

สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท

นายเฉลิมวุฒิ วิจิตร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

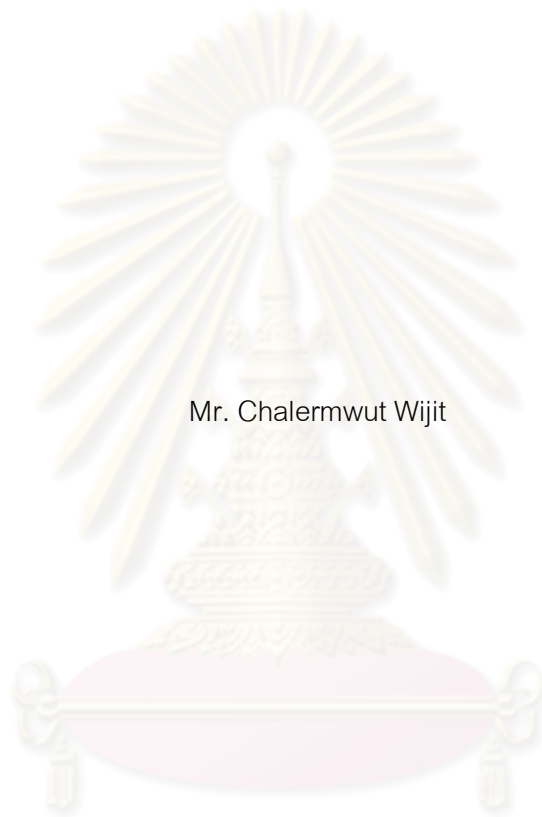
สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชาปรัชญา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE MORAL STATUS OF ANIMALS IN THERAVADA BUDDHIST PERSPECTIVE

Mr. Chalermwut Wijit

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Philosophy

Department of Philosophy

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนา

เถรวาท

โดย

นายเฉลิมวุฒิ วิจิตร

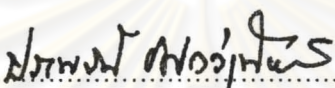
สาขาวิชา

ปรัชญา

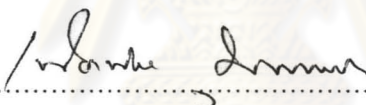
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ เนื่องน้อย บุญเนตร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา)

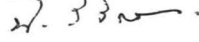

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน)

ศูนย์วิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เฉลิมวุฒิ วิจิตร : สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท.
(THE MORAL STATUS OF ANIMALS IN THERAVADA BUDDHIST
PERSPECTIVE) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ศ.ดร.สมภาร พรมทา, 69 หน้า.

วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท โดยเป็นการวิจัยเชิงเอกสารจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ จากการศึกษาพบว่าสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งที่มีสถานะทางจริยธรรมเพราะสัตว์เป็นสิ่งที่มีความค่าภายในตัวเอง อันประกอบด้วย (1) คุณค่าจากความสามารถในการทำความดี (2) คุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ และ(3) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิต

อย่างไรก็ตาม การที่พุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่าสัตว์เป็นสิ่งที่มีสถานะทางจริยธรรมนั้น ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทต้องเผชิญกับการท้าทายจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางจริยธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์หลายเหตุการณ์ เช่น การใช้สัตว์ในพิธีบูชาญ การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ การทำปศุสัตว์สำหรับไว้ฆ่ากินเนื้อ การกินเนื้อสัตว์ การใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น แต่ในวิทยานิพนธ์นี้จะพิจารณาเฉพาะเรื่องการกินเนื้อสัตว์และการใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น จากการอภิปรายเหตุการณ์ดังกล่าวพบว่า แม้พุทธศาสนาเถรวาทจะยอมรับให้มีการกินเนื้อสัตว์และการใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ แต่การกระทำเหล่านั้นก็ยังตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคำนึงถึงคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์ อย่างไรก็ตาม ด้วยท่าทีของพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้เห็นว่าแม้สัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทจะเป็นสิ่งที่มีสถานะทางจริยธรรม แต่สัตว์ก็ไม่ได้มีความค่าภายในตัวเองเท่าเทียมกับมนุษย์

ภาควิชา ปรัชญา ลายมือชื่อนิสิต
สาขาวิชา ปรัชญา ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
ปีการศึกษา 2553

5080117322 : MAJOR PHILOSOPHY

KEYWORDS : THE MORAL STATUS OF ANIMALS / THERAVADA BUDDHIST

CHALERMWUT WIJIT : THE MORAL STATUS OF ANIMALS IN THERAVADA
BUDDHIST PERSPECTIVE. ADVISOR : PROF. SOMPARN PROMTA, Ph.D., 69
pp.

The purpose of this research is to study the moral status of animals in Theravada Buddhist philosophy by studying from Tripitaka, Buddhist commentaries, books and articles on the moral status of animals. It is found that animals has moral status in Theravada Buddhist perspective because animals has three intrinsic values; (1) the moral capability, (2) the accumulative moral values from past lives, (3) the sentimental ability ; happiness, suffering and love of its life.

However, Theravada Buddhism has to face the moral contradictions of the relationship between human and animals such as animals sacrifice, animals conservation, factory farming, meat-eating, animal experimentation. This research focuses on two cases which are meat-eating and animal experimentation. It is found that although Theravada Buddhist philosophy allows meat-eating and animal experimentation, all these actions are based on the awareness of the intrinsic values of animals. However, the Theravada Buddhism's attitudes on these issues denote that though animals has a moral status, the value of animals is not the same as those of human being's.

Department :Philosophy.....

Student's Signature *Ch. Wijit*

Field of Study :Philosophy.....

Advisor's Signature *Somporn*

Academic Year :2010.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ดังผู้เขียนจะขอแสดงความขอบคุณดังต่อไปนี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา ที่ได้กรุณาได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ความรู้ ความเมตตาและโอกาสที่อาจารย์มอบให้จะเป็นสิ่งที่ศิษย์คนนี้ไม่มีวันลืมไปตลอดชีวิต ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์เนืองน้อย บุญยเนตร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน ผู้เป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ที่ได้กรุณาช่วยแก้ไขและเพิ่มเติมข้อมูลพร้อมทั้งปรับปรุงรูปแบบการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณอาจารย์ ไพรินทร์ กะทิพมราช ผู้เป็นทั้งอาจารย์และพี่ชายที่คอยห่วงใยผู้เขียนเสมอมา ผู้เขียนไม่เคยลืมความเมตตาของอาจารย์ที่ได้เสียสละเวลามาทบทวนความรู้ให้กับผู้เขียนเมื่อครั้งเตรียมตัวสอบเข้าศึกษาในระดับปริญญาโท

ขอขอบคุณ คุณศรียุตา อนุวรรณะวิภาค คุณณัฐิกา ครอบงุมทิต คุณอุทัย เกสรวิบูลย์ คุณณพัฒม์ สุวรรณช่วง สำหรับผู้เขียนแล้วบุคคลทั้งสี่คือมิตรแท้ในยามยาก ทั้งนี้หากปราศจากซึ่งกำลังใจและความช่วยเหลือจากบุคคลทั้งสี่ท่านนี้แล้ว ผู้เขียนอาจเดินทางมาไม่ถึงจุดนี้ ขอขอบคุณ คุณจรรยา ยามาดี สำหรับการอำนวยความสะดวกนานัปการให้กับผู้เขียน

ผู้เขียนขอระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้ความรู้กับผู้เขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุม ผู้เป็นครูทางพุทธปรัชญาคนแรกของผู้เขียน และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มล.นิพาดา เทวกุล ผู้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนมีความมั่นใจในชีวิต และเลือกที่จะเรียนปริญญาในระดับที่สูงขึ้น

ขอขอบพระคุณ “แม่” ผู้เป็นครูคนแรกที่ทำให้ผู้เขียนอ่านออกเขียนได้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากปราศจากการสนับสนุนทั้งร่างกายและแรงใจจากแม่ผู้แสนดี

ท้ายที่สุดหากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะก่อเกิดบุญกุศลอยู่บ้าง ผู้เขียนขออุทิศแด่สรรพสัตว์ทั้งมวลผู้เป็นเพื่อนทุกข์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ช
บทที่ 1: บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย.....	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
บทที่ 2: คุณค่ากับสถานะทางจริยธรรมของสัตว์.....	5
2.1 ความหมายของคำว่าสัตว์.....	5
2.2 คุณค่ากับสถานะทางจริยธรรม.....	5
2.3 คุณค่าของสัตว์ในระบบพุทธจริยธรรม.....	7
2.3.1 ความสามารถในการกระทำความดี.....	9
2.3.2 ความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ.....	31
2.3.3 ความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิต.....	34
บทที่ 3: การประยุกต์ใช้ทฤษฎีกับสัตว์ในสถานการณ์จริง.....	38
3.1 การกินเนื้อสัตว์.....	39
3.2 การใช้สัตว์ทดลอง.....	54
บทที่ 4: บทสรุป.....	62
4.1 สรุปการวิจัย.....	62
4.2 ข้อเสนอแนะ.....	64
รายการอ้างอิง.....	66
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	69

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อที่ใช้อ้างอิงในวิทยานิพนธ์นี้ใช้อ้างอิงจาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (2514) และพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาเมฆกฏราชวิทยาลัย (2526) ดังนี้

อ.ต.	=	อ.ค.ต.ต.นิกาย	ต.น.ป.
อ.ท.	=	อ.ค.ต.ต.นิกาย	ท.น.ป.
อ.ป.	=	อ.ค.ต.ต.นิกาย	ป.น.ป.
ช.จ.	=	ช.ท.ท.นิกาย	จ.พ.น.ท.
ช.ช.	=	ช.ท.ท.นิกาย	ช.ต.
ช.ธ.	=	ช.ท.ท.นิกาย	ธ.ม.ป.
ท.ป.	=	ท.น.นิกาย	ป.ก.ว.ค.
ม.อ.	=	ม.ช.ณ.นิกาย	อ.ป.น.น.ส.
ม.ม.	=	ม.ช.ณ.นิกาย	ม.ช.ณ.ป.น.น.ส.
ม.ม.	=	ม.ช.ณ.นิกาย	ม.ล.ป.น.น.ส.
ว.น.	=	ว.น.ย.ปิฎก	
ส.ม.	=	ส.ย.ต.ต.นิกาย	ม.ห.ว.ว.ค.

การใช้สัญลักษณ์และหมายเลข

สำหรับพระไตรปิฎก ฉบับหลวง ประกอบด้วยชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ ตามลำดับ ตัวอย่าง ม.13/56 หมายถึง คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑนาสก์ เล่ม 13 ข้อ 56 เป็นต้น

ส่วนคัมภีร์อรรถกถาอ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาเมฆกฏราชวิทยาลัย ประกอบด้วยชื่อคัมภีร์ เล่ม/หน้า ตัวอย่าง ส.ม.อ. 2/98 หมายถึง อรรถกถา สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เล่ม 2 หน้า 98 เป็นต้น

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาสถานะทางจริยธรรมของสัตว์เป็นประเด็นสำคัญทางปรัชญาประเด็นหนึ่งที่มีผู้อภิปรายกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ในบางระบบจริยธรรม เช่น ศาสนาฮินดู ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลามเชื่อว่าสัตว์ไม่มีสถานะทางจริยธรรม โดยอาณาจักรทางจริยธรรมจำกัดอยู่แต่เพียงมนุษย์เท่านั้น* นั่นย่อมหมาความว่าความถูกผิดในเชิงจริยธรรมในทัศนะของศาสนากลุ่มนี้ จะมีความหมายก็ต่อเมื่อใช้กับมนุษย์ การฆ่ามนุษย์ถือว่าเป็นบาป แต่การฆ่าสัตว์ไม่จัดว่าเป็นบาป เหตุผลที่ทำให้ศาสนากลุ่มนี้จำกัดขอบเขตของอาณาจักรทางจริยธรรมไว้เฉพาะมนุษย์ก็เพราะว่ามีแต่มนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณ โดยวิญญาณในทัศนะของศาสนากลุ่มนี้เป็นบ่อเกิดของปัญญาและศีลธรรมซึ่งได้มาจากพระเจ้า เมื่อสัตว์ไม่มีวิญญาณ การฆ่าสัตว์จึงไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางจริยธรรม¹ อย่างไรก็ตามยังมีระบบจริยธรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีความเห็นตรงกันข้ามกับระบบจริยธรรมประเภทแรกที่กำลังกล่าวมา เช่น ศาสนาเซน ในระบบจริยธรรมของศาสนานี้ทุกสิ่งในจักรวาลไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ พืช ดิน ท้องฟ้า แม่น้ำ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มิสถานะทางจริยธรรมทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะศาสนาเซนเชื่อว่าทุกสิ่งในจักรวาลล้วนแล้วแต่มีชีวะ(วิญญาณ) เช่นเดียวกับมนุษย์ และสิ่งที่เรียกว่าชีวะนี้ไม่ว่าจะอยู่ในมนุษย์ ดิน พืช หรือสัตว์ก็ล้วนแล้วแต่เป็นชีวะชนิดเดียวกัน ซึ่งคุณสมบัติสำคัญของชีวะก็คือสัมปชัญญะ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่มีชีวะจะต้องมีสัมปชัญญะเท่ากัน ทั้งนี้การมีสัมปชัญญะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับอณูของกรรมที่ห่อหุ้มชีวะนั้นๆอยู่ ถ้าชีวะใดมีอณูของกรรมห่อหุ้มอยู่มาก การแสดงออกของสัมปชัญญะก็จะเป็นไปได้ได้น้อยเพราะมีสิ่งกีดขวางมาก ถ้าชีวะใดมีอณูของกรรมห่อหุ้มอยู่น้อย ชีวะนั้นก็จะแสดงออกถึงสัมปชัญญะได้มากเพราะมีสิ่งกีดขวางน้อย แต่ถ้าไม่มีอณูของกรรมห่อหุ้มอยู่เลยอย่างชีวะที่หลุดพ้นแล้ว ชีวะก็จะแสดงสัมปชัญญะออกมาอย่างเต็มที่ เนื่องจากปราศจากสิ่งกีด

* เป็นการกล่าวโดยรวมถึงแนวคิดกระแสหลักของศาสนากลุ่มนี้ ในรายละเอียดมีนักปรัชญาศาสนาบางท่านตีความคำสอนของศาสนากลุ่มนี้ว่าสัตว์เป็นสิ่งที่มิคุณค่าภายในตัวเอง ดูเพิ่มเติมใน เนื่องน้อย บุญยเนตร, *จริยศาสตร์กับปัญหาปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 97-132; เดวิด คินส์ลีย์, *นิเวศวิทยากับศาสนา*, แปลโดย ลภาพรรณ สุภมันตรา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, 2551), หน้า 248-267.

¹ สมภาร พรหมทา, *กิน : มุมมองของพุทธศาสนา* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 2.

ขบวนการปรากฏของสัมปชัญญะ² โดยสัตว์ในทัศนะของศาสนาเซนเป็นสิ่งที่มโนของกรรมห่อหุ้ม ชีวะอยู่น้อยกว่าพืช แต่ก็มากกว่ามนุษย์ ดังนั้นสัตว์จึงแสดงออกถึงสัมปชัญญะได้น้อยกว่ามนุษย์ แต่มากกว่าพืช จากความเชื่อนี้เองทำให้การกระทำ ของมนุษย์ที่กระทำต่อสัตว์หรือพืชจึงล้วน แล้วแต่สามารถตั้งคำถามทางจริยธรรมได้ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม ระบบจริยธรรมทั้งสองระบบก็มีทั้งข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกันไป ระบบจริยธรรมประเภทแรกคือ ศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามจะไม่มีปัญหาในทางทฤษฎีมากนัก เพราะคำสอนค่อนข้างมีความชัดเจนในตัวเอง สัตว์ในทัศนะของศาสนาเหล่านี้อยู่นอกอาณาจักรทางจริยธรรม ดังนั้นมนุษย์จะกระทำอย่างไรกับสัตว์ก็ได้ทราบเท่าที่ไม่ไปละเมิดผลประโยชน์ของมนุษย์ผู้อื่น แต่ในแง่อื่นที่ไม่ใช่เรื่องของหลักคำสอน ศาสนาเหล่านี้ถูกตั้งคำถามอยู่ไม่น้อย เช่น หากตัดประเด็นความเชื่อทางศาสนาออกไปแล้ว อะไรคือความชอบธรรมที่ทำให้มนุษย์สามารถฆ่าหรือทารุณกรรมสัตว์ได้โดยไม่ต้องรับผิดชอบทางจริยธรรม จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับสัตว์ ทำให้หลายคนเชื่อว่าสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิตไม่ต่างจากมนุษย์ ในทัศนะของคนเหล่านี้มนุษย์และสัตว์ไม่ได้ต่างกันในเรื่องความรู้สึก แต่อาจต่างกันในเรื่องสติปัญญา ความใกล้เคียงกันของความสามารถในการมีความรู้สึกของมนุษย์และสัตว์เป็นหลักการสำคัญสำหรับการยืนยันว่าแนวคิดใดก็ตามที่เห็นว่ามนุษย์มีความชอบธรรมในการฆ่าหรือทำร้ายสัตว์ แนวคิดนั้นจะต้องอธิบายให้ได้ว่าทำไมจึงคิดเช่นนั้น³ ส่วนระบบจริยธรรมประเภทที่สองที่ยอมรับการมีสถานะทางจริยธรรมของสัตว์อย่างศาสนาเซนนั้นก็ดูจะไม่ประสบกับปัญหาในทางทฤษฎีมากนัก เพราะศาสนาเซนมีคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของมนุษย์ต่อสัตว์ค่อนข้างชัดเจนและสอดคล้องกับหลักการที่ตนเองยึดถือ นั่นคือในเมื่อสัตว์เป็นสิ่งที่มีสถานะทางจริยธรรม มนุษย์ย่อมไม่สามารถที่จะฆ่าหรือทารุณกรรมสัตว์ไม่ว่าจะกรณีใดก็ตาม ความระมัดระวังต่อการละเมิดสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ได้แสดงออกผ่านข้อปฏิบัติที่เข้มงวดของนักบวชในศาสนาเซน เช่น นักบวชในศาสนานี้จะไม่กินเนื้อสัตว์ การดื่มน้ำจะต้องมีการกรองก่อนดื่มเนื่องจากเกรงว่าอาจจะเผลอกินสัตว์ตัวเล็กๆเข้าไปได้ การเดินทางต้องมีไม้กวาดคอยปิดกวาดตามทางเดินเพื่อระวังไม่ให้ไปเหยียบสัตว์โดยไม่ตั้งใจ เป็นต้น⁴ แต่อย่างไรก็ตาม หลักปฏิบัติที่เข้มงวดและสอดคล้องกันใน

² สุนทร ฌ รัชชี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 115-118.

³ สมภาร พรหมทา, กิน : มุมมองของพุทธศาสนา, หน้า 4.

⁴ สุนทร ฌ รัชชี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, หน้า 90-91.

ระบบจริยธรรมของศาสนาเซนก็ไม่ได้รอดพ้นจากการถูกตั้งคำถามทางจริยธรรม กล่าวคือ หลักการของศาสนาเซนนั้นเข้มงวดเกินไปจนไม่สามารถที่จะปฏิบัติจริงได้ในโลกมนุษย์ (ในระดับบุคคลธรรมดาที่ไม่ใช่ นักบวช) ทั้งนี้เรื่องราวในชีวิตประจำวันมีอยู่หลายเหตุการณ์ที่มนุษย์จำเป็นต้องเลือกระหว่างชีวิตมนุษย์กับชีวิตสัตว์ และการฆ่าสัตว์หรือการทำร้ายสัตว์ในบางครั้งก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจำเป็นเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษยชาติ ซึ่งศาสนาเซนจำเป็นที่จะต้องให้คำตอบต่อปัญหาทางจริยธรรมเหล่านี้

สำหรับประเด็นเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท หากพิจารณาจากข้อความในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เราจะพบได้ถึงท่าทีของพระพุทธเจ้าและสาวกที่ได้แสดงออกถึงความเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ อีกทั้งพุทธศาสนายังมีศีลข้อปาณาติบาต ที่ให้การคุ้มครองครอบคลุมชีวิตของสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกประเภท หลักฐานเหล่านี้ล้วนแต่โน้มเอียงไปในทางที่ว่าสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งที่มิมีสถานะทางจริยธรรม แต่อย่างไรก็ตาม การใช้หลักฐานเหล่านี้โดยไม่ได้มีการศึกษาและวิเคราะห์ไปถึงเบื้องหลังหรือที่มาของท่าทีของพระพุทธเจ้าและสาวกที่มีต่อสัตว์ แล้วนำไปสู่ข้อสรุปว่าสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งที่มิมีสถานะทางจริยธรรม จะเป็นการด่วนสรุปจนเกินไป เพราะหากท่าทีที่ปรากฏดังกล่าวเป็นแต่เพียงกลวิธีที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่การบรรลุธรรม หรือเป็นไปเพื่อการสั่งสมบุญกุศลอันจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ต่อชีวิตของผู้ปฏิบัติในอนาคต โดยท่าทีดังกล่าวนี้ไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าภายในตัวของสัตว์ สัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่ไม่มีสถานะทางจริยธรรม นอกจากนี้พุทธศาสนาเถรวาทยังยอมรับการกินเนื้อสัตว์ และในสังคัมพุทธก็ยอมให้มีการใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งท่าทีดังกล่าวนี้จะขัดแย้งกับคำสอนเรื่องความเมตตา กรุณา และศีลข้อปาณาติบาตในพุทธศาสนา ดังนั้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะได้ศึกษาและวิเคราะห์สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทว่ามีสถานะอย่างไรในระบบพุทธจริยธรรม

ทั้งนี้ผู้เขียนได้แบ่งการศึกษาและวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนแรกเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ว่าสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งที่มิมีสถานะทางจริยธรรมหรือไม่ เพราะเหตุใด และส่วนที่สองจะเป็นการศึกษาและอภิปรายว่าหากพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่าสัตว์เป็นสิ่งที่มิมีสถานะทางจริยธรรม พุทธศาสนาเถรวาทจะประยุกต์ใช้หลักการดังกล่าวในตอบปัญหาต่อกรณีความขัดแย้งทางจริยธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์อย่างไร การศึกษาและวิเคราะห์ในส่วนนี้ผู้เขียนจะได้ศึกษาผ่านการอภิปรายเหตุการณ์ความขัดแย้งทางจริยธรรมสองเหตุการณ์คือ การกินเนื้อสัตว์และการใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งการ

อภิปรายผ่านเหตุการณ์ความขัดแย้งทางจริยธรรมดังกล่าวจะทำให้เห็นถึงสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าสัตว์มีสถานะทางจริยธรรมอย่างไรในระบบพุทธจริยธรรม

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาและวิเคราะห์สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้จำกัดขอบเขตการศึกษาและวิเคราะห์เฉพาะสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ดิรัจฉานในทัศนะของพุทธศาสนานิกายเถรวาทเท่านั้น โดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1.4.1 สัตว์ หมายถึง สัตว์ดิรัจฉาน

1.4.2 พุทธศาสนา หมายถึง พุทธศาสนานิกายเถรวาท

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เข้าใจทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อสถานะทางจริยธรรมของสัตว์

1.5.2 เป็นแนวทางในการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับประเด็นสถานะทางจริยธรรมของสัตว์หรือประเด็นปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องต่อไป

1.5.3 เพิ่มพูนงานวิจัยทางด้านจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยสืบค้นจากเอกสารปฐมภูมิคือพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารทุติยภูมิคือหนังสือและบทความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์และจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทที่ 2

คุณค่ากับสถานะทางจริยธรรมของสัตว์

2.1 ความหมายของคำว่าสัตว์

คำว่า สัตว์ เป็นคำที่พุทธศาสนาใช้เรียกสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่พืช ลักษณะสำคัญของสิ่งมีชีวิตประเภทนี้ในความคิดของพุทธศาสนาก็คือสิ่งมีชีวิตที่มีจิต ดังนั้นแม้พืชจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต แต่พืชไม่มีจิตพืชจึงไม่ใช่สัตว์ โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงสัตว์ พุทธศาสนาจึงหมายถึงสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกประเภทอันได้แก่ เทวดา มนุษย์ เปเรต อสุรกาย ดิรัจฉาน และสัตว์นรก * แต่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะพิจารณาสัตว์เฉพาะในส่วน of สัตว์ดิรัจฉานเท่านั้น โดยในบทนี้จะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ว่าสัตว์มีสถานะทางจริยธรรมหรือไม่ ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท

2.2 คุณค่าของชีวิตสัตว์กับสถานะทางจริยธรรม

ในหลายระบบจริยธรรมการเบียดเบียนสัตว์ถูกจัดให้เป็นพฤติกรรมที่ไม่ควรกระทำ การงดเว้นจากการทารุณกรรมสัตว์ ความมีเมตตา กรุณาต่อสัตว์หรือการปฏิบัติที่ปฏิบัติที่หลายระบบจริยธรรมให้การยอมรับและสนับสนุนกฎหมายในหลายประเทศมีบทบัญญัติถึงความผิดในการกระทำทารุณต่อสัตว์ แต่นี้เป็นคนละประเด็นกับการบอกว่าสัตว์เป็นสิ่งที่ มีสถานะทางจริยธรรม เพราะ หากพิจารณาลึกลงไปถึงจุดมุ่งหมายของข้อบัญญัติในระบบจริยธรรมหรือกฎหมายที่เกี่ยวกับสัตว์ ส่วนใหญ่ไม่ได้ตั้งอยู่บนการคำนึงถึงความรู้สึกเจ็บปวดหรือการเห็นคุณค่าภายในตัวของสัตว์ แต่เป็นการคำนึงถึงผลประโยชน์ของมนุษย์เป็นสำคัญ เช่น บุคลิกลักษณะของมนุษย์ที่จะต้องมีความใจอ่อนโยนมีเมตตา กรุณา ความสงบสุขในสังคมมนุษย์ เป็นต้น ดังที่เอ็ดเวิร์ด เวสเตอร์มาร์ค (Edward Westermarck) ได้กล่าวเกี่ยวกับพระราชบัญญัติปกป้องสัตว์ของประเทศอังกฤษไว้ว่า

พระราชบัญญัติล้มล้างการกับดักหมี หรือการทำทารุณต่างๆถูกเสนอขึ้นมาด้วยเหตุผลที่ว่า ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะนำไปสู่อาชญากรรมได้ง่ายไปกว่ากีฬาเหล่านี้ ว่ากีฬา

* ความหมายและรายละเอียดที่เกี่ยวกับสัตว์ ดูได้จากคำสอนเรื่องภพ-ภูมิ ในพุทธศาสนา เช่น ม.ม. 12/169-176; ม.ม. 12/498; ที.ปา. 11/228.

เช่นนี้จะนำผู้ที่มีจิตใจไม่เข้มแข็งไปสู่การพินนขันต่อ ว่าก็ฟ้าเช่นนี้จะฝึกให้พวกเขาเป็นโจรว่าพวกเขาจะค่อยๆถูกฝึกให้ต่อต้านต่อการนองเลือดและการฆาตกรรม¹

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าข้ออ้างในการออกพระราชบัญญัติดังกล่าวไม่มีส่วนใดเลยที่กล่าวถึงการละเมิดคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์หรือกล่าวถึงความรู้สึกเจ็บปวดของสัตว์จากการถูกทำร้าย การกระทำผิดในพระราชบัญญัตินี้จึงไม่ใช่ความผิดที่มนุษย์กระทำต่อสัตว์ แต่เป็นความผิดที่มนุษย์ได้กระทำต่อมนุษย์ด้วยกัน กล่าวคือ ผู้ใดก็ตามที่กระทำทารุณต่อสัตว์บ่อยๆ ย่อมจะมีจิตใจโน้มเอียงไปในทางหยาบกระด้างและซาชินต่อความเจ็บปวดของผู้อื่น ในท้ายที่สุดพฤติกรรมเช่นนี้จะนำไปสู่การก่ออาชญากรรมต่อมนุษย์ อีกทั้งเกมกีฬาเหล่านี้ยังนำไปสู่การพินนขันต่อซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาสังคมในอนาคตอีกด้วย พระราชบัญญัตินี้จึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะปกป้องมนุษย์ไม่ใช่สัตว์ ภายใต้แนวคิดดังกล่าวสัตว์จึงไม่ได้มีคุณค่า ภายในตัวเอง พวกมันจะได้รับการปกป้องหรือได้รับการปฏิบัติอย่างดีก็ต่อเมื่อ พวกมันได้มารับใช้จุดมุ่งหมายบางประการของมนุษย์ คุณค่าในลักษณะนี้เราเรียกว่า คุณค่าภายนอก (Extrinsic Value) ซึ่งสิ่งใดก็ตามที่มีแต่คุณค่าภายนอกเราไม่อาจจัดให้เป็นสิ่งที่มีสถานะทางจริยธรรมได้

คุณค่าที่จะทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีสถานะทางจริยธรรมได้คือ คุณค่าภายใน (Intrinsic Value) อันหมายถึง แก่นสารที่มีอยู่บางอย่าง (Existing Essence) ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างนั้นโดยไม่จำเป็นต้องมีมนุษย์มารับรู้หรือไม่ และแก่นสารที่ว่านั้นจะต้องเป็นสิ่งที่สูงส่ง ดิงามในตัวเอง (Being Exalted in Itself) โดยไม่จำเป็นต้องมีมนุษย์มาห้ค่าหรือไม่² ยกตัวอย่างเช่น ชีวิตมนุษย์ในทัศนะของศาสนาคริสต์เป็นสิ่งที่มีความค่าภายในตัวเอง เพราะพระเจ้าได้สร้างมนุษย์ขึ้นมาตามฉายาของพระองค์ ดังปรากฏเป็นความตอนหนึ่งในคัมภีร์ปฐมกาลที่ว่า

แล้วพระเจ้าตรัสว่า ให้เราสร้างมนุษย์ตามฉายาตามอย่างของเรา ให้ครอบครองฝูงปลาในทะเล ฝูงนกในอากาศ และฝูงสัตว์ ให้ปกครองแผ่นดินทั่วไปและสัตว์ต่างๆ ที่เลื้อยคลานบนแผ่นดิน³

¹ Edward Westermarck, *The origin and development of the moral ideas*, Vol. II (London: Macmillan, 1917), p. 509, อ้างถึงใน *เรื่องน้อย บุญเนตร*, 2529: 58.

² สมภาร พรหมทา, “คุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้ในทางจริยธรรม,” *วารสารพุทธศาสนศึกษา* 13, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2549): 7.

³ ปฐมกาล 1: 26.

ฉะนั้นในทัศนะของศาสนาคริสต์การทำลายชีวิตมนุษย์ถูกจัดเป็นบาปก็ด้วยเหตุที่การกระทำนั้นเป็นการทำลายคุณค่าจากพระเจ้า ตามแนวคิดนี้คุณค่าภายในตัวของมนุษย์ได้ถูกผูกโยงไว้กับพระเจ้า ส่วนสัตว์ในทัศนะของศาสนาคริสต์ไม่อาจถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าภายในตัวเอง เพราะสัตว์เป็นแต่เพียงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรับใช้มนุษย์ พวกมันปราศจากซึ่งความชอบธรรมใดๆจากพระเจ้าดังเช่นที่มนุษย์มี ดังนั้นสำหรับศาสนาคริสต์ อาณาจักรทางจริยธรรมจึงไม่ได้ขยายขอบเขตไปถึงสัตว์ แต่จำกัดอยู่เพียงมนุษย์เท่านั้น ถึงตรงนี้คงเห็นแล้วว่า การที่จะบอกว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่มีความหมายทางจริยธรรมนั้นขึ้นอยู่กับว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าภายในตัวเองหรือไม่ ซึ่งต่อไปนี้ผู้เขียนจะได้ศึกษาและวิเคราะห์ว่าพุทธศาสนามีทัศนะอย่างไรต่อประเด็น เรื่อง คุณค่าภายในตัวเองของสัตว์

2.3 คุณค่าของสัตว์ในระบบพุทธจริยธรรม

จากการศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถา เราจะพบเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าและสาวกแสดงความเมตตาต่อสรรพสัตว์อยู่หลาย เหตุการณ์ เหตุการณ์หนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ เหตุการณ์ที่พระเทวทัตยิงหงส์ตกลงมาในสวนของเจ้าชายสิทธัตถะ ในครั้งนั้นเจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงถอนธนูออกจากตัวหงส์แล้วขโมยยาให้ เมื่อพระเทวทัตมาทวงหงส์คืน เจ้าชายสิทธัตถะไม่ทรงยอมให้ โดยให้เหตุผลว่า หงส์ควรเป็นของผู้ที่ให้ชีวิตไม่ใช่ผู้ที่พรากชีวิต ทั้งนี้พุทธศาสนายังต่อต้านพิธีบูชายัญที่ใช้ชีวิตสัตว์เป็นเครื่องสังเวย ซึ่งพิธีดังกล่าวเป็นประเพณีนิยมของศาสนาฮินดูในสมัยนั้น โดยได้ทรงอธิบายถึงการใช้สัตว์มีชีวิต เป็นเครื่องสังเวยในพิธีบูชายัญว่าไม่ได้เอื้ออำนวยประโยชน์แต่อย่างใด ทั้งยังได้ ทรงอธิบายต่อไปด้วยว่า ความหมายที่แท้ จริยของพิธีบูชายัญคือการไม่เบียดเบียนชีวิต ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่บังคับเกณฑ์แรงงาน การบูชายัญนั้นพึงทำได้ง่าย ๆ โดยการถวายเนย น้ำมัน น้ำมันเนย นมสด น้าผึ้ง และน้ำอ้อย⁴ นอกจากนี้ พุทธศาสนายังมีศีลข้อปาณาติบาตที่มีขอบเขตครอบคลุมคุ้มครองไปถึงชีวิตของสัตว์ อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเหล่านี้เป็นคุณละ ประเด็นกับการบอกว่า สัตว์เป็นสิ่งที่มีความหมายทางจริยธรรมในทัศนะของพุทธศาสนา การที่เราจะบอกว่า สัตว์เป็นสิ่งที่มีความหมายทางจริยธรรมในทัศนะของพุทธศาสนานั้น เราต้องพิจารณาลึกลงไปถึงสาเหตุของการกระทำที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ และทัศนคติของพระพุทธเจ้าและสาวกที่มีต่อสัตว์ ว่า ทำที่เหล่านั้น

⁴ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, พระพุทธศาสนาเพื่ออารยธรรมประชาชาติ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 41.

ตั้งอยู่บนพื้นฐานของค่านึงถึงคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์หรือไม่ หรือทำที่เหล่านั้นเป็นทำที่ที่
ตั้งอยู่บนการค่านึงถึงผลประโยชน์ของมนุษย์เป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่เราจะไปศึกษาและวิเคราะห์ถึงทัศนะของพุทธศาสนาที่มีต่อคุณค่า
ภายในตัวเองของสัตว์ อาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องคุณค่าภายในตัวเองตาม
ค่านิยมที่เราได้ให้ไว้ในตอนต้นด้วยหรือ ทั้งนี้เพราะมีหลายท่านเข้าใจว่าพุทธศาสนาสอนว่าชีวิต
ไม่มีแก่นสาร โดยอ้างหลักกรรมสำคัญเช่น อนัตตาซึ่งแปลว่าปราศจากแก่นสาร แต่คุณค่าที่เรา
กำลังจะศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็คือแก่นสารบางอย่าง ต่อกรณีดังกล่าว สมภาร พรหมทา ได้
อธิบายว่า⁵ คำว่า แก่นสาร นั้นเป็นคำที่มีความหมายกว้าง โดยแก่นสารนั้นอาจมีได้อย่างน้อย
สองอย่างคือ “แก่นสารทางกายภาพ” (Physical Substance) กับ “แก่นสารอันเป็นนามธรรม”
(Abstract Substance) แก่นสารทางกายภาพนั้นหมายถึงแก่นสารในความหมายของเนื้อหนัง
ตัวตน ซึ่งหลักอนัตตาได้ปฏิเสธแก่นสารในความหมายนี้เท่านั้น สิ่งที่เรียกว่าอัตตา หรืออัตมัน
หรือชีวะ นั้นหากใช้ในความหมายของสิ่งที่เป็นตัวตน ไม่ว่าตัวตนนั้นจะปรากฏต่อประสาทสัมผัส
ของมนุษย์หรือไม่ ล้วนถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มของแก่นสารทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม ยังมีแก่นสาร
อีกแบบหนึ่งที่ไม่ได้หมายถึงสิ่งที่เป็นตัวตน แต่หมายถึงความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ในแง่ใดแง่หนึ่ง
เช่น เด็กสองคนถูกเลี้ยงในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน เด็กคนแรกเป็นลูกเศรษฐี เด็กคนนี้ไม่ต้อง
ทำงาน มีคนคอยรับใช้ตลอดเวลา เมื่อเขาอยากได้อะไรเขาก็จะได้สิ่งนั้นตามความประสงค์โดย
ไม่ต้องลงแรง เพราะความร่ำรวยของพ่อแม่ แต่เด็กคนที่สองเกิดมาในครอบครัวฐานะยากจน แต่
เขาเป็นคนขยันสู้ชีวิต เงินทุกบาททุกสตางค์ที่เป็นค่าเทอมล้วนได้มาจากหยาดเหงื่อและแรงงาน
ของเขาเองทั้งสิ้น เด็กคนแรกอาจกล่าวได้ว่าเป็นชีวิตที่กลวงเปล่า แต่เด็กคนที่สองเป็นชีวิตที่มี
แก่นสาร ซึ่งแก่นสารในที่นี้ก็คือความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ (Fulfillment) ในระดับที่เด็กคนหนึ่งทำได้
ทั้งนี้พุทธศาสนาแม้จะปฏิเสธแก่นสารแบบแรก แต่ก็ปฏิเสธแก่นสารในแบบหลัง คำสอน
บางอย่างในพุทธศาสนาเช่น คำสอนเรื่องบารมีก็มีความหมายสอดไปในทางที่ว่า ด้วยคำสอนของ
พุทธศาสนาในลักษณะดังกล่าวนี้เองจึงทำให้เราสามารถศึกษาประเด็นเรื่องคุณค่าภายในตัวเอง
ของสัตว์ได้ อย่างไรก็ตามข้อมูลเกี่ยวกับสัตว์ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนานั้นมีอยู่น้อยมาก
การศึกษาในประเด็นนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรเริ่มที่การศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าภายในตัวเองของ
มนุษย์แล้วเปรียบเทียบกับไปสู่การศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นเรื่องคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์
ซึ่งจะทำให้พบว่าพุทธศาสนามีทัศนะต่อประเด็นเรื่องคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์ดังต่อไปนี้

⁵ สมภาร พรหมทา, “คุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้ในทางจริยธรรม,” *วารสารพุทธ
ศาสนศึกษา* 13, 2: 7-8.

ความมากน้อยของบาปที่เกิดขึ้นจากการฆ่าสัตว์นั้นก็มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับชนิดของสัตว์ ในกรณีของการฆ่าสัตว์ประเภทที่มีคุณ ความมากน้อยของบาปขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” ของผู้ที่ถูกฆ่า หากผู้ที่ถูกฆ่ามีคุณมาก บาปก็มาก หากผู้ที่ถูกฆ่ามีคุณน้อย บาปก็น้อย แต่ถ้าผู้ที่ถูกฆ่ามีคุณเท่ากันให้พิจารณาเงื่อนไขต่อไปคือเจตนาของผู้ ฆ่า ส่วนกรณีของการฆ่าสัตว์ประเภทที่ไม่มีคุณ การวัดความมากน้อยของบาปได้ใช้เกณฑ์ที่ต่างออกไปจากสัตว์ประเภทที่มีคุณ เกณฑ์นั้นคือการพิจารณาจากเจตนาของผู้ฆ่า กล่าวคือ หากผู้ฆ่ามีเจตนามาก บาปก็มาก หากมีเจตนาน้อยบาปก็น้อย ทั้งนี้ขนาดของสัตว์ก็ยังส่งผลต่อเจตนาของผู้ฆ่า คือ หากสัตว์ตัวใหญ่ผู้ฆ่าย่อมต้องใช้เจตนามากกว่าการฆ่าสัตว์ตัวเล็ก ดังนั้นการฆ่าสัตว์ใหญ่ย่อมจะบาปมากกว่าสัตว์เล็ก

การตีความเรื่องปาณาติบาตของพระพุทธโฆษาจารย์นี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนักวิชาการทางพุทธศาสนาในประเทศตะวันตกบางท่าน* โดยได้ยึดถือการตีความดังกล่าวเป็นมาตรฐานในการอธิบายและอภิปรายหลักจริยธรรมของพุทธศาสนาในเรื่องการฆ่าสัตว์ว่าการฆ่าสัตว์ชนิดใดและลักษณะใดสร้างบาปต่อผู้ฆ่ามากหรือน้อยกว่ากัน ทั้งนี้ผู้เขียนเองก็เห็นด้วยกับการตีความเรื่องปาณาติบาตของพระพุทธโฆษาจารย์ในบางประเด็นว่ามีความสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ประเด็นดังกล่าวคือ พระพุทธโฆษาจารย์ได้แสดงให้เห็นว่าการฆ่าสัตว์โดยเจตนาเป็นบาปในทุกกรณีไม่ว่าจะเป็นการฆ่าสัตว์ชนิดใดก็ตาม แต่การฆ่าสัตว์ในแต่ละครั้งแต่ละตัวและแต่ละชนิดก็มิได้มีผลบาปที่เท่ากันอย่างตายตัวในทุกกรณี กล่าวคือพระพุทธโฆษาจารย์ได้แสดงให้เห็นว่าสำหรับพุทธศาสนา สิ่งที่เราเรียกว่าบาปนั้นมีการแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของเจตนาของผู้กระทำและคุณสมบัติของสัตว์ที่ถูกกระทำ ซึ่งหากพิจารณาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการฆ่า เราจะพบความสอดคล้องกันระหว่างทัศนะของพระพุทธโฆษาจารย์กับหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าการฆ่าหรือการทำร้ายคนแต่ละคนนั้นมีบาปที่ไม่เท่ากัน ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับคุณธรรมของผู้ถูกฆ่าแต่ละคนด้วย การฆ่าหรือทำร้ายผู้ที่มีคุณธรรมสูงย่อมจะก่อให้เกิดบาปมากกว่าการฆ่าหรือทำร้ายผู้ที่มีคุณธรรมที่ต่ำกว่า หลักธรรมที่ใช้สนับสนุนข้ออ้างนี้ก็เช่น หลักอนันตริยกรรม⁶ ที่แสดงให้เห็นว่าการฆ่าพระอรหันต์ย่อมจะบาปมากกว่าการฆ่าปุถุชน ทั้งนี้ความไม่เท่ากันของผลแห่งการกระทำมิได้จำกัดอยู่

* เช่น Peter Harvey, *An introduction to Buddhist ethics: Foundation, values and issues* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), pp 161-162. เป็นต้น

⁶ อจ.ปญจก. 22/129.

แต่เพียงเรื่องของบาปเท่านั้น ผลแห่งการกระทำดีที่พุทธศาสนาเรียกว่า บุญ ก็แจกเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในทักขิณาวិภังคสูตร⁷ ว่าการทำบุญกับคนที่มีคุณธรรมสูงเช่นพระอริยบุคคล ย่อมจะได้ผลบุญมากกว่าการทำบุญกับปุถุชน และระหว่างปุถุชนด้วยกัน หากทำบุญกับปุถุชนผู้มีศีลย่อมจะได้ผลบุญมากกว่าการทำบุญกับปุถุชนผู้ทุศีล เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับคำว่า “คุณ” อันเป็นคุณสมบัติที่พระพุทธโฆษาจารย์ ใช้เป็นเกณฑ์ในการจำแนกชนิดของสิ่งมีชีวิตนั้นมีความหมายที่ไม่ชัดเจนนัก กล่าวคือคำว่า “คุณ” ในที่นี้ควรจะถูกแปลในความหมายไหนระหว่าง “คุณประโยชน์” (utility) กับ “คุณค่า” (Value) ในประเด็นดังกล่าวสมภาร พรหมทา⁸ ได้อธิบายว่า คำว่า “คุณ” ในภาษาบาลีสามารถแปลได้ทั้ง “คุณประโยชน์” และ “คุณค่า” แต่ในที่นี้ควรหมายถึง คุณค่า เพราะหากพิจารณาจากข้อความที่กล่าวถึงสัตว์ประเภทที่มีคุณและไม่มีคุณนั้นบอกว่าในแต่ละประเภทก็มีสัตว์หลายชนิด ในส่วนของสัตว์ประเภทที่ไม่มีคุณพระพุทธโฆษาจารย์ได้ยกตัวอย่างสัตว์ดิรัจฉานขึ้นมาประกอบ และในส่วนของสัตว์ประเภทที่มีคุณ ท่านยกตัวอย่างมนุษย์ขึ้นมาประกอบ เข้าใจว่าในส่วนของสัตว์ประเภทที่ไม่มีคุณนั้น สัตว์ที่เกิดในอบายภูมิทั้งหมดน่าจะจัดอยู่ในประเภทนี้ ส่วนสัตว์ในสุคติภูมิทั้งหมดคงถูกจัดอยู่ในสัตว์ประเภทที่มีคุณ จะเห็นว่าคุณค่าในที่นี้วัดจากคุณธรรม พระพุทธโฆษาจารย์คงเข้าใจว่าสัตว์ดิรัจฉานไม่สามารถพัฒนาคุณธรรมขึ้นในจิตใจได้ เช่น สัตว์ดิรัจฉานรักษาศีลไม่ได้ ทำสมาธิไม่ได้ เป็นต้น แม้ว่าพวกมันจะมีจิตก็ตาม ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นด้วยกับการตีความดังกล่าวของสมภาร พรหมทา เนื่องจากข้อเท็จจริงในชีวิตประจำวันทำให้เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสัตว์ดิรัจฉานเป็นสิ่งที่มีความคุณประโยชน์ โดยมนุษย์นั้นได้ใช้ประโยชน์มากมายจากสัตว์ดิรัจฉาน เช่น การใช้แรงงานสัตว์ การใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการทางพุทธศาสนาหลายท่านก็ยอมรับในข้อเท็จจริงดังกล่าว * ดังนั้นการตีความคำว่า “คุณ” ในที่นี้ว่าหมายถึง คุณประโยชน์จึงดูจะขัดแย้งกับความเป็นจริงที่ปรากฏ

จากคำอธิบายเรื่องปาณาติบาตและการตีความคำว่า คุณ ที่ปรากฏอยู่ในคำอธิบายเรื่องปาณาติบาตของพระพุทธโฆษาจารย์ ได้แสดงให้เห็นว่าในทัศนะของพระพุทธโฆษาจารย์ มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความคุณค่าภายในตัวเอง และหนึ่งในคุณค่าภายในตัวเองที่มนุษย์มีนั้นคือคุณค่าจาก

⁷ ม.อ. 14/710-711.

⁸ สมภาร พรหมทา, กิณ: มุมมองของพุทธศาสนา, หน้า 23-24.

* เช่น พระพรหมคุณาภรณ์, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 773; สุนทร ณ รั้ง, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 205. เป็นต้น

ความสามารถในการกระทำความดี โดยการกระทำความดีจะเป็นตัวสร้างให้เกิดคุณธรรม ซึ่งระดับของคุณธรรมนี้เองที่ทำให้มนุษย์แต่ละคนมีระดับคุณค่าที่ต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามคุณค่าภายในตัวเองประเภทนี้ไม่ได้มีอยู่ในสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งนี้ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับทัศนคติของพระพุทธโฆษาจารย์ที่มองว่าสัตว์ดิรัจฉานเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกระทำความดีได้ เพราะการเข้าใจว่าสัตว์ดิรัจฉานเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกระทำความดีได้นั้นจะนำไปสู่ความขัดแย้งกับ ทัศนคติโดยรวมของพุทธศาสนาที่มีต่อสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในหลายประเด็นดังนี้

2.3.1.1 พฤติกรรมของสัตว์ในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา

ในพุทธศาสนามีวรรณกรรมอยู่ประเภทหนึ่งที่เรียกว่า ชาดก โดยวรรณกรรมประเภทนี้เป็นกรรวบรวมเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเมื่อครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้พุทธศาสนาเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้นพระองค์ได้เคยเสวยพระชาติเป็นทั้งมนุษย์ อมนุษย์ เทวดาหรือแม้แต่สัตว์ดิรัจฉาน โดยในแต่ละพระชาติเหล่านั้นพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์(ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต) ด้วยการบำเพ็ญบารมีธรรม 10 ประการ⁹ อันประกอบไปด้วย ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี โดยบารมีแต่ละข้อยังแบ่งออกได้เป็นสามขั้นตามระดับความยากง่ายในการบำเพ็ญบารมี ซึ่งเริ่มจากขั้นต่ำที่เรียกว่าบารมี ขั้นกลางที่เรียกว่าอุปปบารมี และขั้นสูงสุดที่เรียกว่าปรมัตถบารมี

ทั้งนี้หากพิจารณาเฉพาะพระชาติที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ที่ปรากฏอยู่ในชาดกก็มีอยู่ถึง 123 เรื่อง และหากนับเป็นชนิดของสัตว์ดิรัจฉาน ที่เป็นพระโพธิสัตว์ ก็ปรากฏอยู่ถึง 35 ชนิด* ซึ่งประกอบไปด้วย¹⁰

กบ กระจับปี่ กระจับป้อ กวาง
ไก่ ไค ครุฑ ช้าง

⁹ พัดมณี เพ็งผลา, การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530), หน้า 9.

* ในจำนวนชนิดของสัตว์ดิรัจฉานที่ปรากฏอยู่ในชาดกทั้ง 35 ชนิดนั้น เป็นสัตว์ในเทพนียายเสีย 3 ชนิด คือ ครุฑ นาค หงส์

¹⁰ สมพงษ์ ใสศรีสกุล, "พฤติกรรมสัตว์ในชาดกภูมิภุมม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 27-28.

นาค เนื้อทราย ปลา ม้า
 ราชสีห์ ลิง สุนัข สุนัขจิ้งจอก
 หนู หมู เหี้ย นก
 นกกระจาบ นกกระทา นกกา นกกาน้ำ
 นกแก้ว นกขมิ้น นกแขกเต้า นกจากพราว
 นกดูเหว่า นกพิราบ นกยูง นกมุลไก
 นกแร้ง นกหัวขวาน หงส์

ทั้งนี้ในระหว่างที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ได้บำเพ็ญบารมีธรรมในแต่
 ละข้อที่ แตกต่างกันไป เช่น ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีในเวลาหกสัปดาห์¹¹ โดยในครั้งนั้นพระ
 โพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นม้าลาหก และได้ช่วยเหลือหัวหน้าพ่อค้าและบริวารให้รอดพ้นจาก
 นางยักษ์ณี ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีในติปัลลัตถมิตชาดก¹² โดยในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์
 เสวยพระชาติเป็นพระยาเนื้อ ซึ่งมีน้องสาวและน้องสาวได้นำบุตรมาฝากให้พระยาเนื้อโพธิสัตว์
 ช่วยอบรม เนื้อหลานนั้นก็เชื่อฟังและมาศึกษาอย่างต่อเนื่อง ภายหลังเมื่อเนื้อหลานติดบ่วงของ
 นายพราน ก็ได้ใช้ความรู้จากพระยาเนื้อโพธิสัตว์ช่วยเหลือตนเองจนหนีรอดมาได้ ทรงบำเพ็ญ
 วิริยบารมีในกัณหาชาดก¹³ โดยในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโค ชื่อ อัยยิกากาฬวะ ซึ่ง
 ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีประหนึ่งบุตรจากหญิงยากจน โคอัยยิกากาฬวะจึงคิดช่วยเหลือหญิง
 ยากจนโดยไปรับจ้างลากเกวียนห้ำร่อยเล่มที่ติดหล่ม ได้ทรัพย์มาหนึ่งพันกหาปณะ และได้นำเงิน
 ไปให้กับหญิงยากจน เป็นต้น ทั้งนี้ในการบำเพ็ญบารมีธรรมในบางข้อ ได้ปรากฏเรื่องราวว่าพระ
 โพธิสัตว์ในครั้งที่เสวยพระชาติเป็นสัตว์ดิรัจฉานนั้นสามารถบำเพ็ญบารมีได้ทั้งสามระดับ ซึ่งแสดง
 ให้เห็นถึงความสามารถขั้นสูงในการกระทำความดีของสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งนี้ผู้เขียนของยกตัวอย่าง
 กรณีพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานและได้บำเพ็ญทานบารมี ทั้งสามระดับ
 ทานบารมีหมายถึงบารมีในการให้ โดยทานบารมีนี้แบ่งได้เป็นสามระดับคือ (1) ทานบารมี

¹¹ พุ.ชา.อ. 57/251-257.

¹² พุ.ชา.อ. 55/258-278.

¹³ พุ.ชา.อ. 55/312-316.

หมายถึง การสละทรัพย์นอกร่าง (2) ทานอุบารมี หมายถึง การสละอวัยวะเป็นทาน (3) ทาน
ปรมัตถบารมี หมายถึง การสละชีวิตเป็นทาน¹⁴

เรื่องราว ของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็น สัตว์ดิรัจฉานและได้บำเพ็ญทาน
บารมีในชั้นบารมีนั้นปรากฏอยู่ในชาดกเรื่อง คุณชาดก มีใจความว่า

ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ วันหนึ่งได้ออกไปหาอาหารแต่
ได้เกิดอุบัติเหตุทำให้ราชสีห์โพธิสัตว์ตกลงไปในหล่มและติดอยู่อย่างนั้นเป็นเวลาถึงเจ็ด
วัน แต่ในที่สุดก็ได้รับความช่วยเหลือจากสุนัขจิ้งจอกจึงขึ้นมาจากหล่มได้ ราชสีห์
โพธิสัตว์จึงตอบแทนคุณความดีของสุนัขด้วยการช่วยเหลือดูแลเรื่องที่อยู่อาศัย อาหาร
การกินให้กับสุนัขจิ้งจอกทั้งครอบครัว¹⁵

เรื่องราว ของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติ เป็นสัตว์ดิรัจฉานและได้บำเพ็ญทาน
บารมีในชั้นอุบารมีนั้นปรากฏอยู่ในชาดกเรื่อง สีลวนาคชาดก มีใจความว่า

ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้าง ได้เมตตาช่วยเหลือนายพรานหลง
ป่าให้กลับบ้านได้อย่างปลอดภัย แต่ภายหลังนายพรานผู้นั้นเกิดความโลภมาขอตัดงา
พระโพธิสัตว์ก็ยอมให้งาแก่นายพรานผู้นั้น ในเวลาต่อมา นายพรานคนเดิมก็ยังมีงาของ
อีกช้าง พระโพธิสัตว์ก็ได้ให้งาไปอีก¹⁶

เรื่องราว ของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติ เป็นสัตว์ดิรัจฉานและได้บำเพ็ญทาน
บารมีในชั้นปรมัตถบารมีนั้นปรากฏอยู่ในชาดกเรื่อง นิโครธมิกชาดก มีใจความว่า

ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยามฤคนามว่านิโครธมิกราชาอาศัย
อยู่ในพระราชทานอุทยานของพระเจ้ากรุงพาราณสี ทั้งนี้ยังมีพระยามฤคอีกตัวนามว่า

¹⁴ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 145

¹⁵ ชุ.ชา.อ. 57/49-53.

¹⁶ ชุ.ชา.อ. 56/ 182- 188.

สาขะ พระยามฤคทั้งสองนั้นต่างมีวรรณะสีของสวयงาม และด้วยเหตุที่มีวรรณะสวयงาม นี้เองทำให้พระเจ้ากรุงพาราณสีผู้โปรดการล่าสัตว์แต่ก็ได้พระราชทานอภัยโทษเอาไว้ ไม่ให้มีผู้ใดมาล่าพระยามฤคทั้งสอง แต่เนื้อตัวอื่นๆที่เป็นบริวารยังคงถูกฆ่า เนื้อทั้งหลาย จึงได้ตกลงตั้งวาระกันจะได้ไม่ต้องมีการล่าแต่จะยอมตายแต่โดยดี วันหนึ่งวาระมาถึงแม่ เนื้อมีกรรมที่เป็นบริวารของพระยาสาขะ นางเข้าไปหาพระยาสาขะเพื่อขอให้ข้ามวาระ ของตนไป แต่เมื่อคลอลดลูกแล้วก็จะยินยอมกลับมารับวาระดังเดิม แต่พระยาสาขะไม่ ยอม นางจึงไปหาพระยานิโครทโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงยอมสละชีวิตแทนนางเนื้อ เมื่อ พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทราบเรื่องราวจึงทรงพระราชทานอภัยชีวิตแก่สัตว์ทั้งหลายในพระ ราชอุทยาน¹⁷

จากเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในครั้งที่เสวยพระชาติเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ดังที่ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างข้างต้น หากพิจารณาตามตัวอักษรแล้วย่อมจะมีความหมายชัดเจนว่า พุทธศาสนายอมรับว่าสัตว์มีความสามารถบางอย่างที่จะพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจได้ และความสามารถนั้นก็มีในหลายระดับตั้งแต่ในระดับต่ำไปจนถึงระดับสูง ทั้งนี้ไม่ใช่ มีเพียงแต่ สัตว์ดิรัจฉานที่เป็นพระโพธิสัตว์เท่านั้นที่มีความสามารถในการทำความดีหรือพัฒนาคุณธรรม ให้เกิดขึ้นในจิตใจ เรื่องราวในชาดกยังได้แสดงถึงพฤติกรรมของสัตว์ดิรัจฉานตัวอื่นที่ไม่ใช่พระ โพธิสัตว์แต่ก็มีความสามารถในการทำความดี เช่น กรณีอดีตชาติของพระอานนท์ที่ได้เคยเกิด เป็นพญาเหี้ย ในครั้งนั้นพญาเหี้ยได้บำเพ็ญความดีโดยการช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ให้รอดพ้นจาก อันตราย ผลจากการทำความดีในอดีตชาติที่ได้สั่งสมเรื่อยมาจนในที่สุดพญาเหี้ยก็ได้มาเกิด เป็นมนุษย์ในชาติสุดท้าย โดยได้มาเกิดเป็นพระอานนท์ผู้เป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้าทั้งยังได้ ออกบวชศึกษาพระธรรมวินัยในพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นยังมีหน้าที่คอยปรนนิบัติรับใช้ พระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิดอีกด้วย ในทำนองหลังจากการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระอานนท์ ก็ได้บรรลุอรหัตต์¹⁸ เป็นต้น

ทั้งนี้เรื่องราวพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์ดิรัจฉานนอกจากจะปรากฏอยู่ใน วรรณกรรมชาดกแล้ว ยังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมอื่นๆของพุทธศาสนา เช่น อรรถกถาธรรมบท โดยคัมภีร์นี้ก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่มีการบันทึกเรื่องราวพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์ไว้หลาย

¹⁷ ชุ.ชา.อ. 55/233- 245.

¹⁸ ชุ.ชา.อ. 57/229-238.

เหตุการณ์ เช่น เรื่องราวของนางสุชาดา ชายาในอดีตชาติของท้าวสั๊กกะ ด้วยความที่นางไม่ได้กระทำความดีในอดีตชาติจึงต้องมาเกิดเป็นนกยาง แต่ด้วยการช่วยเหลือของท้าวสั๊กกะที่ได้ไปส่งสอนนางนกยางให้รักษาศีลและนางนกยางเองก็ยินดีที่จะรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ไม่ยอมกินปลาที่มีชีวิตแม้สิ่งนั้นจะเป็นอาหารตามธรรมชาติของนกยางก็ตาม นางเลือกกินแต่ปลาที่ตายแล้ว ไม่นานนางนกยางก็ขาดอาหารและถึงแก่ความตาย ด้วยผลบุญจากการรักษาศีลอย่างเคร่งครัดนางจึงไปเกิดในภพภูมิที่ดีขึ้นและทำยที่สุดก็ได้กลับไปเป็นชายาของท้าวสั๊กกะอีกครั้ง¹⁹ เป็นต้น พระวินัยปิฎกก็เป็นอีกหลักฐานสำคัญที่ปรากฏข้อความบางตอน ที่เล่าถึงเหตุการณ์ระหว่างที่พระพุทธเจ้าทรงปลีกพระองค์ออกจากคณะพระสงฆ์ที่ก่อการทะเลาะวิวาทไปอยู่เพียงลำพังในป่า ในครั้งนั้นได้มีพระยาช้างที่ปลีกตัวออกจากโขลงที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายมาหาความสงบ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่หลีกเลี่ยงความวุ่นวายจากคณะสงฆ์ โดยพระยาช้างได้คอยมาปรนนิบัติรับใช้พระพุทธเจ้า²⁰ เรื่องการปล่อยช้างนาฬาคีรีที่บันทึกไว้ในพระวินัยปิฎกก็เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงถึงทัศนะของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์ กล่าวคือ ในครั้งนั้นพระเทวทัตต้องการที่จะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า จึงคิดอุบายไปติดสินบนความวุ่นวายให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีซึ่งเป็นช้างดุร้ายและเคยฆ่าคนให้ไปทำร้ายพระพุทธเจ้า แต่ด้วยอำนาจแห่งความเมตตาของพระองค์ ช้างนาฬาคีรีจึงไม่สามารถทำร้ายพระพุทธเจ้าได้ ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับช้างนาฬาคีรีว่า

ดูกรกบฏธร เจ้าอย่าเข้าไปหาพระพุทธานาค เพราะการเข้าไปหาพระพุทธานาค
ด้วยวระจิตเป็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้ฆ่าพระพุทธานาคจากชาตินี้ไปสู่ชาติหน้าไม่มีสุขคติเลย
เจ้าอย่าเมา และอย่าประมาท เพราะคนเหล่านั้น เป็นผู้ประมาทแล้ว จะไปสู่สุขคติไม่ได้
เจ้านี้แหละ จักทำโดยประการที่จักไปสู่สุขคติได้²¹

ข้อความดังกล่าวเป็นคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงมีต่อช้างนาฬาคีรี โดยทรงเตือนช้างนาฬาคีรีให้ละเว้นการกระทำบาปอันจะเป็นทางนำไปสู่ทุกข์ แต่จงกระทำความดีอันเป็นหนทางไปสู่สุขคติ การตรัสเช่นนี้ของพระพุทธเจ้าย่อมอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าสัตว์ดิรัจฉานสามารถที่จะงดเว้นการกระทำชั่วและสามารถที่จะกระทำความดีเพื่อสั่งสมบุญบารมีให้ไปเกิดยังภพภูมิที่ดี

¹⁹ พุ.ธ.ธ. 40/359- 378.

²⁰ วินย. 5/249.

²¹ วินย. 7/124-125.

ขึ้นในอนาคตได้ สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการคือพระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า วมกจิต กับชังนาพาศิริ ซึ่งคำนี้ในทางพุทธศาสนาหมายถึงเจตนาที่จะเบียดเบียน ทั้งนี้สำหรับพุทธศาสนากการกระทำใดที่มีเจตนา การกระทำนั้นถือว่าเป็นกรรมอันหมายถึงการกระทำที่สามารถให้ค่าทางจริยธรรมได้ การใช้คำนี้ของพระพุทธเจ้าจึง เท่ากับเป็นการ ยืนยันว่าการกระทำของสัตว์ดิรัจฉานอย่างชังนาพาศิริตามท้องเรื่องนั้นสามารถให้ค่าทางจริยธรรมเป็นความดีหรือความชั่วได้ และชังนาพาศิริก็ต้องรับผิดชอบทางจริยธรรมต่อการกระทำของตน

จากหลักฐานที่เป็นข้อความทั้งในชาดก อรรถกถาธรรมบท และพระวินัยปิฎกทั้งหมดที่กล่าวมาหากพิจารณาตามตัวอักษรแล้วย่อมชัดเจนว่าพุทธศาสนายอมรับว่าสัตว์มีความสามารถบางอย่างที่จะพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของตนได้เช่นเดียวกับมนุษย์ นี่ย่อมแสดงให้เห็นว่าสำหรับพุทธศาสนาสัตว์ดิรัจฉานและมนุษย์ไม่ได้มีความแตกต่างกันในเรื่องของความสามารถในการกระทำความดี จริงอยู่ที่สัตว์ดิรัจฉานและมนุษย์จะมีความแตกต่างกันในบางเรื่อง เช่นความสามารถในการบรรลุธรรมในชาตินั้น แต่ก็เชื่อว่าจะมีแต่สัตว์ดิรัจฉานเท่านั้นที่มีความจำกัดในเรื่องนี้ มนุษย์บางคนก็ไม่สามารถบรรลุธรรมในชาติที่เกิดเป็นมนุษย์ได้เช่นกัน โดยในอุคฆมภูติบุญสูตร ได้กล่าวถึงบุคคลสี่จำพวกซึ่งในอรรถกถาได้อธิบายเพิ่มเติมถึงลักษณะของคนทั้งสี่จำพวกไว้ดังนี้

พึงทราบความแตกต่างกันแห่งบุคคลสี่จำพวก ด้วยสูตรนี้ ดังนี้ อุคฆมภูติบุญบุคคลเป็นไหน? บุคคลตรัสรู้ธรรมขณะที่ท่านยกตัวหัวซ้อขึ้นแสดงเรียกว่า อุคฆมภูติบุญบุคคล. วิปจิตัญญบุคคลเป็นไหน? บุคคลตรัสรู้ธรรมต่อเมื่อท่านแจกแจงความโดยพิสดาร เรียกว่า วิปจิตัญญบุคคล. เนยบุคคลเป็นไหน? บุคคลต้องเรียน ต้องสอบถาม ต้องใส่ใจโดยแยบคาย ต้องคบหาอยู่ใกล้กัลยาณมิตร จึงตรัสรู้ธรรมตามขั้นตอน เรียกว่า เนยบุคคล. ปทปรมบุคคลเป็นไหน? บุคคลฟังมาก็ดี พุดมากก็ดี ทางจำมาก็ดี สอนมากก็ดี ยังไม่ตรัสรู้ธรรมในชาตินั้น เรียกว่า ปทปรมบุคคล.²²

จากข้อความในอรรถกถาจะเห็นว่ามนุษย์ในจำพวก “ปทปรม” เป็นมนุษย์ที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในชาตินั้น พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นตัวอย่างหนึ่งของมนุษย์จำพวกนี้ เพราะแม้ว่าพระองค์จะศึกษาและปฏิบัติธรรมสักเท่าไรพระองค์ก็ไม่มีทางที่จะบรรลุธรรมได้ ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ได้ทำอนันตริยกรรมโดยการฆ่าพระราชบิดา อย่างไรก็ตามการไม่สามารถบรรลุธรรมของ

²² อ.จตุกก.อ. 35/250.

พระเจ้าอชาตศัตรูก็ไม่ได้แปลว่าพระองค์จะไร้คุณค่าภายในตัวเองและไม่มีความสามารถที่จะกระทำความดี พระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างมากมาย่อมเป็นข้อยืนยันได้เป็นอย่างดีถึงความสามารถในการกระทำความดีของพระองค์ ดังนั้นความแตกต่างในเรื่องความสามารถในการการบรรลุธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่จะมาเป็นเกณฑ์จำแนกว่ามนุษย์กับสัตว์ดิรัจฉานเป็นคนละประเภทในเรื่องความสามารถในการกระทำดีและไม่ใช่เกณฑ์ที่จะมาจำแนกว่าสัตว์ดิรัจฉานไม่มีคุณค่าในตัวเอง แต่เป็นเรื่องข้อเท็จจริงที่ศักยภาพทางปัญญาของสัตว์ดิรัจฉานนั้นไม่อำนวยต่อการพัฒนาตัวเองไปสู่การพ้นทุกข์

อย่างไรก็ตาม การที่วรรณกรรมทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสัตว์ว่ามีความสามารถในการกระทำความดีและสามารถพัฒนาคุณธรรมขึ้นในจิตใจของตนเองได้นั้น ได้มีผู้โต้แย้ง²³ว่าเราไม่ควรจะเข้าใจเนื้อความในวรรณกรรมทางพุทธศาสนาเหล่านั้นตามตัวอักษร โดยตั้งข้อสังเกตว่า วรรณกรรมประเภทชาดกนั้นเป็นเพียงนิทานที่พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันตเถรจารย์ได้ยกขึ้นมาประกอบคำอธิบายหลักธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอน ซึ่งการใช้นิทานประกอบการสอนนี้ก็เป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้คนสมัยนั้นเข้าใจหลักธรรมได้ง่ายยิ่งขึ้น โดยนิทานเหล่านี้มักมีเนื้อความเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นก่อนสมัยพุทธกาล และเป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องราวที่ปรากฏในวรรณกรรมชาดกนั้นเป็นเรื่องเล่าหรือนิทานที่มีอยู่แล้วทั้งในและนอกสังคมอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล โดยเราสามารถพบนิทานที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกับในวรรณกรรมชาดกได้ในอีกหลายชนชาติ เช่น นิทานอาหรับ เปอร์เซีย นิทานอีสปของชาวกรีก เป็นต้น และหากจะนำนิทานเหล่านั้นมาเปรียบเทียบกับเรื่องราวในวรรณกรรมชาดก เราจะพบว่าบางเรื่อง นั้นมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันมาก เช่น กันทลกชาดกในทุกนิบาตกับนิทานอีสปเรื่องสุนัขป่ากับนกกระสา โดยในกันทลกชาดกมีเรื่องอยู่ว่า ราชสีห์จับสัตว์กินเป็นอาหารวันหนึ่งกระดูกของสัตว์ที่กินเข้าไปได้ไปขวางติดคอ ราชสีห์ได้รับความเจ็บปวดเป็นอย่างยิ่งจึงไปอ่อนวอนให้นกช้อนกันทลกกะ ซึ่งเป็นนกที่มีจงอยปากยาวให้ช่วยเหลือคาบกระดูกนั้นออกมา แต่นกช้อนกันทลกะนั้นไม่ไว้ใจราชสีห์จึงใช้ไม้ค้ำปากของราชสีห์ไว้ก่อนที่จะให้การช่วยเหลือ วันหนึ่งนกช้อนกันทลกกะเห็นราชสีห์กำลังกินเนื้ออยู่ก็อยากลองใจว่า ราชสีห์จะคิดถึงบุญคุณของตนหรือไม่ จึงแก้งขอเนื้อที่ราชสีห์กำลังกิน ราชสีห์ตอบว่า เมื่อครั้งที่เจ้าเอากกระดูกออกจากคอข้า เจ้าก็ได้กินเนื้อที่ติดอยู่ตามซอกฟันของข้าแล้ว ในนิทานอีสปก็มีการเล่าเนื้อความเดียวกันนี้จะแตกต่างกันก็แต่เพียงในชาดกเป็นราชสีห์ แต่ในนิทานอีสปเป็นสุนัขป่าเท่านั้น บางเรื่องนั้นมุ่งไปที่คำสอนอย่างเดียวกันแต่แตกต่างกันที่ท้องเรื่อง เช่น สุวัตถ์หงส์ -

²³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก,” ใน นิบาตชาดก (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์, 2528), หน้า (10)-(16).

ชาดกในเอกนิบาต และเรื่องห่านไขเป็นทองในนิทานอีสป โดยในชาดกเล่าว่า มีตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง เมื่อพราหมณ์ผู้เป็นบิดาได้ตายลงและได้มาเกิดใหม่มาเป็นหงส์ทองซึ่งจะให้ชนเป็นทองคราวละอันแก่ครอบครัว แต่นางพราหมณ์นั้นเป็นคนโลภจึงจับหงส์ทองจนจนหมดทั้งตัว จนที่ถูกถอนโดยพลการก็ไม่ได้กลายเป็นทอง และชนที่ขึ้นใหม่ของหงส์ตัวเดิมก็กลายเป็นชนหงส์ธรรมดา ตระกูลนี้จึงเสื่อมจากทองที่เคยได้มา ส่วนในนิทานอีสปเล่าว่า ชายผู้หนึ่งถึงคราวจะโชคดี เขาได้ห่านมาหนึ่งตัวที่ออกไข่เป็นทองทุกวัน แต่เขาไม่พอใจด้วยเห็นว่าได้เข้าจึงจับห่านมาผ่าท้องเพื่อหวังจะได้ทองปริมาณมากในคราวเดียว แต่เมื่อผ่าท้องห่านออกก็ไม่เจออะไรนอกจากเครื่องในของห่านสามัญ ประโยชน์ของนิทานทั้งสองเรื่องนี้ลงท้ายด้วยการแสดงสุภาสุคติที่เหมือนกันในเรื่องของความโลภ จากเนื้อเรื่องและคำสอนที่สอดแทรกอยู่ที่มีความคล้ายคลึงกันนี้ ไม่ใช่มีเพียงเรื่องเดียวแต่ยังมีอีกหลายเรื่อง ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งที่พระอรหันตศาจารย์ผู้เรียบเรียงชาดกเพียงแต่ยกนิทานที่มีอยู่แล้วในสังคมมาขยายความเชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา และเพิ่มความรู้สึกให้น่าเชื่อถือหรือสร้างความสัมพันธ์ให้ใกล้ชิดกับพุทธศาสนา มากยิ่งขึ้นโดยให้ตอนท้ายของเรื่องราวมีการขมวดว่าตัวละครในนิทานเหล่านั้นได้มาเกิดเป็นบุคคลในสมัยพุทธกาลที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ซึ่งตัวละครเอกที่แสดงบทบาททางจริยธรรมที่ดีมีคุณธรรมมักจะได้แก่พระพุทธรูปเจ้าและพระสาวกองค์สำคัญ ส่วนตัวละครที่แสดงบทบาทไร้คุณธรรมมักได้แก่ พระเทวทัต หรือผู้ที่กระทำความผิดพระวินัย ดังนั้นเมื่อวรรณกรรมชาดกกล่าวว่าสัตว์สามารถที่จะพูด คิดหรือกระทำความผิดกรรมทางจริยธรรม เราจึงไม่ควรเข้าไปตามนั้น เหมือนกับการอ่านนิทานอีสปซึ่งผู้แต่งไม่ได้มีความตั้งใจให้ผู้อ่านเชื่อว่าสัตว์ดิรัจฉานสามารถพูดภาษามนุษย์ได้จริงๆหรือมีพฤติกรรมตามท้องเรื่องได้จริง ดังนั้นแล้วสาระสำคัญของวรรณกรรมชาดกจึงไม่ได้อยู่ที่การยืนยันว่าสัตว์สามารถกระทำความดีความชั่วหรือพัฒนาคุณธรรมสั่งสมบุญบารมีตามที่ปรากฏตามตัวอักษร แต่อยู่ที่การนำเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น กตัญญู เมตตา กรุณา สามัคคี ซื่อสัตย์ เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าการตีความวรรณกรรมชาดกในแบบข้างต้นนั้นเป็นการพิจารณาที่อยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริงที่พบเห็นกันอยู่ทั่วไป กล่าวคือตามสภาพความเป็นจริงบนโลกเราย่อมจะไม่เคยเห็นสัตว์แสดงพฤติกรรมทางจริยธรรมได้ดังที่ปรากฏในชาดก เช่น การที่สัตว์พูดภาษามนุษย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการตีความในลักษณะนี้อาจนำไปสู่ข้อวิจารณ์บาในประเด็น กล่าวคือเรื่องราวพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์มิได้ปรากฏอยู่เพียงแต่ในวรรณกรรมประเภทชาดกเท่านั้น แต่ยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์และวรรณกรรมทางพุทธศาสนาอื่นๆอีกมากมายเช่น อรรถกถาธรรมบท พระวินัยปิฎก เป็นต้น โดยเรื่องราวที่มีการบันทึกไว้ในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา

เหล่านั้นได้มีการกล่าวถึงพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์หลากหลายพฤติกรรม มิได้มีแต่พฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์ที่เหนือธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว บางพฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมและได้รับการอธิบายตามท้องเรื่องว่าเป็นการกระทำดี พฤติกรรมนั้นเราก็สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน และที่สำคัญที่สุดใบบางเรื่องราวยังได้กล่าวชื่นชมคุณธรรมของสัตว์ดิรัจฉานอย่างตรงไปตรงมาอีกด้วย ขอให้พิจารณาข้อความในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทต่อไป

ชายผู้หนึ่งชื่อว่า โกตุหลิก เมื่อยามที่เขาใกล้ตายนั้นจิตได้คิดถึงเรื่องความอิจฉา สุนัขที่มีความเป็นอยู่ดีกว่าตนมาเป็นอารมณ์ เมื่อนายโกตุหลิกถึงแก่ความตายเขาจึงได้ไปเกิดยังท้องของนางสุนัขในบ้านของนายโคบาล นายโคบาลได้เลี้ยงสุนัขตัวนี้เป็นอย่างดี ครั้งนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้าได้มาฉันอาหารที่บ้านของนายโคบาลอยู่เป็นเนืองนิตย์ เมื่อพระองค์ฉันเสร็จก็ได้ให้ก้อนข้าวแก่ลูกสุนัขนั้นเป็นประจำและด้วยก้อนข้าวนี้เองลูกสุนัขก็มีความรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้า ทั้งนี้ นายโคบาลจะต้องเดินทางไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าวันละสองหนทุกวัน โดยทุกครั้งไปนายโคบาลก็จะเอาลูกสุนัขไปด้วย ในวันหนึ่งนายโคบาลได้กล่าวกับพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า “ท่านผู้เจริญ กาลใด ผมไม่มีโอกาสว่าง กาลนั้นผมจะส่งสุนัขตัวนี้มา ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามาด้วยเครื่องหมายแห่งสุนัขที่กระผมส่งมาแล้ว” ตั้งแต่นั้นมา วันใดที่นายโคบาลไม่ว่างก็จะส่งสุนัขนั้นไปนิมนต์แทน ในกาลต่อมาจีวรของพระปัจเจกพุทธเจ้าได้เก่าลง นายโคบาลจึงได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวรใหม่ แต่การทำจีวรนั้นเป็นการยากจึงจำเป็นต้องเดินทางไปหาสถานที่อันเหมาะสม นายโคบาลได้ทอดาน แต่พระปัจเจกพุทธเจ้าไม่อาจจะทำจีวรที่นี้ได้จำเป็นต้องเดินทางไปทีอื่น ระหว่างการสนทนานั้นสุนัขได้ฟังคำพูดของคนทั้งสองอยู่เช่นกัน เมื่อการสนทนาจบลงพระปัจเจกพุทธเจ้าได้เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้าไปยังเขาคันธมาทน์ สุนัขได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหาะไปในอากาศ จึงยืนขึ้นและเห่าโดยตลอดจนเมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าลับสายตาไป ดวงใจของมันก็ถึงการแตกสลาย ด้วยขึ้นชื่อว่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนั้นเป็นสัตว์ที่มีชาติชื่อตรง ไม่คดโกง สวณมนุษย์ใจคิดไปอย่าง ปากพูดไปอย่าง สุนัขนั้นเมื่อทำกาลแล้วจึงได้ไปเกิดยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีนางอัปสรหนึ่งพันแวดล้อม ได้เสวยสมบัติใหญ่ ก็เพราะเป็นสัตว์ที่มีความเห็นตรง ไม่คดโกง ทั้งนี้เมื่อเทพบุตรกระซิบที่ใกล้หูของใครๆ เสียงย่อมดังไปสืบทกโยชน์ สวณพูดโดยปกตีย่อมกลบเทพนครทั้งสิ้นซึ่งมี

ประมาณหมื่นโยชน์ ด้วยเหตุนี้จึงได้นามว่า “โสมสกเทพบุตร” ทั้งนี้เป็นผลมาจากการเฝ้าด้วยความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้า²⁴

ข้อความข้างต้นนี้เป็นเรื่องราวของสุนัขตัวหนึ่งที่ได้กระทำความดีจนได้เกิดเป็นเทวดา โดยในเรื่องดังกล่าวยังได้ปรากฏข้อความการชื่นชมคุณธรรมเรื่องความซื่อตรงของสัตว์ดิรัจฉาน โดยได้มีการเปรียบเทียบด้วยว่าสัตว์ดิรัจฉานมีคุณธรรมในข้อนี้มากกว่ามนุษย์เสียด้วยซ้ำไป ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่าเราไม่สามารถที่จะตีความคำชื่นชมคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์ของสัตว์ดิรัจฉานที่ปรากฏอยู่ในอรรถกถาธรรมบทเรื่องนี้ให้เป็นอย่างอื่นได้เลย และนอกจากนี้หากพิจารณาพฤติกรรมของสุนัขที่ปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่อง เราจะพบว่าพฤติกรรมทางจริยธรรมของสุนัขที่ส่งผลให้ไปมันเกิดยังภพภูมิที่ดีขึ้นนั้นไม่ใช่พฤติกรรมที่พิสดารเหนือธรรมชาติจนไม่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน พฤติกรรมทางจริยธรรมที่ปรากฏตามท้องเรื่องมีแต่เพียงการมีความซื่อตรงต่อเจ้าของ การเฝ้าด้วยความรักและการออกไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าตามคำสั่งของเจ้านายเท่านั้น ทั้งนี้ความรู้สึกรักและซื่อตรงที่สุนัขมีต่อ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ไม่ได้เกิดจากอำนาจพิเศษอะไร แต่เกิดจากความใกล้ชิดและความเมตตาที่พระปัจเจกพุทธเจ้าได้มีให้กับสุนัขตัวนี้ ความสามารถที่จะดูพิเศษสักหน่อยก็คือการที่มันสามารถไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าได้เพียงลำพังตามคำสั่งของเจ้านาย แต่ความสามารถดังกล่าวก็ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติแต่ประการใด สุนัขที่ได้รับการฝึกฝนย่อมสามารถจะทำได้ เช่นกัน จากเรื่องราวจะเห็นว่าการที่สุนัขสามารถเดินทางไปนิมนต์และนำทางพระปัจเจกพุทธเจ้าได้นั้นเกิดจากความเคยชินที่ได้ตามเจ้านายไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าทุกวัน จากเรื่องราวบางเรื่องในชาดกที่แสดงถึงพฤติกรรมของสัตว์ที่สามารถเกิดขึ้นจริงได้ในชีวิตประจำวันและพฤติกรรมนั้นก็ถูกรับรองภายในเนื้อเรื่องว่าเป็นการกระทำความดี และข้อความชื่นชมต่อคุณธรรมของสัตว์ดิรัจฉานอย่างตรงไปตรงมา หลักฐานเหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันว่าผู้เรียบเรียงอรรถกถาน่าจะต้องการยืนยันความสามารถในการกระทำความดีหรือการพัฒนาคุณธรรมภายในจิตใจของสัตว์ว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้จริงดังตามที่ปรากฏตามตัวอักษร แต่อย่างไรก็ตามมีชาดกอีกหลายเรื่องที่มีแสดงพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์ลักษณะที่เหนือธรรมชาติจนไม่สามารถจะพบเห็นได้ในโลกแห่งความเป็นจริง ปัญหาคือเราจะทำความเข้าใจอย่างไรกับชาดกเหล่านี้ สำหรับผู้เขียนเห็นว่าแม้บางเรื่องจะมีลักษณะเหนือธรรมชาติจนมีลักษณะโน้มเอียงไปในทางนิทานมากกว่าจะสื่อความหมายตามตัวอักษร แต่อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งชาดกเหล่านั้นก็ยังอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจว่าสัตว์สามารถมีพฤติกรรม

²⁴ พุ.ธ.อ. 40/229-234.

ทางจริยธรรมได้อยู่ดี เพราะการปฏิเสธพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์อย่างสิ้นเชิงจะนำไปสู่การขัดแย้งกับคำสอนอื่นๆของพุทธศาสนาซึ่งเราจะได้พิจารณากันต่อไป

2.3.1.2 หลักธรรมเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด

การตีความว่าสัตว์ไม่สามารถมีพฤติกรรมทางจริยธรรมได้นั้นจะนำไปสู่ความไม่สอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนาในเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด สำหรับพุทธศานาคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดไม่ใช่เรื่องเฉพาะมนุษย์เท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมไปถึงสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกประเภท ภายใต้กฎดังกล่าวสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกประเภทต่างมีบทบาทที่เท่าเทียมกันในฐานะของประชากรแห่งสังสารวัฏ กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นเทวดา มนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน สัตว์นรก เปรต อสุกายต่างสามารถสลับชาติกันเกิดไปมาได้ ในชาติหนึ่งเราอาจเกิดเป็นมนุษย์ แต่ในชาติต่อมาเราเองก็อาจจะไปเกิดเป็นสัตว์ และในชาติถัดไปจากที่เราเกิดเป็นสัตว์เราก็อาจจะไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ตามแต่กรรมที่ตนได้กระทำมา แต่อย่างไรก็ตามสิ่งมีชีวิตที่มีจิตส่วนใหญ่มักจะมีแนวโน้มไปเกิดในสถานภาพทางจริยธรรมที่ต่ำกว่าเดิม แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะพิจารณาเฉพาะกรณีของสัตว์ดิรัจฉานเท่านั้น ขอให้พิจารณาพุทธพจน์ต่อไปนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานไปแล้ว กลับไปเกิดในพวกมนุษย์ มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในปิตติวิสัย มีมากกว่า ฯลฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานไปแล้ว จะกลับไปเกิดในพวกเทวดา มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในปิตติวิสัย มีมากกว่า ฯลฯ²⁵

จากพุทธพจน์ข้างบนได้แสดงให้เห็นว่าสัตว์ดิรัจฉานเมื่อสิ้นชีวิตลงจะมีทางไปหลังจากนั้นได้สามทางคือ (1) กลับมาเกิดเป็นดิรัจฉานอีกครั้ง (2) ไปเกิดเป็นสัตว์ในอบายภูมิอื่นๆ คือ สัตว์นรก เปรต ซึ่งจะมีความลำบากมากกว่าสถานะภาพเดิม และ(3) ไปเกิดยังสุคติภูมิอื่นได้แก่มนุษย์และเทวดา อย่างไรก็ตามแนวโน้มส่วนใหญ่หลักการเสียชีวิตของสัตว์ดิรัจฉานพวกมันมักจะกลับไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานอีกครั้งซึ่งเป็นสถานภาพเดิมหรือไปเกิดเป็นสัตว์ในอบายภูมิประเภท

²⁵ ส.ม. 19/468- 469.

อื่น ๆ มากกว่าการไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา ทั้งนี้การเวียนว่ายตายเกิดตามหลักการของพุทธศาสนานั้นเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำทางจริยธรรม การเปลี่ยนแปลงภพภูมิไปมาได้ทั้งกรณีที่ดีขึ้นและแย่ลงของสัตว์ดิรัจฉานจึงย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมของสัตว์สามารถจะให้ค่าทางจริยธรรมเป็นความดีหรือความชั่วได้

อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการทางพุทธศาสนาบางท่าน เช่น พุทธทาส²⁶ เป็นต้น ไม่เห็นด้วยกับการจัดให้พฤติกรรมของสัตว์เป็นการกระทำที่สามารถให้ค่าทางจริยธรรมเป็นความดีหรือความชั่ว แต่อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่านักวิชาการกลุ่มนี้ ต้องไม่ลืมว่า การกำเนิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานนั้นเป็นผลของกรรมในอดีตชาติ ดังนั้นหากยอมรับ การตีความสถานะของสัตว์ดิรัจฉานในระบบของกฎแห่งกรรมของนักวิชาการกลุ่มนี้ จึงเท่ากับเป็นการยอมรับว่าการเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานและชีวิตหลังการตายของสัตว์ดิรัจฉานนั้นยังเป็นที่ไปตามกฎแห่งกรรมนั่นคือชีวิตสัตว์ดิรัจฉานเกิดขึ้นจากผลแห่งกรรมเก่า และความเป็นไปหลังการตายของสัตว์ดิรัจฉานก็จะเป็นไปตามผลแห่งกรรมเก่าก่อนที่จะมาเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน แต่ขณะที่มีสถานะภาพเป็นสัตว์ดิรัจฉานนั้น พฤติกรรมของมันไม่ถูกจัดว่าเป็นกรรมและการกระทำทั้งหมดในชีวิตของพวกมันจะไม่ส่งผลใดๆในทางจริยธรรมไม่ว่าจะเป็นทั้งในทางที่ดีขึ้นหรือแย่ลง การอธิบายดังกล่าวดูเหมือนจะยังรักษาหลักการเรื่องกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดเอาไว้ได้ แต่ผู้เขียนเห็นว่าการตีความดังกล่าวมีความขัดแย้งกับหลักกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดของพุทธศาสนาในประเด็นดังต่อไปนี้

(1) มโนทัศน์เรื่องการลงโทษทางจริยธรรมของพุทธศาสนานั้นเป็นไปในลักษณะที่มีวันสิ้นสุด นั่นคือความผิดและบทลงโทษมีอัตราส่วนที่เหมาะสมกัน ผิดกับการลงโทษทางจริยธรรมของศาสนาคริสต์ที่เป็นไปในลักษณะของสวรรค์หรือนรกนิรันดร์ เมื่อนำหลักการนี้มาพิจารณากับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีทั้งบุญและบาปปะปนกันไปภายในคนหนึ่งคน หากมนุษย์จะต้องถูกลงโทษทางจริยธรรมโดยการไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน และพฤติกรรมของสัตว์ดิรัจฉานมีความเป็นกลางทางจริยธรรม มนุษย์หรือเทวดาทุกคนที่ไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานย่อมจะต้องกลับมาเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาทั้งหมด เพราะสถานะภาพของสัตว์ดิรัจฉานเป็นแต่เพียงการลงโทษที่ไม่สามารถหักเหชีวิตให้ไปเกิดเป็นอย่างอื่นได้ เมื่อเป็นดังนี้สัตว์ดิรัจฉานย่อมมีแนวโน้มที่จะไปเกิดใหม่ในสุคติภูมิมากกว่าอบายภูมิ ซึ่งขัดกับพุทธพจน์ข้างต้น แต่หากจะอ้างว่าการที่สัตว์ดิรัจฉานไปเกิดเป็นเปรตหรือสัตว์นรกได้นั้นเกิดจากการผลกรรมเก่า(ก่อนที่จะเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน)ซึ่งยังส่งผลอยู่

²⁶ พุทธทาส, กรรมเหนือกรรม (กรุงเทพฯ: สำนักหนังสือธรรมบุชา, 2520), หน้า 43.

จึงทำให้ต้องไปเกิดเป็นสิ่งที่ชีวิตที่ต่ำลงไปอีก การอ้างเช่นนี้ระบบของกฎแห่งกรรมในการลงโทษของพุทธศาสนาจะต้องมีความตายตัวมาก คือ คนทำชั่วจะต้องไปรับโทษเบาที่สุดก่อนคือไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน จากนั้นก็ไปรับโทษหนักขึ้นเรื่อยๆ กระบวนการต้องเป็นอย่างนี้เท่านั้นสัตว์ดิรัจฉานส่วนใหญ่จึงจะไปเกิดได้ตามพุทธพจน์ คือไปเกิดในที่ที่ต่ำลงไปอีก แต่กระบวนการที่ว่านี้ก็ขัดแย้งกับคำอธิบายเรื่องระยะเวลาการให้ผลของกรรมที่ไม่มีความแน่นอน

(2) การไม่สามารถกระทำกรรมของสัตว์ดิรัจฉานย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่าชีวิตของสัตว์ดิรัจฉานนั้นเป็นผลจากกรรมเก่าโดยสิ้นเชิง การเชื่อว่าชีวิตได้ถูกควบคุมโดยกรรมเก่าอย่างสิ้นเชิงโดยไม่สามารถสร้างกรรมใหม่ได้เลย พุทธศาสนาเรียกความเชื่อลักษณะนี้ว่า ปุพเพต - เหตุวาท ซึ่งพุทธศาสนาเห็นว่าเป็นมิจฉาทิฐิ²⁷ การตีความว่าพฤติกรรมของสัตว์ดิรัจฉานไม่สามารถให้ค่าทางจริยธรรมได้นั้นจึงเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากหลักการของพุทธศาสนา

(3) ทั้งนี้การอธิบายว่าพฤติกรรมของสัตว์ไม่สามารถจัดเป็นกรรมได้ยังจะนำไปสู่ความขัดแย้งกับพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าทำไมสัตว์ดิรัจฉานหรือสัตว์ในอบายภูมิ ส่วนใหญ่เมื่อตายแล้วมักจะไปเกิดในสถานะที่ลำบากมากขึ้นกว่าเดิมหรือลำบากอยู่เหมือนเดิมนั้น พระองค์ได้ทรงอธิบายไว้ในพาลบัณฑิตสูตร ความว่า

พ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษโยนท่อนไม้บ่วงตาเดียวไปในมหาสมุทร ท่อนนั้นถูกลมตะวันตกพัดไปทางทิศตะวันตก ถูกลมตะวันตกพัดไปทางทิศตะวันออก ถูกลมเหนือพัดไปทางทิศใต้ ถูกลมใต้พัดไปทางทิศเหนือ มีเต้าตาบอดอยู่ในมหาสมุทรนั้น ล่วงไปร้อยปีจึงจะผุดขึ้นครั้งหนึ่ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เต้าตาบอดตัวนั้นจะพึงเอาคอสวมเข้าที่ท่อนไม้บ่วงตาเดียวนั้นได้บ้างไหมหนอ ฯ

ภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ข้อนั้นเป็นไปไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญถ้าจะเป็นไปได้บ้างในบางครั้งบางคราว ก็โดยล่วงระยะเวลาอันแน่นอน ฯ

พ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เต้าตาบอดตัวนั้นจะพึงเอาคอสวมเข้าที่ท่อนไม้บ่วงตาเดียวนั้นได้ ยังจะเร็วกว่า เรากล่าวความเป็นมนุษย์ที่คนพาลผู้ไปสู่วิบัติคราวหนึ่ง

²⁷ อ.จ.ติก. 20/501; ม.จ. 14/2-11.

แล้วจะพึงได้ยิ่งยากกว่านี้ นั่นเพราะเหตุไร ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะในตัวคนพาลนี้ไม่มี
ความประพฤติธรรม ความประพฤติสงบ การทำกุศล การทำบุญ มีแต่การกินกันเอง การ
เบียดเบียนคนอื่นแถม²⁸

พุทธพจน์ด้านบนพระพุทธรูปเจ้าได้ทรงแสดงให้เห็นว่าเป็นการยากมากที่สัตว์ดิรัจฉานจะ
ได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้ง ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมส่วนใหญ่ของสัตว์ดิรัจฉานนั้นเป็นไปด้วย
การเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มากกว่าที่จะกุศล ดังนั้นชีวิตจึงมีแต่ตกต่ำ เป็นที่น่าสังเกตว่าสิ่งที่
พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า สัตว์มักเบียดเบียนกันเป็นสิ่งที่เราสามารถพบได้ในชีวิตประจำวัน สัตว์กิน
เนื้อย่อมล่าเหยื่อเป็นอาหาร สัตว์แย่งกันเป็นจำฝูงและ พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพฤติกรรมที่
เบียดเบียนกัน และพระพุทธรูปเจ้าก็เห็นว่าพฤติกรรมเหล่านี้สามารถให้ค่าทางจริยธรรมเป็น ความดี
หรือความชั่วได้ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านั้นของสัตว์ได้ส่งผลต่อการไปเกิดในชาติถัดไป

ถึงตรงนี้จะเห็นแล้วว่าหลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดเป็นอีกหลักฐานที่ช่วย
สนับสนุนว่าวรรณกรรมทางพุทธศาสนาในส่วนที่กล่าวไว้ว่าสัตว์กระทำความดีแล้วไปเกิดเป็นมนุษย์
หรือเทวดาจึงสามารถตีความได้ตามตัวอักษรว่าท่านผู้แต่งวรรณกรรมเหล่านั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะ
ยืนยันเช่นนั้นจริงๆ เพราะเป็นการยืนยันสิ่งที่สอดคล้องกับหลักการโดยรวมของพุทธศาสนา

2.3.1.3 พฤติกรรมของสัตว์กับกรรมในพุทธจริยธรรม

จากหัวข้อที่ผ่านมา ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การตีความว่าพฤติกรรมของสัตว์
ทั้งหมดไม่ใช่พฤติกรรมทางจริยธรรมที่พุทธศาสนาเรียกว่ากรรม การตีความนั้นจะนำสู่ความ
ขัดแย้งกับหลักกรรมเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามจากการที่
พุทธศาสนายอมรับว่าพฤติกรรมของสัตว์บางพฤติกรรมสามารถจัดให้เป็นการกระทำทางจริยธรรม
ได้นั้นมีผลสืบเนื่องให้ พุทธศาสนาจะอธิบายพฤติกรรมของสัตว์อย่างไรให้เข้ากับคำจำกัดความ
ของสิ่งที่เรียกว่า “กรรม” ในพุทธศาสนา

สำหรับพุทธศาสนาสิ่งที่เรียกว่า กรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือการ
กระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนาก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรม²⁹ อย่างไรก็ตาม

²⁸ ม.อ. 14/481.

ตามมีนักวิชาการทางพุทธศาสนาท่านหนึ่งได้แสดงทัศนะว่าพฤติกรรมของสัตว์ไม่สามารถที่จะจัดเป็นกรรมในทางพุทธศาสนาได้ นักวิชาการท่านนั้นคือ ท่านพุทธทาส โดยท่านได้กล่าวไว้ว่า

“อย่าเอากรรมไปใช้กับสัตว์ เพราะสัตว์ไม่มีอวิชา, ไม่มีกิเลส, ตัญญา, เหมือนคน. คนมันมีอวิชา มีกิเลสตัณหาเพราะฉะนั้น จึงมีการทำกรรม แล้วจึงเอากรรมนี้มาแบ่งเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตามการกระทำของตัว”³⁰

“อย่างที่คุณให้ฟังแล้วในวันก่อน ถ้าแมวจับหนูกินมันไม่บาป ; แต่ถ้าคนไปฆ่าสัตว์มากินมันบาป . นี่เพราะแมวมันไม่มีความรู้เรื่องดี-ชั่ว, บุญบาป. ไม่ได้ยึดมั่นดีชั่ว ไม่ได้รู้ว่านี่เป็นความผิดแล้วจะฝืนทำ ; เพราะฉะนั้นมันจึงไม่บาป . แมวจับหนูกินมันเป็นกิริยาเฉยๆ ถ้าจะมีผลก็เป็นเพียงปฏิกิริยา ไม่เรียกว่ากรรมหรือผลของกรรม”³¹

ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่าการอธิบายพฤติกรรมสัตว์ให้มีค่าเป็นกลางในทางจริยธรรมของ ท่านพุทธทาสนั้น นอกจากมีปัญหาดังแต่ต้นว่าการตีความดังกล่าวจะขัดแย้งกับหลักกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดของพุทธศาสนาแล้ว การใช้เกณฑ์เรื่องความรู้ดี-ชั่วของสัตว์มาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาการกระทำว่าควรนับเป็นกรรมหรือไม่นั้นจะนำไปสู่ปัญหาที่ว่า เราจะพิจารณาการกระทำของคนป่าหรือคนที่ไม่เคยรู้เรื่องทางจริยธรรมหรือคนที่ถูกสอนจริยธรรมมาแบบผิดๆอย่างไร เพราะคนพวกนี้ก็ไม่รู้ว่าจะอะไรคือจริยธรรม การกระทำผิดของพวกเขาที่ไม่ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกผิดและฝืนทำ บางครั้งอาจจะรู้สึกดีกับการกระทำผิดด้วยซ้ำไป เราจะนับว่าการกระทำของคนพวกนี้เป็นการกระทำจำพวกเดียวกับสัตว์หรือไม่ นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสยังจะต้องเจอปัญหาที่ต้องอธิบายว่ากิริยาของสัตว์ต่างจากกิริยาของพระอรหันต์อย่างไร ในเมื่อสัตว์ยังคงเป็นสิ่งที่มีชีวิตที่ยืนยันว่ามีอวิชาเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตที่มีจิตอื่นๆที่ยังไม่หลุดพ้น ³² พฤติกรรมของสัตว์ย่อมจะต้องมีอวิชาเป็นพื้นฐานดังนั้นการกระทำของสัตว์จึงควรจะให้ค่าทางจริยธรรมได้

²⁹ พระพรหมคุณาภรณ์, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 157.

³⁰ พุทธทาส, กรรมเหนือกรรม, หน้า 44.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

³² พุ.จ. 30/64.

ทั้งนี้ในการอธิบายว่าพฤติกรรมของสัตว์ถูกจัดให้เป็นกรรมได้อย่างไรผู้เขียนขอเริ่มประเด็นนี้จากคำถามที่ว่า อะไรคือกรรมดีและกรรมชั่ว สำหรับพุทธศาสนากรรมชั่วคือพฤติกรรมตั้งอยู่บนพื้นฐานของเจตนาอันเป็นอกุศลซึ่งมีพื้นฐานที่สำคัญที่สุดคือโมหะ โมหะนี้ตามคำอธิบายในคัมภีร์พุทธศาสนาหมายถึงความหลง หรือความไม่รู้ว่าจะอะไรคือความจริงในชีวิต ว่าชีวิตคือทุกข์ ไม่รู้ว่าทุกข์มีต้นตอมาจากตัณหา ไม่รู้ว่าหากดับตัณหาได้ทุกข์ก็ดับด้วย และไม่รู้ว่ามีกรรมดีองค์แปดคือหนทางสู่การดับทุกข์ ด้วยความไม่รู้ความจริงดังกล่าว จึงก่อให้เกิดความยึดมั่นในตัวตนและของฉันทัน ซึ่งพุทธศาสนาเรียกว่าอหังการและมมังการตามลำดับ สิ่งนี้เองเป็นพื้นฐานให้เกิดโทสะและโลภะ กล่าวคือโทสะเป็นการแสดงความแค้นแค้นใจของอหังการและมมังการ อันได้แก่อาการของการทำร้ายบุคคลหรือสิ่งของที่เรารู้สึกว่าก้าวล้ำเข้ามาในอาณาเขตของตัวเราอย่างที่เราไม่ต้องการให้เข้ามาหรือต้องการให้เข้ามาแต่ขัดขืนไม่ยอมที่จะเข้ามา ส่วนโลภะเป็นการแสดงออกถึงความอยากของอหังการและมมังการ นั่นคือความปรารถนาให้บุคคลหรือสิ่งของเข้ามาสู่ชีวิตของเรา จากคำอธิบายนี้การกระทำชั่วในทัศนะของพุทธศาสนาก็คือการกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ของตนเป็นสำคัญเหนือสิ่งอื่น ส่วนการกระทำดีก็มีความหมายในทางตรงกันข้ามคือการกระทำที่มุ่งให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ก่อนตัวเอง สังเกตได้จากคุณธรรมในพุทธศาสนา เช่น ทาน เมตตา ปิยวาจา เป็นต้น หากวิเคราะห์ดูแล้วล้วนเป็นพฤติกรรมที่คำนึงประโยชน์ของผู้อื่นมากกว่าตนเอง หรืออาจถึงขั้นมุ่งให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของตนเองก็มีคำถามต่อไปที่เราจะต้องตอบคือ สัตว์มีโลภะ โทสะ โมหะ และอโลภะ อโทสะ อโมหะหรือไม่

ทั้งนี้พุทธศาสนาเชื่อสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีจิต และด้วยจิตนี้เองสัตว์จึงมีความสามารถที่จะคิดหรือใช้ปัญญาซึ่งกินความต่อไปได้ว่าสัตว์ก็สามารถมีจิตสำนึกทางจริยธรรม (moral mind) การที่พุทธศาสนามีความเชื่อเช่นนี้มาจากการที่พุทธศาสนาองว่าสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกชนิดเกิดขึ้นมาพร้อมกับรากเหง้าทางความคิดสองอย่างด้วยกันคือ (1)รากเหง้าฝ่ายลบ ฝ่ายนี้พุทธศาสนาแบ่งแยกย่อยออกเป็นสามตัวคือ โลภะ(ความโลภ) โทสะ(ความโกรธ) และโมหะ(ความหลง) และ(2)รากเหง้าฝ่ายบวก ฝ่ายนี้ก็แบ่งแยกย่อยเป็นสามตัวได้เช่นกันคือ อโลภะ(ความไม่โลภ) อโทสะ(ความไม่โกรธ) และอโมหะ(ความไม่หลง) สิ่งที่เรียกว่ารากเหง้าเหล่านี้ตามความคิดของพุทธศาสนาก็มีความหมายคล้ายๆกับคำว่า สัญชาตญาณ (instinct) ในทางชีววิทยากล่าวคือมันเป็นสิ่งที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิดและทำให้เราต้องทำนั่นทำนี่อย่างไม่มีทางเลือกเลย หรืออาจจะ

หลีกเลี่ยงได้แต่ต้องฝึกฝนตนเองให้สามารถฟันแรงขับเหล่านั้น ซึ่งน้อยนักที่จะทำได้และกว่าจะทำ
ได้ก็ต้องใช้เวลาที่ยาวนานมาก³³

รากเหง้าความคิดในฝ่ายซ้ายร้ายนั้นพุทธศาสนาถือว่ารวมลงที่กิเลสสามตัวหลักคือ
โลภะ โทสะ และโมหะ ในบรรดากิเลสสามตัวนี้โมหะนั้นถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของกิเลสอีกสองตัว
โมหะนั้นหมายถึงความเข้าใจว่าเป็น “ตัวฉัน” และ “ของฉัน” มนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานเมื่อแรกเกิด
นั้นก็มักจะค่อยๆได้รับการกล่อมเกลียดด้วยความหลงใหลมีความรู้สึกที่สะสมขึ้นทุกๆวันว่า “นี่คือตัวฉัน”
และจากความรู้สึกว่านี่คือตัวฉันความรู้สึกว่า “นี่คือของฉัน” ก็จะค่อยๆสะสมเพิ่มพูนขึ้นเคียงคู่กัน
ไปด้วย สัตว์เมื่อแรกเกิดก็จะสร้างความคุ้นเคยกับร่างกายเป็นอันดับแรก เราจะเห็นได้จากสัตว์
แรกเกิด สิ่งแรกที่สัตว์ทำเมื่อออกจากท้องแม่ก็คือการพยายามยืนซึ่งนี่คือการเรียนรู้การใช้อวัยวะ
ดังนั้นสิ่งแรกที่สุดที่ความหลงจะกล่อมเกลาก็คือความรู้สึกว่าเป็น “ตัวฉัน” ก็คือร่างกายของฉัน
การสร้างตัวฉันขึ้นมาจากร่างกายนี้จะทำให้สัตว์รู้ว่าจะต้องปกป้องชีวิตตัวเองและมีความหวังแทนใน
ชีวิตของตัวเอง จากการสร้างตัวเองขึ้นจากร่างกายแล้ว อะไรก็ตามแต่ที่มาสัมพันธ์กับกายก็จะถูก
เข้าใจว่าเป็นของฉัน³⁴ เช่น อาณาเขตของฉัน ลูกของฉัน อาหารของฉัน เป็นต้น และยิ่งนับวัน
ความรู้สึกที่เป็นตัวฉันและของฉันก็จะยิ่งเพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับ ความโลภและความโกรธนั้นเป็น
ปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กับความรู้สึกว่าเป็นตัวฉันและของฉัน ความโลภคือการแสดงออกถึงความ
อยากของความเป็นตัวฉันและของฉัน กล่าวคือความปรารถนาให้บุคคลหรือสิ่งของต่างๆเข้ามาสู่
ชีวิตเพื่อตอบสนองของความเป็นตัวฉันและของฉัน เช่นสัตว์อยากมีชีวิต อยากได้อาหาร อยากได้
คู่ผสมพันธ์ อยากเป็นเจ้าฝูง เป็นต้น ส่วนโทสะคือความไม่พอใจเกี่ยวกรวดหากความอยากนั้น
ไม่ได้รับการตอบสนอง

จากการวิเคราะห์ข้างต้นนี้เราจะเห็นว่า พุทธศาสนาถือว่ารากเหง้าความคิดในฝ่ายลบ
มีโมหะเป็นรากฐานสำคัญ โมหะก็คือความรู้สึกว่า “นี่คือตัวฉัน” และ “นี่คือของฉัน” แม้ว่า
รากเหง้าความคิดในฝ่ายนี้จะมียุติพลต่อชีวิตอย่างลึกซึ้ง แต่สิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกชนิดก็ไม่ได้เกิดมา
พร้อมกับรากเหง้าความคิดฝ่ายลบเท่านั้น แต่ยังเกิดมาพร้อมกับรากเหง้าฝ่ายบวกด้วย ซึ่ง
รากเหง้าฝ่ายนี้เองจะเป็นตัวจุดดึงเราออกมาจากการครอบงำของรากเหง้าฝ่ายลบ รากเหง้า
ความคิดฝ่ายดีนั้นมีอยู่ด้วยกันสามตัวคือ อโลภ อโทสะ และอโมหะ เช่นเดียวกันอโมหะก็คือ

³³ สมภาร พรมทา, “พุทธศาสนากับโทษประหารชีวิต,” วารสารพุทธศาสนศึกษา 12, 3 (กันยายน-ธันวาคม 2549): 40.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

พื้นฐานของรากเหง้าฝ่ายดีของอีกสองตัวที่เหลือ ความไม่หลงนี้พุทธศาสนาเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปัญญา ซึ่งปัญญาในทัศนะของพุทธศาสนาก็คือการรู้สิ่งต่างๆตามความเป็นจริง เมื่อโมหะแสดงตัวออกในรูปของความรู้สึกเป็นตัวฉันและของฉัน ปัญญาก็จะแสดงออกถึงความรู้เท่าทันว่า แท้จริงแล้วไม่มีสิ่งใดที่จะเรียกได้ว่าเป็นตัวฉันและของฉันจริงๆ³⁵

อย่างไรก็ตามสิ่งที่เรียกว่า ปัญญา อันเป็นพื้นฐานของรากเหง้าความคิดฝ่ายดีนั้น สัตว์แต่ละชนิดมีสิ่งนี้ไม่เท่ากัน ในทัศนะของพุทธศาสนาสัตว์ดิรัจฉานเป็นสิ่งที่ปัญญาน้อยมากนัก ดังนั้นสัตว์ดิรัจฉานจึงไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ ทั้งนี้เพราะชีวิตของสัตว์ดิรัจฉานนั้นถูกชักนำด้วยโมหะเป็นหลัก และโมหะดังกล่าวก็แตกต่างจากโมหะของมนุษย์ตรงที่โมหะของมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่ครอบงำชีวิตมนุษย์อย่างสิ้นเชิงเหมือนโมหะของสัตว์ และด้วยโมหะนี้เองที่ทำให้สัตว์ดิรัจฉานมีสิ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพทางจริยธรรม” น้อยมาก ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสัตว์ดิรัจฉานเป็นสภาพของการถูกหลงใหลในรูปแบบของการกำเนิดในชาติพันธุ์ที่มีโอกาสในการทำความดีน้อยกว่าการกระทำ ความชั่ว ทั้งนี้อาจเกิดปัญหาขึ้นว่าถ้าชีวิตของสัตว์ดิรัจฉานถูกครอบงำโดยโมหะอันเป็นรากเหง้าฝ่ายชั่วร้ายเป็นหลัก สัตว์ดิรัจฉานจะสามารถกระทำความดีได้อย่างไร

พุทธศาสนาเข้าใจดีว่าการกระทำของสิ่งมีชีวิตที่มีจิต(ยกเว้นผู้บรรลุอรหัตต์)ล้วนตั้งอยู่บนเจตนาที่ถือเอา “ตัวฉัน” เป็นที่ตั้งแทบทั้งสิ้น มีการกระทำน้อยมากที่เกิดจากการเอาผู้อื่นเป็นที่ตั้ง ยิ่งเป็นสัตว์ดิรัจฉานที่มีโมหะครอบงำเป็นหลักด้วยแล้วการคิดถึงผู้อื่นก่อนยิ่งแทบเป็นไปได้ ดังนั้นถ้าเราใช้เกณฑ์เรื่องอกุศลเจตนาเป็นเกณฑ์เพียงอย่างเดียวในการวัดคุณค่าทางจริยธรรมของการกระทำไม่ว่าจะเป็นของมนุษย์หรือของสัตว์ดิรัจฉาน ผลก็จะออกมาว่าสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกชนิดล้วนแล้วแต่กระทำความชั่วจนแทบจะไม่เคยกระทำความดี ในทางทฤษฎี พุทธศาสนายอมรับว่าสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกชนิดอยู่ภายใต้อิทธิพลของวิญญูะสาม อันได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก กิเลสนั้นก็คือแรงหนุนให้เกิดเจตนา กิเลสจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกรรม เมื่อกระทำกรรมแล้วกรรมนั้นย่อมส่งผลที่เรียกว่าวิบาก วิบากนั้นก็ทั้งดีและไม่ดีขึ้นอยู่กับกรรม หากเกิดจากกรรมดีผลย่อมคือความสุข แต่หากเป็นผลจากกรรมชั่วก็จะเกิดความทุกข์ แต่ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ก็ล้วนแต่จะเป็นตัวก่อกิเลสขึ้นมาอีกครั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้วิบากจึงเท่ากับเป็นตัวเร่งให้กิเลสกำเริบ กิเลสนั้นก็เวียนไปให้เกิดกรรมและรับผลของกรรมซ้ำแล้วซ้ำเล่า ที่เราต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏก็ด้วยอิทธิพลของวิญญูะสามนั่นเอง

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

สิ่งที่เรียกว่า “กิเลส” ในวัฏฏะทั้งสามที่กล่าวมานั้นบางครั้งอาจชักนำให้กระทำชั่ว แต่บางครั้งก็อาจชักนำให้กระทำดี อุดมคติของพุทธศาสนาในระดับสูงสุดนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นอุดมคติแบบพ้นไปจากความดีและความชั่ว พระอรหันต์นั้นคือผู้ที่ละบุญและบาปได้แล้ว พิจารณาจากอุดมคติที่ว่านี่สิ่งที่เรียกว่ารากเหง้าความคิดในฝ่ายชั่วร้ายคือโลภ โกรธ และหลงจึงไม่จำเป็นที่จะต้องแสดงตัวออกเป็นพฤติกรรมที่ชั่วร้ายเท่านั้น แต่สามารถแสดงออกพฤติกรรมที่โลกเราสมมติว่าเป็นความดีด้วย คุณยายบริจาคเงินทำบุญให้กับมูลนิธิช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้ เพราะคิดว่าการทำบุญในครั้งนี้จะทำให้คุณยายมีสุขภาพที่แข็งแรง เราจะเห็นว่าการกระทำกรรมของคุณยายในครั้งนี้มีพื้นฐานจากความโลภ เมื่อเปรียบเทียบกับนายสมชายซึ่งเป็นโจรปล้นธนาคารเพราะคิดว่าเป็นช่องทางหาเงินมาได้ง่ายๆ พฤติกรรมของสองคนนี้ก็เกิดจากความโลภอันเป็นกิเลสไม่ต่างกัน แต่ความโลภอย่างแรกนั้นส่งผลในทางที่ดี แต่ความโลภในเหตุการณ์หลังนั้นส่งผลร้าย แต่ไม่ว่าจะดีหรือร้าย ผลนั้นๆก็เหมือนกันคือเหนี่ยวดึงผู้กระทำความผิดให้เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นกัน รากเหง้าความคิดฝ่ายดีนั้นมีภารกิจสำคัญคือจุดดึงให้คนเราหลุดพ้นออกมาจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ดังนั้นการกระทำที่ถูกผลักดันด้วยรากเหง้าความคิดฝ่ายดีจึงไม่ถือเป็นกรรม ตรงกันข้ามกลับเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าจะเป็นเครื่องทำลายกรรมเสียด้วยซ้ำไป³⁶

ถึงตรงนี้จะเห็นแล้วว่าในทัศนะของพุทธศาสนา พฤติกรรมทางจริยธรรมที่จัดว่าเป็นการกระทำดีไม่จำเป็นที่จะต้องมาจากปัญญาหรือความรู้ที่รู้ชัดแต่เพียงอย่างเดียว แต่สามารถเกิดขึ้นได้จากสัญชาตญาณความรู้สึกเป็นตัวฉันและของฉัน เมื่อเราใช้หลักเกณฑ์ที่ว่านี้มองการกระทำของสัตว์ เราจะพบว่ามมีช่องทางที่จะอธิบายพฤติกรรมทางจริยธรรมของสัตว์ว่าเป็นพฤติกรรมที่มาจากสำนึกในตัวของมันจริงๆ แน่อนสัตว์นั้นมีปัญญาน้อยกว่ามนุษย์พฤติกรรมทางจริยธรรมส่วนใหญ่ของมันจึงเกิดจากความรู้สึกเป็น “ตัวฉัน” และ “ของฉัน” แต่ความรู้สึกทั้งสองนี้ก็อาจก่อให้เกิดพฤติกรรมทางจริยธรรมที่เข้มข้นได้ เช่น ตั้ววิลเดอบีสต์(สัตว์กินพืชชนิดหนึ่งในแอฟริกา)โดยปกติเป็นสัตว์ไม่ดุร้ายและออกจะขี้ตื่น มันมักหนีการเผชิญหน้ากับอันตราย แต่ในยามคุ่มกันลูก แมวิลเดอบีสต์จะมีเรียวแรงมากถึงกับยืนหยัดต่อสู้กับสิงโตและสุนัขตัวตาย ทั้งนี้พุทธศาสนามองว่าพฤติกรรมเหล่านี้ของสัตว์ล้วนเกิดจากความรู้สึกว่านี่คือตัวฉัน นี่คือลูก

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

ของฉัน นี่คือผู้ของฉัน ฉันจึงต้องปกป้อง พฤติกรรมเหล่านี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นพฤติกรรมทางจริยธรรมอย่างหนึ่งเท่าที่สัตว์จะมีได้

2.3.2 คุณค่าการสั่งสมความดีไว้ในอดีตชาติ

จากบทความเรื่องคุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้ในทางชีวจริยธรรม ที่เขียนโดย สมภาร พรหมทา³⁷ ได้เสนอแนวคิดเรื่องคุณค่าภายในตัวเองประเภทหนึ่งของมนุษย์ที่น่าสนใจ คุณค่าภายในตัวเองประเภทนี้คือคุณค่าจากการผ่านข้อเรียกร้องทางจริยธรรม (Moral Requirements) กล่าวคือ แม้มนุษย์แต่ละคนจะเกิดมาแตกต่างกัน แต่ทุกชีวิตก็เป็นผลของความดีในอดีตชาติ หมายความว่า การที่บุคคลจะมาเป็นมนุษย์ได้นั้น พุทธศาสนาถือว่าจะต้องผ่านข้อเรียกร้องทางจริยธรรมจำนวนหนึ่ง ผู้ผ่านข้อเรียกร้องเหล่านี้ได้เท่านั้นที่จะสามารถมาเป็นมนุษย์ได้ ทั้งนี้มีพุทธพจน์ตรัสไว้หลายแห่งในพระไตรปิฎกที่แสดงว่า มีบุคคลเพียงน้อยนิดที่ผ่านข้อเรียกร้องเหล่านั้นมาได้ เพื่อความเข้าใจที่ง่ายขึ้นเราอาจเปรียบเทียบคุณค่าประเภทนี้ได้กับคุณค่าของบัณฑิตคนหนึ่งที่จะจบการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แน่หนอนว่าความเป็นบัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยย่อมมีคุณค่า แต่กว่าที่นิสิตคนหนึ่งจะกลายเป็นบัณฑิตได้ก็ต้องผ่านการลงทุนลงแรงมาไม่น้อยซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ควรจะนับเป็นคุณค่าประการหนึ่ง

ทั้งนี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าคุณค่าจากการผ่านข้อเรียกร้องทางจริยธรรมดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากความเคารพความดีในอดีตชาติของสิ่งมีชีวิตที่มีจิตที่ได้กระทำก่อนที่จะมาเป็นมนุษย์ คุณค่าประเภทนี้สอดคล้องกับหลักกรรมเรื่อง บารมี ในพุทธศาสนา ทั้งนี้พุทธศาสนาเชื่อว่าบุคคลที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้นต้องมีการสั่งสมบารมีโดยการเกิดเป็นพระโพธิสัตว์มาแล้วหลายภพชาติ และเมื่อบารมีเต็มเปี่ยมพระโพธิสัตว์พระองค์นั้นก็ตรัสรู้และกลายเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกภพทุกชาติของพระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญบารมีจึงมีคุณค่าและความหมายสำหรับการบรรลุธรรม ดังนั้นหากมีคนมาทำร้ายพระโพธิสัตว์ซึ่งไม่ว่าพระโพธิสัตว์จะเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตามล้วนแต่เป็นบาปก็ด้วยสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ไม่เคารพต่อคุณธรรมความดีของพระโพธิสัตว์ที่ได้สั่งสมไว้ในอดีต ในกรณีของมนุษย์หรือ

³⁷ สมภาร พรหมทา, "คุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้ในทางจริยธรรม," วารสารพุทธศาสนศึกษา 13.2: 7.

สัตว์ในสุคติภูมิเป็นที่ชัดเจนว่าสัตว์ในกลุ่มนี้ได้เคยสั่งสมความดีมาในอดีตชาติ เพราะการจะมาเกิดเป็นสัตว์ในสุคติภูมิได้นั้นต้องผ่านข้อเรียกร้องทางจริยธรรมในแง่ของกรรมดี ดังนั้นพวกเขาจึงมีคุณค่าภายในตัวเองประเภทนี้โดยไม่ต้องสงสัย แต่ในส่วนของสัตว์ดิรัจฉานคุณค่าประเภทนี้มักไม่ได้รับการกล่าวถึง ทั้งนี้เพราะเรามองว่าการเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานนั้นเกิดจากผ่านข้อเรียกร้องทางจริยธรรมแต่ในแง่ลบ ซึ่งก็สอดคล้องกับข้อความบางตอนในพระไตรปิฎกที่ได้แสดงถึงสาเหตุของการเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานไว้ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย คติ 2 อย่างคือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง อันคนมิจฉาทิภูฏฐิพึงหวังได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย คติ 2 อย่าง คือ เทวดาหรือมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งอันคนสัมมาทิภูฏฐิพึงหวังได้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ต้อนรับคนทุศีลมี 2 อย่าง คือ นรกหรือกำเนิดดิรัจฉาน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ต้อนรับคนมีศีล 2 อย่างคือ มนุษย์หรือเทวดา³⁸

จากพุทธพจน์ด้านบน ข้อความก่อนแรกแสดงให้เห็นว่า สาเหตุที่ทำให้บุคคลตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็คือมิจฉาทิภูฏฐิ หรือความเห็นผิด ส่วนข้อความในส่วนหลังแสดงว่าความเป็นคนไม่มีศีลก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานได้เหมือนกัน โดยสรุปแล้วสาเหตุของการเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานนั้นเกิดจากผลของกรรมชั่วในอดีตชาติ ข้อความลักษณะนี้มีปรากฏอยู่มากมายในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จึงชวนให้คิดไปได้ว่าอดีตชาติของสัตว์ดิรัจฉานจะต้องเป็นสิ่งมีชีวิตที่เลวที่ชั่ว และเมื่อเข้าใจกันเช่นนี้จึงมองว่าสัตว์ดิรัจฉานเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณค่าจากความคิดที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ

ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นด้วยกับความเข้าใจที่ว่าในทัศนะของพุทธศาสนา กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานมีสาเหตุมาจากกรรมชั่ว แต่ไม่เห็นด้วยกับความเข้าใจที่ว่าสัตว์เป็นผลของกรรมชั่วโดยสิ้นเชิง เราต้องไม่ลืมว่ากำเนิดดิรัจฉานยังมาจากสาเหตุอื่นๆอีก เช่น ผลของการลดทอนลงของผลกรรมชั่วในอดีตชาติ ผลจากกรรมดีของสัตว์ที่สถานะที่ลำบากกว่า เป็นต้น นอกจากนี้ในทัศนะของพุทธศาสนา สิ่งมีชีวิตที่มีจิตทั้งมวลที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏล้วนแล้วแต่ยังมีอวิชชา สิ่งมีชีวิตที่มีอวิชชาย่อมต้องเคยทำและกระทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว อดีตชาติของทุกชีวิตจึงไม่ได้มีแต่กรรมดีอย่างเดียวหรือกรรมชั่วอย่างเดียว ซึ่งหากสิ่งมีชีวิตใดก็ตามที่มีแต่กรรมดีโดย

³⁸ อง.พูก. 20/ 272- 273.

ปราศจากกรรมชั่วอย่างสิ้นเชิง สิ่งมีชีวิตผู้นั้นย่อมจะไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ดังนั้นแล้วการที่สิ่งมีชีวิตจะไปเกิดเป็นสิ่งมีชีวิตชนิดใดนั้นจึงไม่ได้เกิดจากผลของกรรมดีหรือกรรมชั่วในอดีตชาติชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นผลจากผ่านข้อเรียกร้องทั้งกรรมดีและกรรมชั่วที่เป็นสัดส่วนอันเหมาะสม แน่หน่อนว่าการเกิดมนุษย์เป็นผลจากกรรมดีในอดีตชาติแต่นั้นไม่ได้หมายความว่า การเกิดเป็นมนุษย์จะไม่มีส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับผลของกรรมชั่วในอดีตชาติ กล่าวคือหากสิ่งมีชีวิตที่จะไปเกิดเป็นมนุษย์ได้กระทำกรรมดีในอดีตชาติมากกว่านี้หรือกระทำกรรมชั่วในอดีตชาติน้อยกว่านี้ สิ่งมีชีวิตนั้นก็อาจจะไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ดังนั้นการเกิดเป็นมนุษย์จึงไม่ใช่แค่เป็นเพียงผลของกรรมดีในอดีตชาติเท่านั้นแต่ยังเป็นผลของกรรมชั่วอีกด้วย การเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็เช่นกัน ย่อมไม่ได้เกิดมาจากผลของกรรมชั่วแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นผลของกรรมดีประกอบด้วย

ถึงตรงนี้จะเห็นแล้วว่าแม้กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานจะมีสาเหตุหลักมาจากผลของกรรมชั่วแต่นั้นไม่ได้หมายความว่าสัตว์ดิรัจฉานจะไม่มีคุณค่าจากความดีในอดีตชาติให้เคารพ และคุณค่าจากความดีที่ได้เคยทำไว้ในอดีตชาติของสัตว์ก็อาจเป็นความดีที่อดีตชาติของสัตว์ดิรัจฉานได้เคยกระทำกับมนุษย์ทุกคนก็เป็นได้ ขอให้พิจารณาพุทธพจน์ต่อไปนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้น เบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นที่กังกัน มีตณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ...บิดา... พี่น้องชายหญิง...บุตรธิดา... โดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่ายเลย”³⁹

จากพุทธพจน์ด้านบน จะเห็นว่าด้วยระยะเวลาที่ยาวนานแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ สรรพสัตว์ทั้งหมดจึงล้วนแล้วแต่เคยเป็นพ่อ แม่ ลูก ญาติพี่น้องกันทั้งสิ้น การเคยเป็นญาติพี่น้องสำคัญอย่างไรต่อคุณค่าภายในตัวเองประเภทนี้ของสัตว์ ทั้งนี้เราต้องไม่ลืมว่าความสัมพันธ์ฉันญาติและโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกนั้นย่อมจะเคยสร้างความดีต่อกันไม่น้อย สุขขีที่ยืนอยู่หน้าบ้านของเรานี้อาจจะเคยเป็นแม่ของเราเมื่อสิบชาติก่อนก็เป็นได้ คำถามคือมันจะสำคัญอะไรในเมื่อ สุขขีตัวนั้นก็เพียงแค่อึดดีแม่หรือญาติเมื่อนานมาแล้วซึ่งเราเองก็จำไม่ได้ ผู้เขียนขอให้ลองระลึกว่าในความสัมพันธ์แม่ลูกนั้น แม่ย่อมจะมีคุณค่าต่อลูกเหลือประมาณ หากวันหนึ่งแม่จะต้องตายไป คุณค่า ของความดีที่แม่ได้กระทำต่อลูก

³⁹ ส.น. 16 /450- 455.

ย่อมจะไม่จางหายไปพร้อมกับร่างกายของแม่ พระคุณของพ่อแม่ก็นั้นยิ่งใหญ่เกินกว่าการเวลาจะทำลายลงได้ เมื่อเราคิดได้เช่นนี้เราย่อมจะตระหนักดีในใจว่าอย่างน้อยสุนัขที่ยืนอยู่หน้าบ้านตัวนี้ย่อมต้องมีคุณความดีในอดีตชาติอยู่บ้าง อย่างน้อยที่สุดมันก็เคยสร้างคุณดีไว้กับเราในฐานะที่มันเคยเป็นญาติมิตรพึ่งพิงกันมาก่อน

2.3.3 คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และความรักชีวิต

สัตว์ดิรัจฉานในทัศนะของพุทธศาสนานอกจากจะมีคุณค่าภายในตัวเองจากเกณฑ์ในเรื่องความสามารถในการทำความดีแล้ว สัตว์ดิรัจฉานยังมีคุณค่าภายในตัวเองจากเกณฑ์ในเรื่องความสามารถในการมีความรู้สึกที่รักชีวิตของตัวเอง กลัวความตาย อยากมีความสุข และไม่อยากมีความทุกข์เช่นเดียวกับมนุษย์ ดังพุทธพจน์ในธรรมบทที่ว่า

สรรพสัตว์ล้วนหวาดกลัวการถูกทุบตีเช่นฆ่า

สรรพสัตว์ล้วนกลัวความตาย

บัณฑิตเอาตนไปเปรียบเทียบกับสัตว์ทั้งหลาย

ไม่พึงฆ่าเอง ไม่พึงใช้ให้ผู้อื่นฆ่า

สรรพสัตว์ล้วนหวาดกลัวการถูกทุบตีเช่นฆ่า

สรรพสัตว์ล้วนรักชีวิตตนเอง

บัณฑิตเอาตนไปเปรียบเทียบกับสัตว์ทั้งหลาย

ไม่พึงฆ่าเอง ไม่พึงใช้ให้ผู้อื่นฆ่า

สัตว์ทั้งหลายย่อมปรารถนาความสุข

ผู้ใดปรารถนาความสุข

แต่เบียดเบียนสัตว์อื่นให้เดือดร้อนโดยการทุบตีเช่นฆ่า

ผู้นั้นละโลกนี้ไปแล้วจะไม่มีทางได้พบความสุข⁴⁰

ในพุทธพจน์ข้างต้น พระพุทธเจ้าได้เสนอหลักการคิดถึงผู้อื่นโดยการคิดถึงตัวเอง หรืออาจจะแปลความหมายง่าย ๆ ก็คือหลักของการเอาใจเขามาใส่ใจเรา หลักธรรมดังกล่าวนี้ของพุทธศาสนา คือหลักจริยธรรมที่ให้ความสำคัญกับความสอดคล้องระหว่างสิ่งที่เราคิดกับสิ่งที่เราทำ

⁴⁰ พุ.ธ. 25/20.

กล่าวคือหากมีผู้มากระทำสิ่งหนึ่งต่อเรา ซึ่งเป็นการกระทำที่เราไม่ชอบไม่ต้องการ การกระทำเดียวกันนี้หากเราไปกระทำกับผู้อื่น ผู้อื่นก็ย่อมที่จะไม่ชอบและไม่ต้องการเฉกเช่นเดียวกับเรา การกระทำนี้จึงต้องถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดเพราะหากมีผู้อื่นมากระทำกับเรา เราย่อมจะต้องบอกว่าผิดเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่พุทธศาสนาจะเสนอหลักการคิดถึงผู้อื่นโดยการคิดถึงตัวเองนั้น พุทธศาสนาได้กล่าวถึงข้อเท็จจริงตามธรรมชาติของสรรพสัตว์เสียก่อน อันได้แก่ (1) สรรพสัตว์ล้วนหวาดกลัวการถูกทรมาน เช่นฆ่า (2) สรรพสัตว์ล้วนกลัวความตาย (3) สรรพสัตว์ล้วนรักชีวิตตนเอง และ (4) สัตว์ทั้งหลายย่อมปรารถนาความสุข ทั้งนี้ข้อเท็จจริงตามธรรมชาติดังกล่าวครอบคลุมไปถึงสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกชนิดตั้งนั้นหลักธรรมนี้จึงถูกใช้ไปถึงสัตว์ดิรัจฉาน

สำหรับพุทธศาสนาเกณฑ์เรื่อง ความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และความรักชีวิตถูกใช้เป็นเกณฑ์หนึ่งในการให้คุณค่าทางจริยธรรม แต่สิ่งที่จะมีคุณค่าในลักษณะนี้ได้จะต้องเป็นสิ่งที่มีความรู้สึก เพราะจิตนั้นจะเป็นตัวรับรู้ความรู้สึกดังกล่าว พืชในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มีความรู้สึกประเภทหนึ่ง แต่พืชมีองค์ประกอบทางด้านสสาร(รูป)เพียงอย่างเดียว พืชจึงไม่สามารถมีความรู้สึกนึกคิดใดๆได้ ดังนั้นพืชจึงไม่ได้อยู่ในอาณาจักรทางจริยธรรมของพุทธศาสนา ผิดกับสัตว์ดิรัจฉานที่เป็นสัตว์ประเภทปัญญาโวพาการ⁴¹ ดุจเดียวกับมนุษย์นั่นคือ เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีขั้นห้าอันประกอบไปด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งมีกระบวนการทำงานดังต่อไปนี้ วิญญาณจะเป็นตัวรับรู้ ซึ่งเป็นการรับรู้ที่บริสุทธิ์ เห็นอะไรก็เห็นอย่างนั้น แต่การรับรู้ที่บริสุทธิ์นี้จะดำรงอยู่เป็นเวลาที่สั้นมาก จากนั้นจิตจะอ่านข้อมูลและแปลความหมายโดยขั้นนี้เป็นหน้าที่ของสัญญา เมื่อสิ่งที่รับรู้มีความหมายแล้ว จิตก็จะรู้สึกกับสิ่งนั้น ขั้นตอนนี้เวทนาจะมีบทบาทสำคัญ ความรู้สึกที่เรามีต่อข้อมูลที่ได้รับการแปลความหมายแล้วนั้นพุทธศาสนาถือว่ามียู่สามอย่างคือ “ทุกข์เวทนา” เป็นความรู้สึกทุกข์ไม่สบาย อึดอัดขัดข้อง “สุขเวทนา” เป็นความรู้สึกมีความสุข สบาย ปรอดโปร่ง และ “อทุกขมสุขเวทนา” เป็นความรู้สึกกลางๆไม่ทุกข์ไม่สุข สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นกับผู้รับรู้เสมอ เช่น สุนัขถูกทรมาน มันย่อมจะเกิดทุกข์เวทนา แต่ถ้ามันได้อาหาร มันย่อมเกิดสุขเวทนา เป็นต้น จากนั้นความรู้สึกที่เกิดขึ้นจะถูกส่งไปยังขั้นตอนต่อไปของจิตคือคิด ถ้าเป็นสุขเวทนาเราก็อาจคิดอยากได้ครอบครอง ถ้าเกิดเป็นทุกข์เวทนาเราก็คิดอยากทำลาย(หากมีความสามารถพอ)หรือไม่ก็หลีกเลี่ยง(ถ้าพ้นวิสัยที่จะทำลาย) การที่สุนัขถูกทรมานแล้ววิ่งหนีไปก็ผล

⁴¹ ที.ปา.11/305; ม.มู. 12/94.

จากกระบวนการนี้ แต่ถ้าเป็นอนุกรมสุขเวทนาอันเป็นความรู้สึกเฉยๆ ความคิดของเราจะอยู่ในรูปกลางๆ คือไม่อยากได้และไม่อยากผลัดไต่ไปจากชีวิต ขั้นตอนนี้สังขารจะเล่นบทบาทหลัก เมื่อเป็นดังนี้สัตว์จึงสามารถรับรู้ความรู้สึกได้ไม่ต่างจากมนุษย์ การใช้ประเด็นเรื่องความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และความเจ็บปวดมาเป็นเกณฑ์ในการให้คุณค่ากับชีวิตของสัตว์นั้น มิใช่มีแต่เพียงในพุทธศาสนาเท่านั้น นักปรัชญาตะวันตกสมัยปัจจุบันจำนวนหนึ่งเช่น ปีเตอร์ ซิงเกอร์ ก็ใช้ประเด็นนี้เป็นข้อโต้แย้งว่าสัตว์ก็มีสถานะทางจริยธรรมที่จะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างมีจริยธรรมโดยมนุษย์

กล่าวโดยสรุป มีเหตุผลอยู่สามประการที่พุทธศาสนาใช้ยืนยันว่าชีวิตของสัตว์ดิรัจฉานนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าทางจริยธรรม และคุณค่าที่ว่านี้เองคือคำอธิบายว่าทำไมการฆ่าหรือการทำร้ายสัตว์ดิรัจฉานจึงถือว่าเป็นบาป เหตุผลดังกล่าวคือ (1) สัตว์มีความสามารถในการกระทำความดี ในทัศนะของพุทธศาสนาทุกชีวิตเกิดมาพร้อมกับศักยภาพในการกระทำความดี แต่จะมากน้อยก็ขึ้นอยู่กับผลกรรมในอดีตชาติด้วย สัตว์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในสถานะของการถูกกลืนโทษดังนั้น สัตว์จึงมีศักยภาพในการกระทำความดีน้อยกว่ามนุษย์ แต่มันก็ยังพอมีโอกาสในการกระทำความดี และความดีที่สัตว์กระทำนั้นเองจะส่งผลต่อชีวิตที่ดีขึ้นของสัตว์ในอนาคต การฆ่าสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาจึงเท่ากับว่าเป็นการทำลายโอกาสอันสำคัญยิ่งและน้อยนิดที่จะเปลี่ยนชีวิตของสัตว์ (2) สัตว์มีคุณค่าจากความดีที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ กล่าวคือการจะมาเป็นสัตว์ดิรัจฉานย่อมต้องผ่านการกระทำความดีและความชั่วมามากมาย ความดีที่เคยกระทำในอดีตนั้นเองคือคุณค่าที่เราพึงจะต้องให้ความเคารพและ (3) สัตว์สามารถที่จะมีความรู้สึกสุข ทุกข์ และรักชีวิตได้เช่นเดียวกับที่มนุษย์มี ข้อเท็จจริงทางธรรมชาตินี้มีอยู่ในทุกชีวิตที่มีจิตวิญญาณ พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง หลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนาเช่น ความเมตตา ก็มีพื้นฐานสำคัญจากการตระหนักถึงข้อเท็จจริงทางธรรมชาติอันนี้มีอยู่ในสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุก เป็นที่น่าสังเกตว่าคุณค่าทั้งสามประการล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับจิตทั้งสิ้น กล่าวคือคุณค่าทั้งหมดล้วนเป็นคุณสมบัติที่เกิดจากจิต การกระทำความดีได้นั้นต้องเริ่มจากการมีเจตนาที่ดี ซึ่งเจตนาดีก็เกิดขึ้นที่จิต ส่วนการผ่านข้อเรียกร้องทางจริยธรรมนั้นหากมองอีกแง่ก็คือการสะสมความดีในอดีตชาติ สำหรับพุทธศาสนาสิ่งที่จะสะสมความดีในอดีตชาติก็คือจิตนั่นเอง และคุณค่าประการสุดท้ายคือความรู้สึกสุขทุกข์ ความรู้สึกนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากปราศจากซึ่งจิตที่จะเป็นตัวรับรู้ เมื่อเป็นเช่นนี้คุณค่าภายในตัวเองที่จะทำให้อะไรสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีสถานะทางจริยธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาอาจสรุปรวมลงได้ว่าการที่สิ่งนั้นเป็นต้องเป็นสิ่งที่มีจิต จิตนี้เองจึงเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าสิ่งใดจะเป็นสิ่งที่มีสถานะทางจริยธรรม ถึงตรงนี้ก็คงจะเห็นแล้วว่า การกระทำ

บาปอันได้แก่การฆ่าและการทารุณสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนานั้นไม่ได้เกิดจากการที่ผู้กระทำมีเจตนาเป็นอกุศลแต่เพียงอย่างเดียวแล้วจึงจัดเป็นการกระทำบาป แต่การกระทำนั้นยังเป็นการละเมิดคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งคุณค่าดังกล่าวก็เป็นคุณค่าชนิดเดียวกับที่มนุษย์มี สัตว์ดิรัจฉานในทัศนะของพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เครื่องมือไปสู่เป้าหมายของมนุษย์ แต่เป็นสิ่งที่คุณค่าในตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องมีใครมาให้คุณค่า สิ่งนี้ย่อมจะเป็นเครื่องยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าสัตว์ดิรัจฉานในทัศนะพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มีความหมายทางจริยธรรม

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีกับสัตว์ในสถานการณ์จริง

ในบทที่ผ่านมาผู้เขียนได้ศึกษาและวิเคราะห์ให้เห็นแล้วว่าสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเอง โดยคุณค่าดังกล่าวประกอบไปด้วย (1) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี (2) คุณค่าจากการสั่งสมความดีไว้ในอดีตชาติ และ (3) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิต ด้วยคุณค่าภายในตัวเองทั้งสามประการนี้ จึงทำให้สัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มีความมีสถานะทางจริยธรรม โดยในบทนี้จะเป็น การศึกษาและวิเคราะห์ที่สืบเนื่องจากบทที่ผ่านมา กล่าวคือ จากการศึกษาที่พุทธศาสนายอมรับว่าสัตว์ เป็นสิ่งที่มีความมีสถานะทางจริยธรรมนั้น ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทต้องเผชิญกับการท้าทายจาก เหตุการณ์ความขัดแย้งทางจริยธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์หลายเหตุการณ์ เช่น การใช้สัตว์ในพิธีบูชาขวัญ การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ การทำปศุสัตว์สำหรับไว้ฆ่ากินเนื้อ การกิน เนื้อสัตว์ การใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น แต่ในวิทยานิพนธ์นี้จะพิจารณาเพียงสอง เหตุการณ์เท่านั้นคือ

- 1) การกินเนื้อสัตว์
- 2) การใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์

ทั้งนี้ในการอภิปรายการประยุกต์ใช้ทฤษฎีของพุทธศาสนาที่ยอมรับการมีสถานะทาง จริยธรรมของสัตว์ในเหตุการณ์ความขัดแย้งทางจริยธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ นั้น อาจจะสามารถอธิบายได้ในหลายเหตุการณ์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์กับสัตว์มีความสัมพันธ์ กันใน หลากหลายมิติ แต่ความสัมพันธ์ที่ดูจะเป็นปัญหาทางจริยธรรมและต้องการคำอธิบายมากที่สุด หากระบบจริยธรรมใดก็ตามยอมรับการมีสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ ก็คือ (1)ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ในเชิงของการเป็นอาหารระหว่างกันและกัน และ(2)ประเด็นที่มนุษย์ใช้ ประโยชน์จากชีวิตของสัตว์เพื่อผลประโยชน์ของมนุษยชาติโดยรวม ทั้งสองเหตุการณ์นี้เป็น ประเด็นปัญหาสำคัญที่พุทธศาสนาถูกตั้งคำถามทางจริยธรรมอย่างมาก เนื่องจากการประยุกต์ใช้ ทฤษฎีเกี่ยวกับสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนากับ เหตุการณ์ทั้งสองนั้นดู เหมือน จะมีความขัดแย้งในตัวเอง ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่า การอภิปราย ประเด็นเรื่องสถานะทาง จริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาผ่านเหตุการณ์ความขัดแย้งทางจริยธรรมดังกล่าวจะ ทำให้เห็นถึงสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าสัตว์มีสถานะ ทางจริยธรรมอย่างไรในระบบพุทธจริยธรรม

3.1 การกินเนื้อสัตว์

เป็นที่ทราบกันดีว่าในแต่ละวันมีสัตว์จำนวนมากที่ถูกฆ่าเพื่อเป็นอาหารให้กับมนุษย์ จุดนี้เองทำให้หลายระบบจริยธรรม เช่น ระบบจริยธรรมของปีเตอร์ ซิงเกอร์ ศาสนาเซน เป็นต้น ได้โยงว่าการกินเนื้อสัตว์นั้นเป็นสาเหตุสำคัญของการตายของสัตว์ ดังนั้นแม้ว่าผู้กินเนื้อสัตว์จะไม่ใช่ว่าผู้ฆ่าสัตว์เองก็ตาม แต่ก็ควรที่จะต้องรับผิดชอบทางจริยธรรมต่อการตายของสัตว์เหล่านั้น จากแนวคิดดังกล่าวได้นำไปสู่การสนับสนุนการถือมังสวิรัติและจัดให้การกินเนื้อสัตว์เป็นการกระทำที่ผิดในทางจริยธรรม ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าระบบจริยธรรมที่สนับสนุนการถือมังสวิรัติมักจะเป็นระบบจริยธรรมที่ให้สถานะทางจริยธรรมกับสัตว์ พุทธศาสนาก็เป็นหนึ่งในระบบจริยธรรมที่ยอมรับการมีสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ แต่น่าแปลกที่พุทธศาสนากลับไม่มีบทบัญญัติหรือข้อห้ามเกี่ยวกับการกินเนื้อสัตว์ ขอให้พิจารณาข้อความจากพระสูตรต่อไปนี้

ติสสดาบสทูลถามพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสป ด้วยคาถาความว่า
 สัตบุรุษทั้งหลายบริโภคข้าวฟ่าง ลูกเดือย ถั่วเขียว ใบไม้ เหง้ามัน และผลไม้
 ที่ได้แล้วโดยธรรม หาปรารถนาถามกล่าวคำเหล่านี้แหละไม่ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคพระ
 นามว่ากัสสป พระองค์เมื่อเสวยเนื้อชนิดใดที่ผู้อื่นทำสำเร็จดีแล้ว ตบแต่งไว้ถวายอย่าง
 ประณีต เมื่อเสวยข้าวสุกแห่งข้าวสาลี ก็ชื่อว่ายอมเสวยกลืนดิบ ข้าแต่พระองค์เป็น
 เผ่าพันธุ์แห่งพรหม พระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า กลืนดิบยอมไม่ควรแก่เรา แต่ยังเสวยข้าวสุก
 แห่งข้าวสาลีกับเนื้อนกกินดีแล้ว ข้าแต่พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสป ข้า
 พระองค์ขอทูลถามความข้อนี้กะพระองค์ว่ากลืนดิบของพระองค์มีประการอย่างไร ฯ

พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปตรัสตอบด้วยพระคาถาว่า

การฆ่าสัตว์ การทรมาน การตัด การจองจำ การลัก การพูดเท็จ การกระทำด้วย
 ความหวัง การหลอกลวง การเรียนคัมภีร์ที่ไร้ประโยชน์ และการคบหาภรรยาผู้อื่น นี้ชื่อว่า
 กลืนดิบ เนื้อและโภชนะไม่ชื่อว่ากลืนดิบเลย ชนเหล่าใดในโลกนี้ ไม่สำรวมในกาม
 ทั้งหลาย ยินดีในรสทั้งหลาย เจือปนไปด้วยของไม่สะอาด มีความเห็นทานที่บุคคลให้แล้ว
 ไม่มีผล มีการงานไม่เสมอ บุคคลพึงแนะนำได้โดยยากนี้ ชื่อว่ากลืนดิบของชนเหล่านั้น
 เนื้อและโภชนะไม่ชื่อว่ากลืนดิบเลย ชนเหล่าใดผู้เศร้าหมอง หยาบข้าว หน้าไหว้หลัง
 หลอก ประทุษร้ายมิตรไม่มีความกรุณา มีมานะจัด มีปกติไม่ให้ และไม่ทำอะไรแก่ใครๆ
 นี้ชื่อว่ากลืนดิบของชนเหล่านั้น เนื้อและโภชนะไม่ชื่อว่ากลืนดิบเลย ความโกรธ ความมัว

เมมา ความเป็นคนหัวดีคือ ความตั้งอยู่ผิด ผิดมา ยา ฤชยา ความยกตนความถือตัว ความดู
 หมิ่น และความสนิทสนมด้วยยศตบรูชทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากลืนดิบ เนื้อและโภชนะไม่ชื่อว่า
 กลืนดิบเลย ชนเหล่าใดในโลกนี้ มีปรกติประพฤติลามก กู้หนี่มาแล้วไม่ให้ พุดเสียดสี พุด
 โกง เป็นคนเทียม เป็นคนต่ำทราวม กระทำกรรมหยาบช้า นี้ชื่อว่ากลืนดิบของชนเหล่านั้น
 เนื้อและโภชนะไม่ชื่อว่ากลืนดิบเลย ชนเหล่าใดในโลกนี้ ไม่สำรวจในสัตว์ทั้งหลาย ชักชวน
 ผู้อื่นประกอบการเบียดเบียน พุศิล ร้ายกาจ หยาบคายเอื้อเฟื้อ นี้ชื่อว่ากลืนดิบของชน
 เหล่านั้น เนื้อและโภชนะไม่ชื่อว่ากลืนดิบเลย สัตว์เหล่าใดกำหนดแล้วในสัตว์เหล่านี้ โกรธ
 เคือง ฆ่าสัตว์ ขวนขวายในอกุศลเป็นนิตย์ ตายไปแล้วยอมถึงที่มีต มีหัวลงตกไปสู่นรก นี้
 ชื่อว่ากลืนดิบของชนเหล่านั้น เนื้อและโภชนะไม่ชื่อว่ากลืนดิบเลย การไม่กินปลาและเนื้อ
 ความเป็นคนประพฤติเปลือย ความเป็นคนโล้น การเกล้าชฎา ความเป็นผู้หมักหมมด้วย
 ธุลี การครองหนังเสือพร้อมทั้งเล็บ การบำเรอไฟ หรือแม้ว่าความเศร้าหมองในกายที่
 เป็นไปด้วยความปรารถนา ความเป็นเทวดา การย่างกิลีสเป็นอันมากในโลก มนต์และ
 การเช่นสรวง ยัญและการชองเสพฤคฺ ย่อมไม่ยังสัตว์ผู้ไม่ข้ามพ้นความสงสัยให้หมดจดได้
 ผู้ใด คุ่มครองแล้วในอินทรียทั้งหกเหล่านั้น รู้แจ้งอินทรียแล้ว ตั้งอยู่ในธรรม ยินดีในความ
 เป็นคนตรงและอ่อนโยน ล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องเสียได้ ละทุกขได้ทั้งหมด ผู้นั้นเป็น
 นักปราชญ์ ไม่ติดอยู่ในธรรมที่เห็นแล้ว และฟังแล้ว ฯ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกความ
 ข้อนี้อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ ดิสสดาบสผู้ถึงฝั่งแห่งมนต์ได้ทราบความข้อนั้นแล้วพระผู้มี
 พระภาคผู้เป็นมุนี ทรงประกาศด้วยพระคาถาทั้งหลาย อันวิจิตรว่า บุคคลผู้ที่ไม่มิกลิ้นดิบ
 ผู้อันตณหาและทิวฐิไม่อาศัยแล้ว ตามรู้ได้ยาก ดิสสดาบสฟังบทซึ่งไม่มีกลืนดิบ อันเป็น
 เครื่องบรรเทาเสียซึ่งทุกขทั้งปวง ของพระพุทธเจ้าแล้ว เป็นผู้ที่มีใจนอบน้อมถวายบังคมพระ
 บาทของตถาคต ได้ทูลขอบรรพชาที่อาสนะนั้นแล ฯ¹

ข้อความข้างต้นนี้ได้กล่าวถึงดิสสดาบสผู้ที่ได้ตั้งคำถามทางจริยธรรมต่อพฤติกรรมการกิน
 เนื้อสัตว์ของพระพุทธเจ้า โดยในทัศนะของดิสสดาบส พระพุทธเจ้าไม่ควรเสวยเนื้อสัตว์ซึ่งถือว่าเป็น
 เป็นกลืนดิบ พระพุทธเจ้านามว่าพระกัสสปะได้ทรงชี้แจงต่อปัญหาดังกล่าวไว้ว่า กลืนดิบซึ่งเป็นสิ่งที่
 ควรละเว้นในความหมายของพระองค์คือกิลีสทั้งปวง เป็นความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำ
 ให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์ ก่อให้เกิดพฤติกรรมทางกาย ทางวาจาที่ไม่ดีตามมา เช่นการฆ่าสัตว์ การ
 ทูบตี การลักทรัพย์ การพูดเท็จ การประทุษร้ายมิตร ความโกรธ ความเป็นคนหัวดีคือ เป็นต้น ส่วน

¹ ชุ.ธ. 25/315.

การกินเนื้อสัตว์ไม่จัดว่าเป็นก่อกวนดิ้นรนเป็นการกระทำที่ควรจะต้องละเว้น ทั้งนี้พระองค์ยังจัดให้พวกที่ถือมังสวิรัตเป็นพวกเดียวกับลัทธิทรามานตนเอง ซึ่งไม่ใช่วิถีทางไปสู่ชีวิตที่บริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังปรากฏข้อความในพระวินัยปิฎกที่ได้เล่าถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระเทวทัตพร้อมด้วยพระโกกาลิกะ พระภุมมกตีสสกะ พระชันฑฑเทวีบุตร และพระสมุทททัตต์ ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลขอวัตถุ ๕ ประการ อันประกอบด้วย (๑) ภิกษุควรอยู่ป่าตลอดชีวิต (๒) ภิกษุควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต (๓) ภิกษุควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต (๔) ภิกษุควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต (๕) ภิกษุไม่ควรฉันปลาและเนื้อ ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามว่า

อย่าเลยเทวทัต ภิกษุใดปรารถนา ภิกษุนั้นจงอยู่ป่าเป็นวัตร รูปใดปรารถนาจงอยู่ในบ้าน รูปใดปรารถนาจงถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร รูปใดปรารถนา จงยินดีกิจนิมนต์ รูปใดปรารถนาจงถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร รูปใดปรารถนาจงยินดีคฤหบดีจีวรเราอนุญาต โคนไม้เป็นเสนาสนะ ๘ เดือน เราอนุญาตปลาและเนื้อที่บริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ (๑) ไม่ได้เห็น (๒) ไม่ได้ยิน (๓) ไม่ได้รังเกียจ²

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิเสธข้อเสนอของพระเทวทัต ในขณะที่เดียวกันทรงได้ให้เสรีภาพกับพระภิกษุในการเลือกที่จะถือมังสวิรัตหรือไม่ก็ได้สุดแล้วแต่ความสะดวกของพระภิกษุเอง แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าเนื้อสัตว์ที่พระภิกษุจะฉันได้นั้นต้องเป็นเนื้อบริสุทธิ์โดยเงื่อนไข 3 ประการ คือ (1) ไม่ได้เห็น (2) ไม่ได้ฟัง (3) ไม่ได้นี้กรังเกียจว่าเขาฆ่าสัตว์นั้นเพื่อให้ตนบริโภค และเนื้อสัตว์นั้นจะต้องไม่ใช่เนื้อต้องห้าม อันประกอบไปด้วย เนื้อมนุษย์ เพราะมีชาติภพเดียวกับตน เนื้อช้างและเนื้อม้า เพราะว่าสัตว์ดังกล่าวนั้นเป็นราชาพาหนะ เนื้อสุนัขและเนื้องู เพราะเป็นสัตว์น่าเกลียดน่าชัง เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี และเนื้อเสือดาว เพราะสัตว์เหล่านั้นจะทำอันตรายต่อพระภิกษุหากพวกมันได้กลิ่นเนื้อของพวกตน³ เป็นที่น่าสังเกตว่าที่มาของข้อบัญญัติดังกล่าวล้วนแล้วแต่เป็นสาเหตุในเชิงสังคมหรือความปลอดภัยของตัวพระภิกษุมากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับเหตุผลทางจริยธรรม⁴ จากท่าทีของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงพิจารณาว่าการ

² วินย. 7/384.

³ วินย. 5/59.

⁴ Peter Harvey, *An introduction to Buddhist ethics* (Cambridge: Cambridge university press, 2000), p. 159.

ถือมังสวิรัตินั้นเป็นข้อปฏิบัติทางศาสนาที่สำคัญสำหรับนักบวชในศาสนาของพระองค์ และพระองค์ก็มิได้ตรัสเกี่ยวกับการถือมังสวิวัติไว้สำหรับฆราวาสเลย

ด้วยท่าทีดังกล่าวของพุทธศาสนานี้เองทำให้เกิดปัญหาบางประการ ตามมา กล่าวคือ พุทธศาสนามีคำสอนสำคัญเรื่องอิทัปปัจจยตาซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่างสิ่งต่างๆในโลก ดังนั้นย่อมไม่น่าเป็นไปได้ที่พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงทราบว่า การกินเนื้อสัตว์ของมนุษย์คือสาเหตุใหญ่ที่ทำให้เกิดธุรกิจการขายเนื้อสัตว์และนำไปสู่การฆ่าสัตว์ ทั้งนี้หากมนุษย์ไม่กินเนื้อสัตว์ การฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารย่อมจะไม่เกิดขึ้นเพราะผู้ขายและผู้ฆ่าย่อมไม่รู้ว่า จะนำเนื้อสัตว์นั้นไปขายให้กับใคร⁵ ในการตอบปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนขอให้พิจารณาข้อความต่อไปนี้ต่อไปนี้

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุหลายรูปลงจากภูเขาคิชฌมกุฏ พบเนื้อเดนราชสีห์

จึงใช้อุปสัมบันให้ต้มแกงฉัน แล้วมีความรังเกียจ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ไม่เป็นอาบัติ เพราะเนื้อเดนราชสีห์⁶

ก็โดยสมัยนั้นแล พวกโจรในป่าอันธวัณแขวงเมืองสาวัตถีฆ่าโคกินเนื้อแล้ว ซ่อนส่วนที่เหลือไว้แล้วพากันไป ภิกษุทั้งหลายสำคัญว่าเป็นของบังสุกุล จึงให้ถือเอาไปฉัน พวกโจรใจทมิฬเหล่านั้นว่า พวกท่านไม่เป็นสมณะ ภิกษุเหล่านั้นมีความรังเกียจว่า พวกเราต้องอาบัติปาราชิกแล้วระมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาค ตรัสว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีความสำคัญว่าเป็นของบังสุกุล ไม่ต้องอาบัติ⁷

ข้อความข้างต้นนี้ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก เป็นข้อความยกตัวอย่างสถานการณ์ ประกอบคำอธิบายสิกขาบทว่าด้วยเรื่องการถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่งถือว่าเป็นโทษหนัก ในทางพุทธศาสนาที่เรียกว่าปาราชิก หากผู้ใดละเมิดศีลในข้อนี้จะถือว่าขาดจากการเป็นพระภิกษุ ในทันที อย่างไรก็ตามนอกจากคำอธิบายว่าพฤติกรรมใดจัดเป็นการลักทรัพย์หรือไม่ลักทรัพย์แล้ว เรื่องราวที่ปรากฏยังได้แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุสมัยพุทธกาลนั้นฉันเนื้อสัตว์เป็นอาหาร อีกทั้ง

⁵ สมภาร พรหมทา, กิณ: มุมมองของพุทธศาสนา, หน้า 43.

⁶ วินัย. 1/137.

⁷ วินัย. 1/162.

พระพุทธเจ้าเองก็รับทราบพฤติกรรมดังกล่าวแต่ก็ไม่ได้ติเตียนหรือท้วงติงการฉันทน์เนื้อของพระภิกษุ หากอยู่ภายใต้เงื่อนไขว่าเนื้อสัตว์นั้นบริสุทธิ์ ปัญหาคือ ทำไมพระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงห้ามปรามการกินเนื้อสัตว์ของพระภิกษุ ทั้งที่พุทธศาสนาเองก็มีหลักธรรมสำคัญในเรื่องความเมตตากรุณาซึ่งครอบคลุมสรรพสัตว์ทั้งปวงและยังมีศีลว่าด้วยการห้ามฆ่าสัตว์ ผู้เขียนขอให้พิจารณาสถานการณ์อีกสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่ในอรรถกถาธรรมบทความว่า

มีพระเถระรูปหนึ่งไปรับบิณฑบาตที่บ้านของช่างเจียรนัยพลอยเป็นกิจวัตร อยู่มาวันหนึ่ง ขณะช่างกำลังนั่งหันเนื้อช่างหน้าพระเถระ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งแก้วมณีดวงหนึ่งไปให้ช่างเจียรนัยพลอยเจียรนัย ช่างเจียรนัยพลอยรับแก้วดวงนั้นมา ด้วยมือที่เปื้อนเลือด วางไว้บนเตียงแล้วก็เข้าไปช่างในเพื่อล้างมือ.

เวลานั้นเองต่อหน้าพระเถระ นกกระเรียนที่นายช่างเลี้ยงไว้ก็เข้ามาจิกกินแก้วมณีนั้น ด้วยสำคัญว่าเนื้อ เมื่อช่างเจียรนัยพลอยกลับมาไม่เห็นแก้วมณีจึงถาม พระเถระผู้อยู่ในในที่เกิดเหตุว่าเขาแก้วมณีไปหรือไม่ พระเถระปฏิเสธว่าไม่ได้เอาไป แต่ไม่ได้กล่าวถึงนกด้วยเกรงว่าจะได้รับอันตราย นายช่างจึงสงสัยในตัวพระเถระว่าจะเป็นหัวขโมย จึงได้เข้าทูปตีทำร้ายจนเลือดออก นกจึงเข้ามากินเลือดของพระเถระ ด้วยความโมโหนายช่างจึงเตะนกจนตาย เมื่อเห็นดังนั้นพระเถระจึงได้บอกความจริงแก่นายช่าง และเมื่อผ่าท้องนกออกมาก็พบดวงแก้วมณีสั่งกล่าว⁸

เรื่องราวด้านบนนี้ได้เล่าถึงพระเถระที่ไม่ยอมบอกนายช่างมณีว่านกกระเรียนได้กินแก้วมณีเข้าไปในท้อง ด้วยท่านเกรงว่านกกระเรียนจะต้องตาย เพราะหากนายช่างมณีรู้เข้าย่อมจะต้องผ่าท้องนกกระเรียนควักเอาแก้วมณีออกมา เพียงเพื่อจะรักษาชีวิตของนกกระเรียนที่เป็นเพียงสัตว์ดิรัจฉาน พระเถระกลับยอมให้นายช่างมณีเข้าใจผิดว่าท่านเป็นหัวขโมยและถูกนายช่างมณีทารุณกรรมอย่างรุนแรงจนถึงกับมรณภาพในเวลาต่อมา การกระทำของพระเถระในเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงระบบจริยธรรมของพุทธศาสนาที่ไม่ได้มองว่าสัตว์เป็นแต่เพียงเครื่องมือให้มนุษย์บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเอง ดังนั้นมนุษย์จึงไม่มีสิทธิ์อันใดที่จะใช้ชีวิตของสัตว์แลกกับชีวิตของตน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงยอมให้นายช่างมณีทำร้ายท่านแทนการที่จะบอกว่านกกระเรียนกินแก้วมณีเข้าไป

⁸ ชุ.ธ.อ. 42/50.

จากเรื่องราวในคัมภีร์ทั้งสองเรื่อง หากเรานำมาพิจารณาโยงเข้าหากัน จะเห็นถึง มุมมองของพุทธศาสนาบางประการที่มีต่อสัตว์และการกินเนื้อสัตว์ ในทัศนะของพุทธศาสนา ความเป็นเหตุปัจจัยกับความรับผิดชอบทางจริยธรรมดูเหมือนจะเป็นสองเรื่องที่ไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับการพิจารณาร่วมกันเสมอไป⁹ ในตัวอย่างแรกเรื่องพระภิกษุเก็บเนื้อสัตว์ที่เหลือเดนจากราชสีห์และโจรมาฉัน ในสถานการณ์นี้สำหรับพุทธศาสนา ความเป็นเหตุปัจจัยกับความรับผิดชอบทางจริยธรรมได้ถูกพิจารณาแยกจากกัน กล่าวคือ ตามหลักอทิปปัจจยตา ไม่มีสิ่งใดในจักรวาลที่จะเกิดขึ้นลอยๆโดยไร้สาเหตุ การตายของสัตว์ในสถานการณ์นี้ก็เช่นเดียวกัน ที่มีเหตุปัจจัยสำคัญคือราชสีห์และโจรต้องการจะบริโภคเนื้อของมัน ทั้งนี้หากราชสีห์มีไซ่สัตว์กินเนื้อและโจรเป็นมังสวิวัติ การฆ่าเหยื่อของราชสีห์และการขโมยวัวมาฆ่าของโจรย่อมจะไม่เกิดขึ้น ตรงนี้จะเห็นว่าการตายของสัตว์เกี่ยวข้องโดยตรงกับราชสีห์และโจร แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระภิกษุที่ไปเก็บเนื้อมาฉัน พระภิกษุในสถานการณ์นี้จึงมิใช่เหตุปัจจัยที่ทำให้สัตว์ถูกฆ่าแม้ว่าท่านจะเป็นผู้ที่ฉันเนื้อสัตว์ก็ตามที การฆ่าสัตว์กับการกินเนื้อสัตว์ในกรณีพระภิกษุจึงไม่มีความเกี่ยวข้องกันแต่ประการใด การเรียกร้องความรับผิดชอบทางจริยธรรมกับพระภิกษุในกรณีนี้จึงเป็นเรื่องที่ไม่ชอบธรรม แต่ในตัวอย่างที่สอง ความตายของนกกระเรียนและการพูดความจริงของพระเถระดูจะมีความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่แนบชิดและชัดเจน กล่าวคือ หากพระเถระพูดความจริง ผลที่ตามมาคือนกกระเรียนจะถูกนายช่างมณีฆ่าตายอย่างแน่นอน ในกรณีนี้อาจมีผู้โต้แย้งว่าพระเถระควรพูดความจริง การตายของนกกระเรียนเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่เกี่ยวกับท่าน การฆ่านกกระเรียนหรือไม่ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของนายช่างมณี ดังนั้นหากนกกระเรียนถูกฆ่าพระเถระก็ไม่จำเป็นต้องมารับผิดชอบทางจริยธรรมแต่ประการใด แต่ดูเหมือนว่าพระเถระจะมีความเห็นที่ต่างออกไป เป็นไปได้ที่ท่านจะมองว่าในกรณีดังกล่าวค่อนข้างชัดเจนว่าเหตุการณ์ที่จะเกิดตามมาจากการพูดความจริงของท่านคือ การที่นกกระเรียนจะต้องถูกนายช่างมณีฆ่า การพูดของท่านจึงเป็นเหตุปัจจัยโดยตรงของการตายของนกกระเรียน ในสถานการณ์ลักษณะนี้ อาจพูดได้ว่าพระเถระเป็นเหตุปัจจัยของการตายของ นกกระเรียน การเรียกร้องความรับผิดชอบทางจริยธรรมจึงเป็นเรื่องที่ชอบธรรม

การวิเคราะห์และแยกแยะความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเหตุปัจจัยกับความรับผิดชอบทางจริยธรรมนี้เองคืองานที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญและพยายามที่จะทำให้กระจ่าง ทั้งนี้คำสอนและหลักธรรมของพุทธศาสนานั้นก็มาจากการศึกษาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าว

⁹ สมภาร พรหมตา, กัมมมมองของพุทธศาสนา, หน้า 47.

เมื่อใดก็ตามที่สองเรื่องนี้มีความสัมพันธ์ที่ชัดเจน คำสอนของพุทธศาสนาก็จะบัญญัติทำที่เอาไว้ อย่างชัดเจน¹⁰ เช่น คำสอนที่บรรยายโทษของการประกอบอาชีพปาณาติบาตอย่างชาวประมง และนายพราน¹¹ ข้อห้ามเรื่อง มิจฉาวณิชา & (การค้าขายที่ไม่ถูกต้องห้าอย่าง) ประกอบด้วย (1) คำขายอาวุธ (2) คำขายมนุษย์ (3) คำขายเนื้อสัตว์ (4) คำขายน้ำเมา (5) คำขายยาพิษ ขอให้สังเกตว่าอาชีพต้องห้ามเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่พุทธศาสนาตีความว่าเป็นเหตุปัจจัยหลักหรือเหตุปัจจัยเดียวที่จะนำไปสู่ผลอันไม่พึงประสงค์ อย่างการเป็นนายพราน แน่แน่นอนว่าสิ่งที่นายพรานจะต้องทำคือการฆ่าสัตว์เพื่อแลกกับเงิน จึงชัดเจนว่าการกระทำของนายพรานเป็นเหตุปัจจัยโดยตรงต่อการฆ่าสัตว์ หากไม่มีอาชีพนี้ย่อมจะไม่มี การฆ่าสัตว์ ดังนั้นนายพรานจึงจะต้องรับผิดชอบทางจริยธรรมจากการกระทำของตนอย่างเต็มที่ บริษัทผลิตปืนก็แจกเช่นเดียวกัน บริษัทผู้ผลิตย้อมรู้ดีอยู่แกลใจว่าปืนเป็นเครื่องมือที่จะนำไปทำร้ายกัน ดังนั้นหากวันหนึ่งมีคนยิงกันตายเกิดขึ้น ย่อมไม่เกินเลยถ้าเราจะเรียกร้องความรับผิดชอบต่อจริยธรรมกับบริษัทผลิตปืน

อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนโลกส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่หลากหลาย ซึ่งพุทธศาสนาเห็นว่าในสถานการณ์เช่นนั้นเราควรจะแยกแยะความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเหตุปัจจัยกับความรับผิดชอบต่อจริยธรรมให้ชัดเจนเสียก่อนที่จะแสดงท่าที ขอให้พิจารณา เหตุการณ์สมมติดังต่อไปนี้ เป็นที่ทราบกันดีว่าคณะอักษรศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เก็บค่าเล่าเรียนและค่าธรรมเนียมการศึกษากับนิสิตสัญชาติไทยหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิตในอัตรา 19,000 บาทต่อภาคการศึกษา ทั้งนี้หากนิสิตคนใดไม่สามารถจ่ายค่าเล่าเรียนได้ตามเวลาที่กำหนดมหาวิทยาลัยย่อมมีสิทธิ์ที่จะไล่นิสิตผู้นั้นออก นายเฉลิมวุฒิเป็นนิสิตคนหนึ่งในหลักสูตรดังกล่าวแต่เมื่ออยู่เทอมหนึ่งเขาเกิดปัญหาทางการเงิน แต่พอดีเขาเกิดนึกขึ้นได้ว่าตนเองได้เคย ปลดปล่อยเงินกู้ให้กับนางทับทิมและถึงกำหนดชำระมานานแล้ว แต่นางทับทิมได้ขอผ่อนผันมาหลายครั้งแต่ครั้งนี้นายเฉลิมวุฒิไม่สามารถให้นางทับทิมผ่อนผันได้อีกต่อไป เขาจึงยื่นคำขาดว่าหากนางทับทิมไม่สามารถหาเงินมาใช้หนี้ได้ในวันพรุ่งนี้ นายเฉลิมวุฒิจะแจ้งความดำเนินคดีกับนางทับทิม ด้วยความกลัวอับอายนางทับทิมจึงได้ขโมยเงินบริษัทที่ตนทำงานมาใช้หนี้ให้กับนายเฉลิมวุฒิ และนายเฉลิมวุฒิก็นำเงินนั้นไปจ่ายค่าเล่าเรียนกับทางมหาวิทยาลัย

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

¹¹ อ.จ.ปญจก. 22/289.

หากวิเคราะห์สถานการณ์ตัวอย่างเราจะพบว่า การเรียกเก็บค่าเล่าเรียนของคณะ อักษรศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเกี่ยวโยงกับความต้องการเงินของนายเฉลิมวุฒิ และ ความต้องการเงินของนายเฉลิมวุฒิก็เกี่ยวโยงกับการขโมยเงินบริษัทของนางทับทิม ทั้งนี้หาก คณะอักษรศาสตร์ไม่เก็บค่าเล่าเรียนกับนายเฉลิมวุฒิ นางทับทิมก็ไม่มีเงินที่จะต้องขโมย เงินบริษัท อย่างไรก็ตาม ในกรณีการขโมยเงินบริษัทของนางทับทิมคงจะไม่มีผู้ใดคิดจะไป เรียกร้องความรับผิดชอบทางจริยธรรมกับคณะอักษรศาสตร์ หรือแม้แต่การจะไปเรียกร้องความ รับผิดชอบทางจริยธรรมกับนายเฉลิมวุฒิก็เป็นเรื่องอธิบายยาก ทั้งนี้เพราะเราเห็นว่าเหตุ ปัจจัยอื่นอีกนอกเหนือจากปัจจัยทั้งสองซึ่งมีความชัดเจนและสำคัญกว่า เช่น เป็นไปได้ที่นาง ทับทิมอาจเป็นคนขี้เกียจ สู้ๆสู้ๆ ตัดการพนัน เป็นต้น ความหลากหลายของเหตุปัจจัยนี้เองที่ ทำให้บางครั้งเราไม่สามารถเรียกร้องความรับผิดชอบทางจริยธรรมจากบุคคลหรือสถาบันที่เป็น ส่วนหนึ่งของเหตุปัจจัยทั้งหมดได้ การกินเนื้อสัตว์ของชาวพุทธในบางกรณีก็เช่นเดียวกัน เช่น หากมีคนๆหนึ่งฆ่าสัตว์เพื่อกินในครอบครัวของเขาเอง แต่เผอิญบ้านของเราอยู่ข้างๆกันและบ้านที่ ฆ่าสัตว์เขาก็รู้ว่าบ้านของเราไม่ได้เป็นมังสวิรัต เขาจึงแบ่งเนื้อส่วนหนึ่งมาให้ หรือจะเป็นกรณี การกินเนื้อสัตว์ตามสถานการณ์ในคัมภีร์ที่ยกมาตอนต้น การกินเนื้อสัตว์ในเหตุการณ์เหล่านี้ ย่อมจะไม่ถือว่าเป็นการกระทำผิดศีลห้าข้อปาณาติบาตเพราะการกินเนื้อในกรณีดังกล่าวเป็นเพียง องค์ประกอบหนึ่งของการฆ่าสัตว์ ด้วยเหตุเหล่านี้พุทธศาสนาจึงมองว่าการออกบัพญญูติให้ผู้ นับถือพุทธศาสนาเป็นมังสวิรัตเป็นเรื่องเกินจำเป็น และสร้างความลำบากให้กับชีวิตจนเกินไป

อย่างไรก็ตามยังมีปัญหา ทางจริยธรรมบางประการ ที่พุทธศาสนาจำเป็นต้องตอบ แนนอนว่าเนื้อสัตว์ที่ได้มาโดยบางวิธี เช่น การเก็บเนื้อเหลือเดนสัตว์หรือเหลือเดนโจร เป็นต้น กรณีดังกล่าว มีความชัดเจนว่าผู้กิน เนื้อสัตว์ ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฆ่าสัตว์ ดังนั้นจึงไม่ จำเป็นต้องรับผิดชอบในทางจริยธรรม ต่อการตายของสัตว์ แต่ในโลกของความเป็นจริงเนื้อ สัตว์ ส่วนใหญ่ที่มนุษย์กินมักไม่ได้มีที่มาในลักษณะที่ไปเก็บเนื้อเหลือเดนสัตว์มากิน เนื้อส่วนใหญ่ที่เรา กินมักมาจากตลาดซึ่งพ่อค้าขายเนื้อเหล่านั้นฆ่าสัตว์เพื่อสนองต่อความต้องการ การกินเนื้อสัตว์ ของพวกคนที่กินเนื้อสัตว์ ในกรณีนี้ดูเหมือนว่าคนที่กินเนื้อสัตว์ดูจะเป็นเหตุปัจจัยหลักให้เกิดการ ฆ่าสัตว์ ต่อกรณีดังกล่าว สมภาร พรหมทา¹² ได้เสนอแนวคิดว่าการพิจารณาเรื่องเหตุปัจจัยนั้น จะพิจารณาโดยไม่เกี่ยวกับองค์ประกอบอื่นๆไม่ได้ เช่น ความกว้างแคบของอาณาเขตที่ค้าถาม เรื่องเหตุปัจจัยนั้นถูกถาม การกินเนื้อสัตว์หากพิจารณาในสังคมเล็กๆในชนบทที่มีไม่กี่หลังคา

¹² สมภาร พรหมทา, กิน: มุมมองของพุทธศาสนา, หน้า 51-52.

เรื่อน การกินเนื้อสัตว์ของคนในหมู่บ้านนั้นย่อมเป็นเหตุปัจจัยหลักของการฆ่าสัตว์ แต่ถ้าเป็นสังคมใหญ่เช่นสังคมเมือง ความเป็นเหตุปัจจัยย่อมจะเปลี่ยนไป ผู้เขียนเห็นด้วยกับการอธิบายดังกล่าว เพราะพ่อค้าเนื้อในตลาดเขาก็ฆ่าสัตว์เป็นจำนวนจำกัดอยู่ทุกวันอยู่แล้ว ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเราว่าจะซื้อหรือไม่ ในบางวันที่เราอยากซื้อเนื้อสัตว์แต่วันนั้นมีคนซื้อกันเยอะเนื้อสัตว์หมดไม่พอขายก็มี ดังนั้นคนที่กินเนื้อสัตว์บ้างไม่กินบ้างจึงไม่ใช่ปัจจัยหลักให้พ่อค้าต้องฆ่าสัตว์ และหากเราพิจารณาข้อความในพระไตรปิฎกที่บันทึกเรื่องราวในสมัยพุทธกาลเราจะพบว่า พุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นในสังคมอินเดีย ซึ่งเป็นสังคมขนาดใหญ่และเปิดกว้างในเรื่องศาสนา แนวคิดและวิถีปฏิบัติ ชาวพุทธในสมัยพุทธกาลเป็นเพียงชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ท่ามกลางสังคมขนาดใหญ่ และแน่นอนว่าสังคมอินเดียขณะนั้นมีการฆ่าสัตว์ขายเป็นอาหาร เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสังคมที่วานั้น อะไรคือทำที่ที่เหมาะสมที่สุดและหลักการที่วางไว้ที่น่าจะเป็นหลักการที่มีเหตุผลที่สุดโดยคิดจากกรอบของพุทธจริยธรรม คือ ถ้าเราฆ่าสัตว์กินเอง เราก็บาป แต่ถ้าไม่ได้ฆ่า เป็นเนื้อที่ซื้อตามตลาด เราก็ไม่ถือว่าทำบาป อาจเป็นความจริงที่การกินเนื้อสัตว์ของเราเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สัตว์ถูกฆ่า แต่ระบบจริยธรรมของพุทธศาสนาไม่คิดว่าเราจะต้องรับผิดชอบเรื่องทางจริยธรรมดังกล่าว ทั้งนี้ดูเหมือนพุทธศาสนาจะมีความเห็นว่า เราจะ ต้องรับผิดชอบทางจริยธรรมต่อการฆ่าสัตว์ก็ต่อเมื่อเราเป็นผู้ฆ่าเองหรือสั่งให้ผู้อื่นฆ่าโดยตรง¹³

นอกจากนี้ผู้เขียนเห็นว่าการบัญญัติให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนเป็นมังสวิรัตินั้น เป็นการสร้างข้อจำกัดในการเผยแพร่ศาสนาและปิดกั้นบุคคลบางกลุ่มอีกด้วย หากพิจารณาจากเนื้อความในพระไตรปิฎก เราจะพบว่าพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดียทางตอนเหนือซึ่งเป็นเขตภูเขาสูงมีอากาศหนาวเย็น ถึงแม้เมืองที่พระพุทธเจ้าอยู่จะไม่ภูมิอากาศที่หนาวมากจนปลูกพืชพันธุ์ไม่ได้ แต่พระองค์คงจะรับรู้ได้ว่ามีบางพื้นที่บนโลกใบนี้ที่แห้งแล้งและหนาวเหน็บจนไม่สามารถจะปลูกพืชได้ กลุ่มชนที่อยู่บริเวณนั้นย่อมต้องยังชีพด้วยการกินเนื้อสัตว์เป็นหลัก ทั้งนี้หากศาสนาของพระองค์เข้าไปถึงคนกลุ่มนั้น และศาสนาของพระองค์เป็นศาสนาที่บัญญัติว่าห้ามกินเนื้อสัตว์ ชนกลุ่มนั้นคงจะนับถือศาสนาของพระองค์ได้ยากแต่หากพวกเขาอมรับนับถือ พวกเขาจะต้องมีตราบาปในใจว่าตนเองได้ละเมิดข้อปฏิบัติทางศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ทุกวัน อย่างไรก็ตามเชื่อว่าพระองค์จะไม่ห่วงใย และเล็งเห็นคุณค่า ในชีวิตสัตว์ เป็นที่ทราบกันดีว่าพระพุทธเจ้าได้บัญญัติพระวินัยว่า พระภิกษุไม่สามารถฉันเนื้อสัตว์ได้หากมันถูกฆ่าเพราะ

¹³ ปีเตอร์ ฮาร์วีย์, "พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม," แปลโดย สมภาร พรหมทา. พุทธศาสนศึกษา 2.3 (กันยายน-ธันวาคม 2538):

พระภิกษุรูปนั้นเป็นเหตุ¹⁴ และหากพุทธศาสนิกชนผู้ใดฆ่าสัตว์เพื่อเจาะจงถวายแด่พระพุทธรูปหรือพระสาวก แทนที่ผู้นั้นจะได้บุญกลับจะได้บาป โดยพระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสว่า

ดูกรชีวก ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคต หรือสาวกตถาคต ผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ & ประการ คือ ผู้นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์ที่โน้นมา ดังนี้ ซึ่งว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๑ นี้ สัตว์นั้นเมื่อถูกเขาผูกคอตายมาได้เสวยทุกข์ โทมนัส ชื่อว่า ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๒ นี้ ผู้นั้นพูดอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์นี้ ซึ่งว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๓ นี้ สัตว์นั้นเมื่อเขากำลังฆ่าย่อมเสวยทุกข์ โทมนัส ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๔ นี้ ผู้นั้นยอมยงตถาคตและสาวกตถาคต ให้ยินดีด้วยเนื้อเป็นอกกับปิยะ ซึ่งว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๕ นี้ ดูกรชีวก ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคตหรือสาวกของตถาคต ผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ & ประการนี้.¹⁵

จากพุทธพจน์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าตระหนักดีถึงความทุกข์ที่สัตว์จะได้รับจากการกินของมนุษย์ ผู้เขียนเห็นว่าพระวินัยข้อนี้มีจุดประสงค์สำคัญที่จะปกป้องชีวิตสัตว์ในกรณีที่มีความเกี่ยวโยงกันชัดเจนระหว่างการกินเนื้อสัตว์และการฆ่าสัตว์ ซึ่งผลจากการพระวินัยและพุทธพจน์ดังกล่าวทำให้ ชาวพุทธมักจะไปซื้อเนื้อสัตว์ที่ตลาดมากกว่าการฆ่าด้วยตนเองเพื่อไปถวายพระ ซึ่งหากเราคิดต่อไปว่าถ้ามีวันไหนก็ตามที่ชาวพุทธหาซื้อเนื้อในตลาดไม่ได้ ชาวพุทธยอมที่จะทำอาหารมังสวิรัตเพื่อถวายพระและกินเอง การมองในลักษณะนี้ทำให้พุทธศาสนานำไปให้ผู้ผลิตเนื้อสัตว์เป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่พุทธศาสนาจัดให้อาชีพการขายเนื้อสัตว์เป็นอาชีพที่ไม่ควรทำ และมีความผิดในเชิงจริยธรรม แต่ขณะเดียวกันกลับอธิบายว่าผู้ซื้อเนื้อสัตว์ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบทางจริยธรรม นี่จึงเท่ากับเป็นการยกความผิดให้กับคนฆ่าสัตว์ขายแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งดูเป็นท่าทีที่ไม่ชอบธรรม ทั้งนี้เพราะเราย่อมรู้อยู่แก่ใจว่าการได้มาซึ่งเนื้อสัตว์ที่เรากินนั้นมันเกิดจากการฆ่าสัตว์ การกินเนื้อสัตว์จึงเปรียบได้กับการรับซื้อของโจรย่อมจะต้องมีส่วนร่วมผิดร่วมกับคน

¹⁴ ม.ม. 13/57.

¹⁵ ม.ม. 13/60.

ขโมยด้วย จะมาปฏิเสธว่าไม่เกี่ยวข้องไม่ได้เพราะรู้ที่อยู่แก็ใจว่าของนั้นได้มาด้วยวิธีไม่ถูกต้อง การตอบปัญหานี้ของพุทธศาสนาได้โยงไปถึงเรื่องเจตนา

คำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ แต่ในทัศนะของพุทธศาสนาการกระทำไม่จำเป็นต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จัดเป็นกรรมและมีผลทางจริยธรรมนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา คำว่า “เจตนา” หากตีความตามพระสูตรแล้วจะหมายถึง ความตั้งใจหรือความตั้งใจเห็นผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”¹⁶ ทั้งนี้พุทธศาสนาได้จำแนกกรรมออกเป็น ๓ ประเภท โดยใช้เจตนาเป็นเกณฑ์ในการจำแนก กล่าวคือ

(1) กุศลกรรม หมายถึง กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากกุศลเจตนาหรือเจตนาดี อันประกอบไปด้วยอโลภะ อโทสะและอโมหะ กุศลกรรมนี้อาจเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจาหรือใจก็ได้เช่น คิดจะช่วยเหลือสุนัขข้างทางที่ถูกรถชน การพูดชักชวนให้ให้ผู้อื่นร่วมบริจาคทาน การออกช่วยผู้ประสบภัยน้ำท่วม เป็นต้น

(2) อกุศลกรรม หมายถึง กรรมชั่ว เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากอกุศลเจตนาหรือเจตนาที่ไม่ดี อันประกอบไปด้วยอโลภะ โทสะและโมหะ อกุศลกรรมนี้อาจเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจาหรือใจก็ได้เช่น คิดอิจฉาคนที่ได้ดีกว่าตน พูดจาใส่ร้าย ฆ่าสัตว์ เป็นต้น

(3) อัปยาคตกรรม หมายถึงกรรมที่เป็นกลางๆหรือการกระทำที่ไม่จัดว่าดีหรือชั่วในทางจริยธรรม เป็นการกระทำที่เกิดจากอัปยาคตเจตนา หรือเจตนาที่เป็นกลางๆไม่จัดอยู่ในฝ่ายกุศลหรืออกุศล เช่น การแปร่งฟัน การจาม การขับรด เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทของกรรมข้างต้นเราจะพบว่าสำหรับพุทธศาสนา การกระทำดีหรือชั่วไม่สามารถตัดสินจากผลของการกระทำ เจตนาของผู้กระทำต่างหากจะเป็นวินิจฉัยว่าการกระทำใดเป็นการกระทำดีหรือชั่ว อย่างไรก็ตามคำว่าเจตนาในทัศนะของพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่คลุมเครือ ขอให้พิจารณาเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบทต่อไปนี้

พวกภิกษุสนทนากันว่า “ได้ยินว่า ภริยาของนายพรานกุกกุฏมิตร บรรลุเสดา
ปัตติผลในกาลที่ยังเป็นเด็กหญิงนั้นแล แล้วไปสู่เรือนของนายพรานนั้น ได้บุตร ๗ คน,

¹⁶ อจ.ปญจก. 22/334.

นางอันสามีสั่งตลอดกาลเท่านั้นว่า 'หล่อนจงนำธนูมา นำลูกศรมา นำหอกมา นำหลาวมา นำข่ามา' ได้ให้สิ่งเหล่านั้นแล้ว นายพรานนั้นถือเครื่องประหารที่นางให้ไปทำ ปาณาติบาต แม้พระโศดาบันทั้งหลายยังทำปาณาติบาตอยู่หรือหนอ?"

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุม สนทนากันด้วยเรื่องอะไร?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องข้อนี้"

ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พระโศดาบันยอมไม่ทำปาณาติบาต แต่นางได้ทำอย่าง นั้น ด้วยคิดว่า 'เราจักทำตามคำสามี' จิตของนางไม่มีเลย ว่า สามีนั้นจงถือเอาเครื่อง ประหารนี้ไปทำปาณาติบาต

จริงอยู่ เมื่อแผลในฝ่ามือไม่มี ยาพิษนั้นก็ไม้อาจจะให้โทษแก่ผู้ถือยาพิษได้ฉัน ใด ชื่อว่าบาปยอมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลาย มีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีอกุศลเจตนาฉันนั้นเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว¹⁷

ข้อความข้างต้นนี้เป็นเรื่องราวของภรรยา นายพราน ซึ่งนางได้บรรลุโศดาบันแล้วแต่ยัง ต้องจัดเตรียมอุปกรณ์การล่าสัตว์ให้กับสามีตามหน้าที่ การกระทำของนางได้ถูกตั้งคำถามถึง ความรับผิดชอบทางจริยธรรมเพราะดูเหมือนนางจะเป็นส่วนหนึ่งของเหตุปัจจัยในการฆ่าสัตว์ ต่อ กรณิดังกล่าวพระพุทธเจ้าวินิจฉัยว่านางไม่เกี่ยวข้องกับความผิดของสามีเนื่องจากนางไม่ได้มี เจตนา เป็นที่น่าสังเกตว่าเจตนาในทัศนะของพุทธศาสนานั้นนอกจากการรู้ตัวว่ากำลังทำอะไรแล้ว ยังหมายรวมถึงความตั้งใจด้วย ในกรณีของภรรยา นายพรานนั้น นางยอมรู้ดีว่าสามีของนางนำ อุปกรณ์เหล่านั้นไปทำอะไร แต่นางมิได้ตั้งใจหรือปรารถนาจะให้สามีไปทำปาณาติบาต

ทั้งนี้หากเราใช้เกณฑ์เรื่องเจตนาที่ใช้ตัดสินการกระทำภรรยาของนายพรานมาใช้กับ กรณีการกินเนื้อสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนา เราจะเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นว่าทำไมการซื้อเนื้อสัตว์ จากตลาดมากินจึงจัดว่าไม่จำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบต่อจริยธรรม ทั้งนี้หากเราจะเปรียบเทียบ ความผิดของการซื้อเนื้อสัตว์จากตลาดมากินว่าเป็นการรับซื้อของใจร กล่าวคือผู้ซื้อเนื้อสัตว์รู้อยู่ แก่ใจว่าเนื้อนั้นได้มาโดยการฆ่า การกระทำของภรรยา นายพรานก็คงไม่ต่างจากการช่วยเหลือใจร สักเท่าไร แต่ที่ภรรยาไม่ผิดก็เพราะแม้นางจะรู้ว่าสามีทำอะไรแต่นางไม่ได้ตั้งใจให้สามีของนางไป ทำ นางจึงไม่มีเจตนา การกินเนื้อสัตว์ก็เฉกเช่นเดียวกัน หากใช้เกณฑ์เรื่องเจตนามาจับ ดู เหมือนว่าพุทธศาสนาจะคิดว่า แม้เราจะรู้ว่าวิธีได้มาซึ่งเนื้อสัตว์นั้นจะเกิดจากการกระทำที่ผิด แต่

¹⁷ พุ.ธ.อ. 42/40.

ไม่จำเป็นว่าผู้กินจะต้องมีเจตนาร้ายไปด้วย แน่นนอนอาจมีบางคนที่ยินด้วยเจตนาร้าย คือ กินด้วยความสะใจ กินด้วยความละโมภ แต่ก็มีคนอีกจำนวนไม่น้อยที่แม้จะเป็นผู้กินเนื้อสัตว์แต่ก็มีความรักสัตว์ คนเหล่านี้ลำบากใจที่จะฆ่าสัตว์มาเป็นอาหารหลายคนปฏิเสธที่จะทำ การกินของคนเหล่านี้นี้อาจถูกพิจารณาได้หรือไม่ว่าเขาไม่มีเจตนา คือไม่มีความคิดอยากจะทำให้สัตว์นั้นตาย ไม่ได้มีความคิดเกลียดสัตว์ แต่กินไปด้วยความจำเป็นเพื่อให้มีชีวิตต่อไป¹⁸ ในพระสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสให้เราพิจารณาว่าอาหารนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องกินเพราะความจำเป็น ไม่ใช่กินเพราะความอร่อย เพื่อให้การกินนั้นเป็นไปอย่างมีโทษน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย พระองค์ทรงแนะนำให้เราพิจารณาอาหารที่เรากินว่าเปรียบเสมือนการกินเนื้อบุตร อรรถกถาอธิบายความตรงนี้ไว้ว่า

เพื่อบรรเทาความติดใจในกวมพิงการา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงเปรียบเทียบอาหารนั้นด้วยเนื้อบุตรว่า... ได้ทราบข่าว สองผัวเมียพากันอุ้มบุตรเดินทางกันดาร ๑๐๐ โยชน์โดยเสบียงเล็กน้อย. เมื่อเขาเดินไปได้ ๕๐ โยชน์ เสบียงหมดลง.

เขาทั้ง ๒ กระสับกระส่ายเพราะความหิวกระหายพากันนั่งได้ร่วมเงาโปร่ง (ของต้นไม้) ถัดนั้น ฝ่ายชายได้พูดกับภรรยาว่า น้องนางเอ๋ย ระยะเวลา ๕๐ โยชน์รอบๆ นี้ไม่มีบ้านหรือนิคมเลย เพราะฉะนั้น บัดนี้ พี่ไม่สามารถจะทำงานตั้งมากมายที่ผู้ชายจะพึงทำได้ มีการทำนาและเลี้ยงโคเป็นต้นได้ มาเถิดน้อง จงฆ่าพี่แล้วกินเนื้อเสียครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งเอาเป็นเสบียงเดินข้ามทางกันดารไปกับลูกเถิด.

ฝ่ายนางได้พูดกับสามีว่า พี่ชา บัดนี้ น้องไม่สามารถจะทำงานที่หญิงจะต้องทำ มีการปั่นด้ายเป็นต้นตั้งมากมายได้ มาเถิดพี่ จงฆ่าน้อง แล้วกินเนื้อเสียครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งเอาเป็นเสบียงเดินข้ามทางกันดารไปกับลูกเถิด.

ฝ่ายชายจึงพูดกับภรรยาอีกว่า น้องเอ๋ย เพราะแม่บ้านตาย ความตายจะปรากฏแก่เราทั้ง ๒ พ่อลูก เพราะเด็กน้อยเว้นมารดาแล้ว จะไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ แต่ถ้าเราทั้ง ๒ ยังมีชีวิตอยู่ ก็จะได้ลูกอีก อย่ากระนั้นเลย บัดนี้เราจะฆ่าลูกเอาเนื้อกิน ข้ามทางกันดาร.

ลำดับนั้น แม่ได้พูดกับลูกว่า ลูกเอ๋ย จงไปหาพ่อเถอะ. ลูกก็ได้ไป (หาพ่อ). ถัดนั้น พ่อของลูกพูดว่า พี่ได้เสวยทุกข์มาไม่น้อย เพราะการทำนาเลี้ยงโคด้วยหวังว่าจะเลี้ยงลูก พี่จึงไม่อาจจะฆ่าลูกได้ เธอนั้นแหละจงฆ่าลูกของเธอ ดังนี้แล้วได้บอกลูกว่า ลูกเอ๋ยจงไปหาแม่เถิด. ลูกก็ได้ไป (หาแม่) ถึงแม่ของลูกนั้นก็ได้พูดว่า ฉันเมื่ออยากได้ลูก ได้เสวยทุกข์ทรมานมิใช่น้อย ด้วยการประพฤติดนเียงโค ประพฤติดนเียงลูกสุนัข และอ้อนวอน

¹⁸ สมภาร พรหมตา, กิน มุมมองของพุทธศาสนา, หน้า 62-63.

ขอต่อทวดตาเป็นต้นก่อน ไม่ต้องพูดถึงการประดับประดาห้อง ฉันจึงไม่อาจจะฆ่าลูกได้ แล้วได้บอกลูกว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจงไปหาพ่อเถิด. ลูกนั้นเมื่อเดินไปมาในระหว่างพ่อแม่ทั้ง ๒ อยู่อย่างนี้ก็ได้ตายลง.

สองผู้เมียนั้นเห็นลูกเข้าพากันคร่ำครวญ เอาเนื้อ (ลูก) มากินแล้วหลีกไป ตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วแต่ต้น. เขาทั้ง ๒ นั้นไม่ได้เอาเนื้อบุตรกินเป็นอาหารเพื่อเล่นเลย ไม่ใช่เพื่อเมามาย ไม่ใช่เพื่อประดับประดา ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพื่อต้องการข้ามให้พ้นทางกันดารอย่างเดียวเท่านั้นเอง¹⁹

ระบบจริยธรรมของพุทธศาสนานั้นเน้นเจตนาเป็นสำคัญ กล่าวคือใช้เจตนาเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยว่าการกระทำใดเป็นการกระทำดีหรือการกระทำชั่ว ไม่ได้ดูที่ผลของการกระทำ สำหรับปัญหาจริยธรรมเรื่องการกินเนื้อสัตว์พุทธศาสนาก็ใช้เจตนาเป็นเกณฑ์ จึงไม่ต้องถามว่าการที่เรากินเนื้อสัตว์ส่งผลอะไร เพราะคำถามนี้ใช้เกณฑ์เรื่องผลมาวัดการกระทำ คำถามของพุทธศาสนาต่อเรื่องนี้คือ เรากินเนื้อสัตว์ด้วยเจตนาอะไร หากกินด้วยเจตนาร้าย การกินเนื้อนั้นก็ผิด แต่หากกินด้วยเจตนาบริสุทธิ์ดังที่พระพุทธเจ้าแนะนำ การกินนั้นก็ไม่มีผิด สำหรับพุทธศาสนาอาหารมิได้มีค่าในตัวเองมันเอง มันเป็นแต่เพียงเครื่องมือให้เราใช้ชีวิตเพื่อหาทางก้าวพ้นความทุกข์ในสังสารวัฏไปสู่ความหลุดพ้นเท่านั้น ดังนั้นการที่เราจะกินเนื้อสัตว์หรือพืชก็แตกต่างกัน แต่สิ่งที่จะทำให้ต่างกันทางจริยธรรมคือเรากินมันด้วยเจตนาอะไร ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงมองว่าการกินหรือไม่กินเนื้อสัตว์ไม่ใช่เหตุปัจจัยสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนา

ทั้งนี้การที่พุทธศาสนาไม่มีบทบัญญัติให้ถือมังสวิรัตินี้ไม่ได้หมายความว่าพุทธศาสนานั้นต่อต้านการถือมังสวิวัติ พุทธศาสนายอมรับว่าการไม่กินเนื้อสัตว์ย่อมจะช่วยลดการฆ่าสัตว์ ซึ่งใครทำได้ดีก็ควรจะทำ โดยเฉพาะฆราวาสนั้นสามารถทำได้ง่ายกว่าพระสงฆ์เสียอีก ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ไม่สามารถเลือกอาหารที่จะฉันได้ การที่ฆราวาสถือมังสวิวัตินั้นย่อมจะเป็นการช่วยให้พระสงฆ์ได้ถือไปด้วย อย่างไรก็ตามการเลิกกินเนื้อไม่ใช่เรื่องง่าย จากข้อมูลทางวิทยาศาสตร์พบว่าร่างกายคนเราต้องการสารอาหารจากเนื้อสัตว์ ระบบจริยธรรมของพุทธศาสนาจึงน่าจะเป็นทางออกที่ดีในโลกของความเป็นจริง

¹⁹ ม.ม.อ. 17/576.

ปัญหาจริยธรรมเรื่องการกินเนื้อสัตว์ของพุทธศาสนานี้ไม่ได้อยู่แต่ในกรณีของมนุษย์กินสัตว์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงกรณีของสัตว์กินสัตว์หรือสัตว์กินมนุษย์ด้วย ทั้งนี้เพราะระบบจริยธรรมของพุทธศาสนาที่เรียกว่ากฎแห่งกรรมนั้นครอบคลุมถึงสิ่งมีชีวิตที่มีจิตทุกประเภท อาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าเราจะเอาผิดทางจริยธรรมหรือประณามการกินเนื้อสัตว์ของสัตว์กินเนื้อ (เช่น สิงโตสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น) ได้อย่างไร ในเมื่อสัตว์เหล่านี้มันเลือกไม่ได้ ร่างกายของมันถูกสร้างมาให้กินเนื้อสัตว์ด้วยกันเท่านั้น และพวกมันก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการกระทำบาปด้วยการไปซื้อเนื้อที่ตลาดได้อย่างที่มนุษย์ทำ

สำหรับพุทธศาสนาการที่ชีวิตถูกบังคับด้วยข้อเท็จจริงทางชีววิทยาแล้วทำให้สัตว์ หรือมนุษย์ต้องกินเนื้อสัตว์ด้วยกันนั้น มันเป็นคนละเรื่องกับปัญหาการฆ่าสัตว์เพื่อนำเนื้อมากินเป็นสิ่งที่ผิดหรือถูกในทางจริยธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความจำเป็นนั้นเป็นสิ่งที่อ้ำงได้ และพุทธศาสนาก็คยอมรับความจำเป็น แต่ความจำเป็นมันเป็นคนละเรื่องกับประเด็นด้านศีลธรรม หมายความว่า แม้เราจะอ้ำงว่ามีความจำเป็นจริงๆที่ต้องทำ เช่นสิงโตกินพืชไม่ได้กินสัตว์ได้อย่างเดียว ข้ออ้ำงนี้รับฟังได้นอกเหนือขอบเขตของจริยธรรมแบบกฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติ ที่มีกระบวนการทำงานเป็นกลไก คือเมื่อมีสาเหตุที่แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งก็จะจัดการให้เกิดผลตามมาอย่างแน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ สิงโตจำเป็นต้องกินกวาง ความจำเป็นนั้นมองจากผู้กระทำ แต่กฎแห่งกรรมวินิจฉัยการกระทำโดยมองผู้ถูกกระทำเป็นหลัก กวางย่อมมีชีวิตของมัน มันก็รักตัวเองเหมือนกับมนุษย์เหมือนกับสิงโต การที่เนื้อของมันจะไปเป็นอาหารของสิงโตนั้นไม่ได้เกี่ยวกับมันเลย การอ้ำงว่าธรรมชาติกำหนดข้ออ้ำงนี้ไม่ได้เกี่ยวอะไรกับกวาง สิ่งที่เกี่ยวข้องคือกวางมีชีวิตเป็นของตนเอง และเมื่อใดที่มีใครไปละเมิดชีวิตของมันก็คือการทำผิดจริยธรรม ความจำเป็นใดๆก็ตามที่อ้ำงมันไม่ใช่เรื่องของกวาง อย่างไรก็ตามแม้ว่าพุทธศาสนาจะจัดให้พฤติกรรมของสัตว์เป็นพฤติกรรมทางจริยธรรม แต่พุทธศาสนาก็ตระหนักดีว่าสัตว์นั้นต่างจากมนุษย์ตรงที่สัตว์มีโมหะครอบงำชีวิตเสียเป็นส่วนใหญ่ เหตุนี้จึงทำให้สัตว์มีเสรีภาพทางจริยธรรมน้อยมากทางเดียวเมื่อมนุษย์ถูกสัตว์เบียดเบียนก็คือมนุษย์ต้องแผ่เมตตาให้กับสัตว์ แสดงให้สัตว์รับรู้ถึงความ เป็นมิตร และให้อภัยต่อการกระทำของสัตว์ แต่ในแง่กฎแห่งกรรมสัตว์ก็คงยังต้องรับผลแห่งกรรมตามเหตุปัจจัย

ถึงตรงนี้จะเห็นแล้วว่า การที่พุทธศาสนาอนุญาตให้กินเนื้อสัตว์นั้นไม่ได้หมายความว่า พุทธศาสนาไม่เคารพในคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์ พุทธศาสนาเห็นว่าการกินเนื้อสัตว์กับการละเมิดคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์นั้นเป็นสองเรื่องที่ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กันเสมอไป ซึ่งหากเป็นกรณีที่ชัดเจนว่าการกินครั้งนั้นเป็นสาเหตุโดยตรงต่อการเบียดเบียนสัตว์ ผู้กินย่อมจะต้อง

รับผิดชอบทางจริยธรรมในเหตุการณ์นั้น ทั้งนี้พุทธศาสนายังพยายามอย่างยิ่งที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดการกินของตนเองนั้นเป็นสาเหตุโดยตรงต่อการเบียดเบียนสัตว์ โดยแสดงออกผ่านการไม่รับรู้ต่อที่มาของเนื้อสัตว์ แต่หากรู้ว่าเนื้อสัตว์นั้นมีต้นเหตุของการฆ่า เนื้อนั้นพระสงฆ์ในพุทธศาสนาย่อมฉันไม่ได้ ทั้งนี้พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสเตือนพุทธศาสนิกชนอีกด้วยว่าการฆ่าสัตว์เพื่อถวายพระนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ผู้กระทำจะได้บาปมากกว่าบุญ ทำที่เหล่านี้ของพุทธศาสนาแล้วแต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความตระหนักและเคารพในสถานะทางจริยธรรมของสัตว์

3.2 การใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์

เป็นที่ทราบกันดีว่าสัตว์ทดลองเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยให้ เทคโนโลยีทางการแพทย์และความรู้ทางวิทยาศาสตร์บางสาขาของโลกเจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว และด้วยเทคโนโลยีเหล่านี้เองได้ทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่สุขสบายและมีชีวิตที่ยาวนานขึ้นโดยไม่ต้องทนทุกข์ทรมานจากโรคร้าย จากการศึกษาประวัติศาสตร์พบว่ามนุษย์รู้จักการใช้สัตว์ทดลองมานานแล้ว ประมาณคริสต์ศตวรรษที่สามได้พบหลักฐานว่า เฮโรไฟลุส (Herophilus) และเอริสตราตัส (Erisistratus) นายแพทย์ชาวอเล็กซานเดรีย ได้ใช้สัตว์ทดลองในทางการแพทย์โดยการศึกษาเปรียบเทียบทางกายวิภาคศาสตร์ (Anatomy) ซึ่งการศึกษาทางการแพทย์โดยใช้สัตว์ทดลองดังกล่าวนี้ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามเมื่อถึงยุคกลางการใช้สัตว์ทดลองได้ลดบทบาทลง แต่เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าพบว่าได้มีการใช้สัตว์ทดลองในทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์ในลักษณะต่างๆมากขึ้น โดยในปัจจุบันมีการใช้สัตว์มีชีวิตเพื่อการศึกษาวิจัยและทดลองในหลากหลายสาขา เช่น จิตวิทยา วิทยาศาสตร์ชีวภาพ เทคนิคการแพทย์ อาหาร เกษษกรรม การผลิตเครื่องสำอาง เป็นต้น การใช้สัตว์ทดลองในทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ดังกล่าวมีอยู่แทบทุกประเทศ²⁰ ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่มีความสำคัญกับการศึกษาวิจัยทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2517 จึงได้มีการจัดตั้งศูนย์สัตว์ทดลองแห่งชาติขึ้นที่มหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อผลิตสัตว์ทดลองที่มีคุณภาพตอบสนองต่อการศึกษาวิจัยและทดลองทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์ภายในประเทศ

แต่ข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่ได้แย้งไม่ได้คือ ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์เหล่านี้ต้องแลกมาด้วยการกักขังและการทารุณกรรมสัตว์ ซึ่งผลจากการทดลองทาง

²⁰ ขจิตพรรณ อมรปาน. การศึกษาความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พุทธศาสนา (เถรวาท) และนักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 57.

วิทยาศาสตร์เหล่านั้นได้ทำให้สัตว์จำนวนมากต้องตาย พิการ หรือถูกทอดทิ้ง แต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่กลับตกอยู่ที่มนุษย์ ในบางแง่มุมผู้เขียนเห็นว่าการใช้สัตว์ทดลองก็ไม่ต่างอะไรกับการใช้สัตว์บุชายัญ ทั้งสองพฤติกรรมต่างมีจุดหมายสำคัญเหมือนกันนั่นคือประโยชน์ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เกิดคำถามทางจริยธรรมขึ้นว่า เป็นการสมควรหรือไม่ที่จะใช้สัตว์ทดลองเพื่อจุดมุ่งหมายในการสร้างประโยชน์ทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ให้แก่มนุษย์ ปัญหาดังกล่าวจะไม่เป็นประเด็นทางจริยธรรมเลยหากเราไม่ได้ให้สถานะทางจริยธรรมกับสัตว์ ในระบบจริยธรรมเหล่านี้สัตว์เป็นสิ่งที่ปราศจากความรู้สึกและคุณค่าภายในตัวเอง มนุษย์สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากสัตว์ได้อย่างไม่มีข้อจำกัด ตราบใดที่ไม่ไปทำลายผลประโยชน์ของมนุษย์ผู้อื่น แต่ในทัศนะของพุทธศาสนาสัตว์เป็นสิ่งที่มียุติธรรม ดังนั้นพุทธศาสนาจึงจำเป็นที่จะต้องให้คำอธิบายต่อปัญหานี้

สำหรับผู้เขียนการใช้สิ่งมีชีวิตมาทดลองทางวิทยาศาสตร์ก็คือ การใช้ประโยชน์จากชีวิตหนึ่งเพื่อประโยชน์ของอีกชีวิตหนึ่ง สำหรับพุทธศาสนการใช้ประโยชน์จากชีวิตหนึ่งเพื่อประโยชน์ของอีกชีวิตหนึ่งหรือหลายชีวิตในแง่หนึ่งนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกในทัศนะของพุทธศาสนา เรื่องราวเช่นนี้ปรากฏอยู่มากมายในคัมภีร์และคำสอนของพุทธศาสนา เราเรียกสิ่งนี้ว่า ชีวิตทาน อันหมายถึงการใช้ชีวิตของตนเป็นทานเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ดังเช่นเรื่องราวในสัปตนิทชาดก ที่ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าครั้งที่เสวยที่เสวยพระชาติเป็นกระต่ายโพธิสัตว์ ในครั้งนั้นกระต่ายโพธิสัตว์ได้สละชีวิตของตนให้เป็นอาหารของฤาษีด้วยการกระโดดเข้ากองไฟ²¹ (ต้องเข้าใจว่าในสถานการณ์นั้นเป็นสภาวะที่ขาดแคลนอาหาร) ผลจากการกระทำครั้งนั้นทำให้กระต่ายโพธิสัตว์ได้พัฒนาคุณธรรมสูงขึ้นไปจนกลายเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด แต่ทั้งนี้การให้ชีวิตเป็นทานในทัศนะของพุทธศาสนานั้นจะต้องเกิดจากความสมัครใจของผู้ให้ อีกทั้งต้องเกิดจากความเข้าใจที่ถูกต้องและคิดอย่างรอบคอบ โดยทั่วไปการให้ชีวิตทานมักเป็นการให้ของผู้มีสถานะทางจริยธรรมที่ต่ำกว่า การให้ชีวิตเป็นทานต้องถือเป็นเรื่องยากที่จะกระทำได้ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่าการให้ทานวัตถุธรรมดาทั่วไป ดังนั้นการใช้สิ่งมีชีวิตมาทดลองในทางวิทยาศาสตร์ซึ่งในบางกรณีอาจนำมาซึ่งความตายของสิ่งมีชีวิตที่ทดลอง เป็นสิ่งที่พุทธศาสนาสามารถยอมรับได้และไม่จัดว่าเป็นบาปหากสิ่งมีชีวิตนั้นยินยอมและเกิดจากการเข้าใจที่ถูกต้องและรอบคอบ

แต่ในกรณีของการใช้สัตว์ทดลองนั้นอยู่นอกขอบข่ายของชีวิตทาน เพราะสัตว์ไม่น่าจะสมัครใจที่จะยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อสิ่งมีชีวิตต่างเผ่าพันธุ์เป็นแน่ (ดูได้จากพฤติกรรมที่

²¹ พุ.ชา.19/565.

กระเสือกกระสนหนีจากความตาย) ทั้งนี้พวกมันไม่รู้ด้วยซ้ำว่าการตายของมันจะเกิดประโยชน์แก่ใคร (แต่หากมันสามารถรู้ได้ ว่าประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับมนุษย์มันก็คงไม่น่าจะยอมตายเป็นแน่แท้) ดังนั้นประเด็นปัญหาทางจริยธรรมเกี่ยวกับสัตว์ทดลองที่เราจะต้องพิจารณาคือการทำลายชีวิตของสัตว์เพื่อประโยชน์ของมนุษย์โดยที่สัตว์มิได้มีความสมัครใจ(หรือเราไม่สามารถรับรู้ได้ว่าสัตว์สมัครใจหรือไม่)

เป็นที่แน่นอนว่าพุทธศาสนามีศีลว่าเรื่องการฆ่าสัตว์ ซึ่งหากผู้ใดละเมิดย่อมจะต้องได้รับการลงโทษทางจริยธรรม ดังพุทธพจน์ในจุฬามณีวงศ์สูตร ความว่า

... ดูกรมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นในการประหารชีวิตประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีอายุสั้น ดูกรมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุสั้นนี้ คือ เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นในการประหารชีวิต ประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต ฯ²²

ทั้งนี้สำหรับพุทธศาสนา ชาวพุทธที่ดีไม่ใช่เพียงแต่จะไม่ฆ่าสัตว์อันเป็นการกระทำที่ชั่วเท่านั้น แต่พุทธศาสนายังเรียกร้องให้มนุษย์กระทำความดีด้วย นั่นคือมีความเมตตาต่อสัตว์ หากเห็นสัตว์ตกทุกข์ได้ยากหรือถูกทำร้ายก็ให้ความช่วยเหลือ โดยพระพุทธรเจ้าได้กล่าวถึงความเมตตาที่เราควรมีต่อสรรพสัตว์ไว้ดังนี้

กุลบุตร ผู้ฉลาดในประโยชน์... ฟังแผ่เมตตาจิตในสัตว์ทั้งหลายว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุขมีความเกษม มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ เป็นสัตว์ตัวอ่อน หรือเป็นสัตว์ตัวแข็ง ผอมหรือพี และสัตว์เหล่าใดมีกายยาวหรือใหญ่ ปานกลางหรือสั้น ที่เราเห็นแล้วหรือมิได้เห็น อยู่ในที่ไกลหรือที่ใกล้ ที่เกิดแล้วหรือแสวงหาที่เกิด ขอสัตว์ทั้งหมดนั้นจงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์อื่นไม่พึงข่มขู่สัตว์อื่น ไม่พึงดูหมิ่นอะไรเขาในที่ไหน ๆ ไม่พึงปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน เพราะความกัฏฐิกรร เพราะความเคียด

²² ม.อ. 14/582.

แค่นั้น มารดาถนอมบุตรคนเดียวผู้เกิดในตน แม้ด้วยการยอมสละชีวิตได้ฉันใด กุลบุตรผู้ฉลาดในประโยชน์พึงเจริญเมตตาที่มีในใจ ไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง แม้ฉันนั้น²³

จะเห็นว่าความเมตตาในพุทธพจน์นี้ เป็นความเมตตาที่ไม่เลือกชนิดของสิ่งมีชีวิต เป็นความปรารถนาให้ทุกชีวิตมีความสุข และทำที่สุดผู้มีความเมตตายังสามารถที่จะสละชีวิตตนเองเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้เลยทีเดียว ด้วยทัศนคติเช่นนี้ พุทธศาสนาจึงดูเหมือนไม่ว่าที่จะยอมรับการใช้สัตว์มีชีวิตในการทดลองทางวิทยาศาสตร์ได้ อย่างไรก็ตาม มีอีกข้อเท็จจริงหนึ่งที่พุทธศาสนาจะต้องยอมรับเช่นกันนั่นคือ การพยายามหายา วัคซีน หรือเทคโนโลยีทางการแพทย์มารักษาโรคภัยไข้เจ็บของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องจำเป็น โรคบางโรคอาจคร่าชีวิตคนพร้อมกันได้เป็นพันเป็นหมื่นคน เช่น โรคเอดส์ วัณโรค อหิวาตกโรค เป็นต้น แต่ในการได้มาซึ่งหนทางรักษาโรคเหล่านั้นบางครั้งจำเป็นต้องทำลายชีวิตสัตว์ ตรงนี้เองพุทธศาสนาต้องไม่ลืมว่า มนุษย์เองก็ต้องมีความเมตตาให้กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเช่นกัน

ในประเด็นปัญหาเรื่องการใช้สัตว์มีชีวิตในการทดลอง หลักจริยธรรมในพุทธศาสนาจำเป็นที่จะต้องตอบให้ได้ว่าจะเลือกเมตตาต่อมนุษย์และกระทำบาปต่อสัตว์ หรือไม่กระทำบาปต่อสัตว์ แต่ปราศจากซึ่งความเมตตาต่อมนุษย์ เราอาจหาคำตอบของปัญหานี้ได้ในประเทศที่มีประชาชนนับถือพุทธศาสนาเป็นหลัก เป็นที่น่าสังเกตว่าประเทศเหล่านี้ เช่น ไทย พม่า ศรีลังกา เป็นต้น ต่างยอมรับการใช้สัตว์มีชีวิตในการทดลอง ในบางประเทศมีกฎหมายหรือข้อบังคับชัดเจนในการอนุญาตให้ใช้สัตว์มีชีวิตในการทดลองได้ โดยมีข้อกำหนดบางอย่างในทางจริยธรรมที่กำหนดขึ้นโดยองค์กรทางจริยธรรมในสาขาที่เกี่ยวข้อง โดยหลักทั่วไปคือการใช้สัตว์ทดลองนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีมนุษยธรรม คือสร้างความทุกข์ทรมานต่อสัตว์ให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้และการใช้เพื่อการทดลองนั้นจะต้องมีเหตุผลชัดเจนว่ามีความจำเป็นจริงๆ จะเห็นว่าท่าทีของสังคมชาวพุทธโดยรวมคือยอมรับได้ที่จะใช้สัตว์มีชีวิตในการทดลอง แต่ก็ยังยืนยันว่าสิ่งที่เรากระทำนั้นเป็นบาปซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับการทดลองจำเป็นต้องรับผิดชอบ

การยอมรับเรื่องการใช้สัตว์มีชีวิตเพื่อการทดลองทางการแพทย์ของพุทธศาสนาได้สะท้อนอะไรบางอย่าง กล่าวคือระบบจริยธรรมของพุทธศาสนาที่อิงอยู่กับกฎแห่งกรรมนั้นเป็นกฎที่มีลักษณะเป็นกลไก แต่อย่างไรเสียในการปฏิบัติจริงกฎแห่งกรรมจะก็เป็นกรอบอ้างอิงทางจริยธรรม

²³ พุ.ช. 25/6-7.

ในแบบที่มนุษย์จะต้องคิดและไตร่ตรอง นั่นคือตามหลักกฎแห่งกรรมกระทำทางจริยธรรมของมนุษย์ปุถุชนสามารถแบ่งได้เป็นสามแบบ คือ

- (1) กรรมดีล้วน มีผลดีล้วน
- (2) กรรมชั่วล้วน มีผลชั่วล้วน
- (3) กรรมดีและชั่วมันกันในการกระทำเดียว มีผลดีและชั่วมันกัน

การจำแนกการกระทำทางจริยธรรมเช่นนี้ทำให้เห็นว่า พุทธศาสนาตระหนักดีว่าในโลกแห่งความเป็นจริงบ่อยครั้งมนุษย์ต้องเจอกับปัญหาความขัดแย้งทางจริยธรรมที่จำเป็นต้องเลือกทางใดทางหนึ่ง การจำแนกดังกล่าวจึงเป็นทางออกให้กับความขัดแย้งนั้น กล่าวคือเมื่อเจอกับปัญหาความขัดแย้งทางจริยธรรมบุคคลหรือสังคมจะต้องชั่งน้ำหนักว่าจะยอมให้การกระทำนี้เกิดขึ้นหรือไม่ การแยกค่าทางจริยธรรมที่บรรจุอยู่พร้อมกันในการกระทำนั้นออกเป็นด้านดีและด้านร้ายแล้วชั่งน้ำหนักดูว่าข้างไหนหนักกว่ากัน จะช่วยให้บุคคลหรือสังคมมีแนวทางในการตัดสินใจที่ง่ายขึ้น ดังนั้นในกรณีของการใช้สัตว์มีชีวิตเพื่อการทดลองทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ ด้านดีก็คือเราจะได้ยาหรือเทคโนโลยีทางการแพทย์ในการช่วยเหลือมนุษยชาติ ด้านร้ายคือสัตว์ที่ถูกใช้ในการทดลองจะต้องได้รับการทารุณและทำให้ตาย เมื่อชั่งน้ำหนักกันแล้วจะพบว่าสังคมชาวพุทธ (เช่น ประเทศไทย เป็นต้น) เห็นว่าความดีจากการได้ยาและเทคโนโลยีทางการแพทย์เพื่อนำมาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์นั้นมีมากกว่าความชั่วจากการทารุณกรรมและฆ่าสัตว์ ด้วยการชั่งน้ำหนักเช่นนี้เองสังคมของชาวพุทธจึงอนุญาตให้ใช้สัตว์เพื่อการทดลองได้ ในข้อแม้ว่าจะต้องเป็นไปตามหลักมนุษยธรรม

อย่างไรก็ตามการเลือกของสังคมพุทธในกรณีของสัตว์ทดลองก็ได้แสดงทัศนคติบางอย่างของพุทธศาสนาที่มีต่อสัตว์ กล่าวคือในการชั่งน้ำหนักว่าจะอนุญาตให้ใช้สัตว์มีชีวิตในการทดลองได้หรือไม่นั้น มันเป็นการวัดคุณค่าระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าหากเราลองเปลี่ยนจากการใช้สัตว์มีชีวิตมาทดลองเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ มาเป็นใช้มนุษย์ที่มีชีวิตมาใช้ในการทดลองเพื่อประโยชน์ของสัตว์ดูบ้างพุทธศาสนาจะมีท่าทีเช่นไร จากการศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ดูเหมือนว่าไม่มีทางที่พุทธศาสนาจะยอมรับสถานการณการไ้มนุษย์ที่มีชีวิตมาทดลองเพื่อประโยชน์ของสัตว์ ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาเห็นว่าสัตว์แม้จะมีสถานะทางจริยธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าพุทธศาสนาจะยอมรับว่าสัตว์มีคุณค่าทางจริยธรรมเท่ากับมนุษย์ ศิลปะในพุทธศาสนาอาจเป็นตัวอย่างที่ดีในการอธิบายทัศนคตินี้ เป็นที่ทราบกันดีว่าศิลปะปาณาติบาตในพุทธศาสนานั้นครอบคลุมทั้งมนุษย์และสัตว์ การครอบคลุมดังกล่าว

อยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจว่าทั้งมนุษย์และสัตว์นั้นต่างเป็นสิ่งที่มีความค่าในตัวเอง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น การฆ่าสัตว์แต่ละชนิดแต่ละตัวย่อมมีความผิดไม่เท่ากัน ขึ้นกับคุณค่าภายในตัวเองของสัตว์ที่ถูกฆ่า ในครั้งแรกผู้เขียนมีความเข้าใจว่าการวัดคุณค่าดังกล่าวใช้เกณฑ์เดียวกัน บางครั้งอาจมีความเป็นไปได้ว่า สัตว์บางตัวอาจมีคุณค่ามากกว่ามนุษย์บางคน แต่เมื่อผู้เขียนศึกษาพระไตรปิฎกอย่างละเอียดต่อมากลับพบว่าความคิดของผู้เขียนในลักษณะนี้อาจไม่ถูกต้องนัก

ผู้เขียนขอให้สังเกตว่าหากเรามาพิจารณาในสิกขาบทของพระสงฆ์ ทั้งนี้มีอยู่หลายข้อด้วยกันที่เป็นข้อยืนยันได้ดีถึงความเหลื่อมล้ำดังกล่าว เช่นในสิกขาบทว่าด้วยเรื่องการฆ่า หากพระสงฆ์รูปใดฆ่ามนุษย์ให้ตายลงด้วยเจตนา หรือทำให้มนุษย์ตายโดยความประมาทเช่นชูดहुลุดพรางไว้แล้วมีมนุษย์ตกลงไปตาย พระสงฆ์รูปนั้นเป็นปาราชิก²⁴ คือขาดจากความเป็นสงฆ์ในทันที ซึ่งโทษปาราชิกนี้ถือว่าร้ายแรงที่สุดในบทลงโทษทั้งหมดในพระธรรมวินัย แต่ในการที่พระสงฆ์รูปใดฆ่าสัตว์โดยเจตนาหรือทำให้สัตว์ตายโดยความประมาทเช่นชูดहुลุดพรางไว้แล้วมีสัตว์ตกลงไปตาย การลงโทษกลับต่างออกไปคือ ต้องโทษปาจิตตีย์²⁵ ซึ่งเป็นโทษชั้นรองลงมาจากปาราชิก นี้อย่อมเท่ากับแสดงให้เห็นว่าสิ่งมีชีวิตทั้งสองชนิดนั้นมีคุณค่าไม่เท่ากัน และไม่เท่ากันในเชิงที่ไม่มีมีทางที่สัตว์จะพัฒนาตนไปเท่ากับมนุษย์ได้เลยแม้ว่ามนุษย์ผู้นั้นจะเป็นมนุษย์ที่เลวที่สุดก็ตามที่ ผู้เขียนขอให้พิจารณาพระสูตรต่อไป

ดูกรอานนท์ ใน(การให้ทาน) ๑๔ ประการนั้น บุคคลให้ทานในสัตว์เดียรัจฉาน พึ่งหวังผลทักษิณาได้ร้อยละ ให้ทานในปฤชชนผู้มีศีล พึ่งหวังผลทักษิณาได้พันเท่า ให้ทานในปฤชชนผู้มีศีล พึ่งหวังผลทักษิณาได้แสนเท่า ให้ทานในบุคคลภายนอกผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม พึ่งหวังผลทักษิณาได้แสนโกฏิเท่า ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำไสยาปัตติผลให้แจ้ง พึ่งหวังผลทักษิณาจนนับไม่ได้จนประมาณไม่ได้ จะป่วยกล่าวไปใยในพระไสยาบัน ในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามีผลให้แจ้ง ในพระสกทาคามี ในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง ในพระอนาคามี ในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำอรหัตผลให้แจ้ง ในสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ ในพระปัจเจกสัมพุทธ และในตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธ

²⁴ วินย. 1/179.

²⁵ วินย. 2/632.

²⁶ ม.อ. 14/710 -711.

จากข้อความด้านบนจะเห็นว่า การทำบุญกับบุคคลแต่ละกลุ่มนั้นให้ผลไม่เท่ากัน เหมือนกับการฆ่าสิ่งมีชีวิตที่มีจิตแต่ละชนิดให้ผลทางจริยธรรมที่แตกต่างกันไป ในพุทธพจน์นี้ พระพุทธเจ้าได้แบ่งบุคคลออกเป็นสิบสี่กลุ่ม โดยบุคคลที่อยู่สูงสุดซึ่งหากผู้ใดทำทานด้วยจะได้ บุญมากที่สุดคือพระพุทธเจ้า และสิ่งมีชีวิตที่ทำทานด้วยแล้วได้บุญน้อยที่สุดคือสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งนี้จะสังเกตเห็นว่าพระพุทธเจ้าได้ใช้เกณฑ์ของการพัฒนาคุณธรรมเป็นตัวจำแนก การจำแนก เช่นนี้สิ่งมีชีวิตในสิบสามกลุ่มแรกคือกลุ่มของมนุษย์ โดยมนุษย์กลุ่มล่างที่สุดคือกลุ่มคนทุศีล แน่แน่นอนว่าไม่ใช่มนุษย์ทุกคนจะพัฒนาขึ้นไปเป็นพระพุทธเจ้าได้ แต่มนุษย์กลุ่มล่างสุดสามารถ พัฒนาการให้สูงขึ้นในทางจริยธรรมได้ ทั้งนี้มนุษย์สองกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มที่สามารถพัฒนาขึ้น ลงได้ แต่หากเป็นชั้นโสดาบันไปแล้วจะไม่มีทางต่ำลงไปอีก แต่สัตว์เป็นกลุ่มเดียวที่ไม่สามารถ พัฒนาขึ้นไปได้ สัตว์ยอมเป็นสัตว์อยู่อย่างนั้น แม้ว่ามันจะสามารถทำความดีได้แต่ความดีนั้นก็ดู เหมือนจะเทียบไม่ได้กับคนทุศีล ที่เป็นเช่นนั้นดูเหมือนว่าพุทธศาสนาจะมองว่ามนุษย์ที่ทุศีลยังมี ศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง และพัฒนาจริยธรรมให้สูงขึ้นได้ การตีความเช่นนี้สอดคล้อง กับการห้ามบวชสัตว์ สาเหตุหลักที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการบวชให้สัตว์เป็นเพราะสัตว์นั้นไม่ สามารถพัฒนาจิตใจให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ ซึ่งจุดประสงค์หลักของการบวชคือการเดินทางไปสู่นิพพาน ในเมื่อบรรลุไม่ได้ย่อมป่วยการจะบวชให้

ข้อจำกัดนี้เองที่ทำให้สัตว์ต่างจากมนุษย์และมีคุณค่าทางจริยธรรมที่ต่ำกว่ามนุษย์โดย ลิ่นเชิง แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาจะแตกต่างกับมนุษย์อย่างมากใน เรื่องศักยภาพในการทำความดี แต่ในแง่ของความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรัก ชีวิตนั้นพุทธศาสนามองว่าไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ก็มีความรู้สึกไม่ต่างไปจากกัน

ถึงตรงนี้จะพอเห็นภาพรวมแล้วว่า การมีสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของ พุทธศาสนาไม่ได้หมายความว่าสัตว์จะมีคุณค่าทางจริยธรรมที่เท่าเทียมกับมนุษย์ สัตว์และ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตสองจำพวกที่แตกต่างกันในเชิงศักยภาพในการพัฒนาทางจริยธรรมอย่าง ลิ่นเชิง และสิ่งนี้เองคือสิ่งที่พุทธศาสนาใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเมื่อเจอปัญหาความขัดแย้ง ทางจริยธรรมที่จะต้องเลือกระหว่างชีวิตสัตว์กับมนุษย์ แต่ทั้งนี้พุทธศาสนาก็เห็นว่าสัตว์และ มนุษย์ก็มีความเท่ากันในบางสิ่งนั่นคือความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิต ซึ่งสิ่ง นี้เองพุทธศาสนาเห็นว่าสัตว์จำเป็นจึงต้องได้รับการปฏิบัติที่ดีในระดับพื้นฐานเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่ไม่ได้หมายความว่าสัตว์จะต้องได้รับการปฏิบัติเยี่ยมมนุษย์จากมนุษย์

จากการอภิปรายเรื่องการใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ที่ผ่านมาทั้งหมดจะเห็นว่า แม้ สังคมพุทธจะยินยอมให้มีการใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ได้ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าพุทธ

ศาสนาจะละเลยหรือไม่เห็นคุณค่าภายในตัวของสัตว์ การใช้สัตว์ทดลองนั้นยังคงอยู่ภายใต้การเคารพในสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ โดยการใช้สัตว์ทดลองในสังคมพุทธจะต้องกระทำภายใต้หลักมนุษยธรรม และการทดลองนั้นจะต้องเป็นการทดลองที่มีความจำเป็นและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและแท้จริง ไม่ใช่การทดลองที่เป็นไปเพื่อเพิ่มกิเลสหรือความฟุ้งเฟ้อ เช่น การทดลองเครื่องสำอาง เป็นต้น และการที่สังคมพุทธยอมรับให้มีการใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์เพื่อประโยชน์ของมนุษยชาตินั้น ไม่ได้หมายความว่า การฆ่าสัตว์ในกรณีนี้จะเป็นสิ่งที่ถูกต้องทางจริยธรรม นักวิทยาศาสตร์ที่ใช้สัตว์ทดลองยังคงต้องรับผิดชอบต่อกรรมตามเหตุปัจจัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

4.1 สรุปการวิจัย

ปัญหาเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์เป็นประเด็นทางปรัชญาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะประเด็นนี้ถือเป็นประเด็นพื้นฐานของปัญหาทางจริยธรรมเกี่ยวกับสัตว์ทั้งหมด เช่น การกินเนื้อสัตว์ การใช้สัตว์ทดลองทางวิทยาศาสตร์ สวนสัตว์ การใช้แรงงานสัตว์ เป็นต้น ทั้งนี้การจะตอบปัญหาทางจริยธรรมเหล่านี้ได้เราจำเป็นต้องตอบให้ได้เสียก่อนว่าสัตว์มีสถานะทางจริยธรรมหรือไม่ เพราะการมีหรือไม่มีของสถานะทางจริยธรรมของสัตว์จะเป็นตัวกำหนดท่าทีของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์ ดังนั้นหากเราคิดว่าการทารุณกรรมต่อสัตว์ การทำร้ายสัตว์เป็นพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ของมนุษย์ที่จำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไข สิ่งแรกที่เราจะต้องทำก็คือเราต้องทราบนโยบายหรือแนวคิดเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ของบุคคลผู้นั้นเสียก่อน ซึ่งหากเราสามารถเปลี่ยนแนวคิดเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ของเขาได้พฤติกรรมของเขาย่อมที่จะเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตามวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้มุ่งศึกษาเฉพาะประเด็นเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนานิกายเถรวาทเท่านั้น จากการศึกษาและวิเคราะห์ที่ผ่านผู้เขียนเห็นว่าสิ่งแรกที่เราจะต้องยอมรับในการศึกษาเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาก็คือ พุทธศาสนาสอนเรื่องของ”มนุษย์”เป็นหลัก ในบางครั้งเราอาจกล่าวให้เฉพาะลงไปได้อีกว่า พุทธศาสนาสอนเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ของมนุษย์เป็นสำคัญ ประเด็นอื่นหากจะมีการกล่าวถึงก็เป็นแต่เพียงองค์ประกอบที่ช่วยเสริมให้เข้าใจในประเด็นหลักมากขึ้นเท่านั้นเอง ดังนั้นในการศึกษาเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาจึงมีความจำกัดในเชิงข้อมูล ในการศึกษาจึงจำเป็นต้องเป็นไปในแนวทางของการอาศัยการตีความจากหลักธรรมหรือบริบทอื่นๆที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตที่มีจิตโดยรวม จากการที่มีข้อมูลน้อยและต้องตีความเช่นนี้เองทำให้พุทธศาสนาเถรวาทมีท่าทีที่ไม่ชัดเจนนักกับประเด็นเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ บ่อยครั้งที่เราจะพบถึงท่าทีที่ขัดแย้งกันเองในกลุ่มของนักวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทต่อประเด็นนี้ แต่อย่างไรก็ตามความขัดแย้งดังกล่าวไม่ใช่ประเด็นของการยืนยันว่าสัตว์มีหรือไม่มีสถานะทางจริยธรรม ทั้งนี้นักวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่าสัตว์มีสถานะทางจริยธรรม แต่สิ่งที่ดูจะเห็นไม่ตรงกันคือ สัตว์มีสถานะทางจริยธรรมในลักษณะใด กล่าวคือสัตว์มีสิทธิเท่าเทียมกับมนุษย์หรือไม่

ความเท่าเทียมนี้รวมไปถึงความรับผิดชอบในทางจริยธรรมซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อไปว่าสัตว์ทำกรรมได้หรือไม่ ด้วยปัญหาเหล่านี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าการที่จะศึกษาและวิเคราะห์สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท เราอาจจำเป็นที่จะต้องเริ่มการถามว่ามนุษย์มีคุณค่าอะไรที่ทำให้มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความสถานะทางจริยธรรม ที่เริ่มจากมนุษย์ก็ด้วยสาเหตุที่มนุษย์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งที่มีความสถานะทางจริยธรรมอย่างไม่ต้องสงสัย ซึ่งจากการศึกษาผู้เขียนพบว่ามนุษย์มีความสถานะทางจริยธรรมจากการมีคุณค่าภายในตัวเอง 3 ประการคือ (1) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำความดี (2) คุณค่าจากการผ่านข้อเรียกร้องทางจริยธรรม และ (3) คุณค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิต จากการศึกษาศึกษาและวิเคราะห์มุมมองที่พุทธศาสนามีต่อสัตว์ และพฤติกรรมของสัตว์ในโลกของความเป็นจริง เราอาจกล่าวได้ว่าสัตว์มีคุณค่าภายในตัวเองทั้งสามประการเช่นเดียวกับที่มนุษย์มี แต่อาจจะมีในลักษณะที่ไม่เท่ากับมนุษย์เสียทีเดียว กล่าวคือ

(1) คุณค่าจากความสามารถในการกระทำดีนั้น แน่แน่นอนว่าพุทธศาสนาเห็นว่าสัตว์สามารถที่จะกระทำทั้งความดีและความชั่วได้ แต่คุณภาพและแนวโน้มในการกระทำนั้นไม่เหมือนกับมนุษย์ นั่นคือการที่สัตว์อยู่ในสถานะของการถูกลงโทษย่อมจะทำให้มีความจำกัดในเสรีภาพทางจริยธรรม กล่าวคือการกระทำของสัตว์มักที่จะถูกครอบงำโดยโมหะเป็นหลัก ดังนั้นการกระทำความดีของสัตว์จึงค่อนข้างเป็นเรื่องยากและเกิดขึ้นได้น้อยกว่าการกระทำชั่ว

(2) คุณค่าจากการสั่งสมความดีในอดีตชาติ คุณค่าประเภทนี้มักให้ความสำคัญกับความสามารถในการกระทำกรรมและการกระทำกรรมดีในอดีตชาติ ซึ่งสัตว์นั้นเกิดจากกรรมชั่วเป็นสาเหตุหลัก แต่ก็เชื่อว่าสัตว์จะไม่มีกรรมดีจากในอดีตชาติเสียเลย คุณค่าในประเภทนี้จึงค่อนข้างวัดยากว่าสัตว์มีกรรมดีในอดีตชาติมากหรือน้อยไปกว่ามนุษย์ ทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่าการให้ผลของกรรมตามกฎแห่งกรรมนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องให้ผลกรรมอย่างเรียงลำดับ ในบางครั้งคนที่เคยทำดีในอดีตชาติไว้มากมายอาจจะไปเกิดเป็นสัตว์ในชาติต่อไปก็ได้ ด้วยผลของกรรมบางอย่างที่จำเป็นต้องให้ผลก่อน แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่พุทธศาสนาแน่ใจคือทุกชีวิตมีศักยภาพของการกระทำความดีและมีคุณความดีสะสมอยู่ไม่มากนัก

(3) ค่าจากความสามารถในการมีความรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิต คุณค่าในประเด็นนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนาเห็นว่า มนุษย์หรือสัตว์ต่างมีอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้พุทธศาสนามักจะใช้คุณค่าประเภทนี้เป็นข้ออ้างในการบัญญัติศีลให้เคารพชีวิต ผู้อื่นและทรัพย์สินของผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นของมนุษย์หรือสัตว์

ด้วยคุณค่าทั้งสามประการนี้เองทำให้พุทธศาสนายอมรับว่าสัตว์มีสถานะทางจริยธรรม อย่างไรก็ตามการที่พุทธศาสนายอมรับการมีสถานะทางจริยธรรมนั้นได้ทำให้เกิดคำถามต่อมาที่พุทธศาสนาจำเป็นต้องอธิบาย คือสัตว์จะมีสถานะทางจริยธรรมในลักษณะใด มีสิทธิเท่าเทียมกับมนุษย์หรือไม่ ในการอภิปรายประเด็นนี้ ผู้เขียนได้ใช้เหตุการณ์เฉพาะสองเหตุการณ์ในการอภิปรายคือ (1) การกินเนื้อสัตว์ และ(2)การใช้สัตว์ลอง จากการศึกษาคำที่ของพุทธศาสนาต่อเหตุการณ์เฉพาะทั้งสองเหตุการณ์ทำให้เราทราบ สำหรับพุทธศาสนาสัตว์กับมนุษย์นั้นไม่ได้มีคุณค่าทางจริยธรรมที่เท่าเทียมกัน แต่สิ่งมีชีวิตทั้งสองชนิดนี้ก็อยู่ในระบบจริยธรรมเดียวกันนั่นคือกฎแห่งกรรม ไม่ว่าจะมนุษย์หรือสัตว์ก็ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำที่ตนได้กระทำ เป็นที่น่าสังเกตว่าพุทธศาสนาจัดให้พฤติกรรมของสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการออกไล่เหยื่อ การเลี้ยงลูก การหาคู่ พฤติกรรมเหล่านี้ต่างสามารถให้ค่าทางจริยธรรมได้ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้สัตว์ย่อมจะต้องมีความรับผิดชอบทางจริยธรรม แต่ก็มีคำถามต่อไปว่าถ้าเป็นเช่นนั้นมนุษย์ก็ต้องสามารถประณาม การกระทำที่ชั่วร้ายของสัตว์ได้ สำหรับประเด็นนี้พุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์คงจะไปประณามสัตว์เต็มทีไม่ได้ เนื่องจากสัตว์นั้นดำเนินชีวิตโดยโมหะเป็นหลัก ซึ่งต่างจากมนุษย์ที่มีเสรีภาพทางจริยธรรมมากกว่าสัตว์ สิ่งเดียวที่มนุษย์พอจะทำได้เมื่อถูกสัตว์เบียดเบียนคือการให้อภัยและแผ่เมตตา อย่างไรก็ตามในสถานการณ์ที่มนุษย์จำเป็นต้องเลือกระหว่างชีวิตมนุษย์กับชีวิตสัตว์ พุทธศาสนามีแนวคิดโน้มเอียงไปในการเลือกให้รักษาชีวิตมนุษย์มากกว่าสัตว์ เพราะในทัศนะของพุทธศาสนา มนุษย์มีคุณค่าทางจริยธรรมมากกว่าสัตว์ ทั้งนี้พุทธศาสนาเห็นว่าจริงอยู่ที่สัตว์และมนุษย์มีความสามารถในการรู้สึกสุข ทุกข์และรักชีวิตไม่ต่างกัน แต่ก็มีสิ่งหนึ่งที่สำคัญและมนุษย์กับสัตว์มีไม่เท่ากันนั่นคือคุณธรรมความดีและความสามารถในการทำความดี (ปัญญา) พุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์มีคุณค่าในข้อนี้มากกว่าสัตว์และแม้แต่มนุษย์ที่ไร้ศีล ที่สุด ก็ยังมีคุณค่าประเทษนี้มากกว่าสัตว์

4.2 ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาและวิเคราะห์สถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาจากเอกสารทางปรัชญาและศาสนาเป็นสำคัญคือ พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา หนังสือทางจิตศาสตร์สิ่งแวดล้อม หรือบทความที่เกี่ยวข้อง ขอบข่ายของงานวิจัยจึงจำกัดอยู่ ในแง่ข้อการถกเถียงเชิงปรัชญาเป็นหลัก ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะว่าหากเราจะได้ใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์มาร่วมศึกษาให้มากขึ้นก็จะก่อเกิดประโยชน์เป็นอย่างมาก กล่าวคือทำให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่าการยืนยันของศาสนานั้นสอดคล้องกับ

โลกแห่งความเป็นจริงหรือไม่ อีกทั้งการใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์มาร่วมอธิบายย่อมจะสร้างความน่าเชื่อถือให้กับคนในยุคปัจจุบันได้มากขึ้น

2. ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบประเด็นเรื่องสถานะทางจริยธรรมของสัตว์ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอื่นหรือระบบจริยธรรมอื่นๆ เพื่อที่จะทำให้เรารู้ถึงจุดเด่นหรือจุดด้อยของแนวคิดของแต่ละแนวคิด แล้วจะได้นำมาปรับปรุงการตอบปัญหาทางจริยศาสตร์ สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับสัตว์ในกรอบความคิดของพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ขจิตพรพรรณ อมรปาน. การศึกษาคำความคิดจริยศาสตร์ตะวันตก พุทธศาสนา (เถรวาท) และ

นักวิทยาศาสตร์ไทยกับการใช้สัตว์ทดลอง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา
จริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.

คินส์ลีย์, เดวิด. นิเวศวิทยากับศาสนา. แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวน
เงินมีมา, 2551.

จักเรศ อธิฐรัตน์. วิพากษ์การกระทำตามหน้าที่ในพุทธปรัชญาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

เนื่องน้อย บุญเนตร. จริยศาสตร์กับปัญหาปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2529.

เนื่องน้อย บุญเนตร. จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

เนื่องน้อย บุญเนตร. หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2526.

พัฒน์ เพ็งผลา. การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530.

พุทธทาสภิกขุ. กรรมเหนือกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักหนังสือธรรมบูชา, 2520.

พุทธทาสภิกขุ. บททดลองเสนอว่าด้วยจิตวิเคราะห์แบบพุทธ(ปมเชื่อง). กรุงเทพฯ: ปาจารย์สาร,
2527.

พระคริสต์ธรรมคัมภีร์. กรุงเทพฯ: สมาคมคริสตธรรมไทย, 1987.

พระไตรปิฎกฉบับหลวง. 45 เล่ม. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2516.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. 91 เล่ม. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก. ใน นิบาตชาดก,
หน้า (10)-(16). กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์, 2528.

- พระพรหมคุณาภรณ์. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระศรีวิสุทธิโสภณ. ภูมิวิลาสินี. กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพ, 2513.
- พื้น ดอกบัว. แนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ: การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2543.
- แมสสัน, เจฟฟรีย์ มูไซเอฟ และแมคคาธี, ชูซาน. เมื่อข้างร้องไห้: เรื่องของชีวิตจิตใจสัตว์ หลากหลายในโลกที่มีอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งมนุษย์สัมผัสได้. แปลโดย วราพร สุรวดี และคณะ. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546.
- สุนทร ณ.รังษี ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- สุนทร ณ.รังษี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี. ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- สมพงษ์ ไชศรีสกุล. พฤติกรรมสัตว์ในชาติกัมมฏกถา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- สมภาร พรหมทา. กีน: มุมมองของพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- สมภาร พรหมทา. คุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้ในทางชีวจริยธรรม. พุทธศาสนศึกษา 13,2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2549): 6-48.
- สมภาร พรหมทา. ทุกข์ในพุทธปรัชญา มุมมองจากลัทธิदारวิน วารสารพุทธศาสนศึกษา 7,1 (มกราคม-เมษายน 2543): 2-80.
- สมภาร พรหมทา. ทัศนะของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการโคลนมนุษย์. วารสารพุทธศาสนศึกษา 14,2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2550): 6-108.
- สมภาร พรหมทา. พุทธศาสนากับโทษประหารชีวิต. วารสารพุทธศาสนศึกษา 12,3 (กันยายน-ธันวาคม 2548): 5-116.
- ฮาร์วีย์, ปีเตอร์. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. แปลโดย สมภาร พรหมทา. วารสารพุทธศาสนศึกษา 2,3 (กันยายน-ธันวาคม 2538): 53-67.

ภาษาอังกฤษ

- Harvey, P. An introduction to Buddhist ethics: Foundation, values and issues.
Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Kaufman, W.R.P. Karma, rebirth, and the problem of evil. Philosophy East & West 55
(January 2005): 15-32.
- Keown, D. The nature of Buddhist ethics. Hong Kong : The Macmillan Press LTD, 1992.
- Lecso, P. A. A Buddhist view on animal use in research. Journal of Religion and Health
Vol.27, No.4 (Winter, 1988): 307-312.
- Pojman, L.P. Environmental ethics: Readings in theory and application. 2nd ed. Belmont,
CA: Wadsworth Publishing Company, 1997.
- Radhakrishnan, S. and Moore, C.A. ed. A source book in Indian philosophy. Princeton:
Princeton University Press, 1971.
- Somporn Promta. An essay concerning Buddhist ethics. Bangkok: Chulalongkorn
University, 2007.
- Steiner, G. Anthropocentrism and Its discontents: The moral status of animals in the
history of western philosophy. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005.
- Wilson, E.O. On human nature. London: Harvard University Press, 2001.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายเฉลิมวุฒิ วิจิตร เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2527 ที่จังหวัดราชบุรี สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง จากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปีการศึกษา 2549 ระหว่างศึกษาในระดับปริญญาตรีได้รับรางวัลเหรียญเรียนดีประจำปีสองครั้งคือปี พ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2549 จากนั้นในปีการศึกษา 2550 ได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทที่ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างศึกษาได้รับทุนอุดหนุนการศึกษาเพื่อทำหน้าที่ผู้ช่วยสอนของ บัณฑิตวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2551 และปีการศึกษา 2552

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย